

ERSP TOIMETISED

4

1989

Mõttevahetuse
"Kuidas taastada Eesti iseseisvus"
materjalid (Tartu, 21. I 1989)

MÕTTEVAHETUS

KUIDAS TAASTADA

E E S T I

ISESEISVUS

TARTUS 21. I 1989

S I S U L O R D

PESSONA.....	5	
MOTTEVAHETUSEL VASTUVÕETUD RESOLUTSIION.....	7	
SÕLTUMATU INFOKESKUSE TEADE NR. 128.....	8	
ETTEKANNETE TEESID		
Tunne Kelam.....	9	
Arno Susi.....	10	
Vello Salum.....	11	
Jüri Adams.....	12	
AVATERVITUS		
Kaarel Kroon.....	13	
ETTEKANDED		
Tunne Kelam	Iseseisvus on ainus reaalne lahendus.....	14
Arno Susi	Eesti omariikluse majanduslikest võimalustest...20	20
Vello Salum	Eesti rahvuskirik - Eesti iseseisvuse taastamise kolmas tee.....	26
Hando Runnel	Rebasele maitseb kana.....	31
Jüri Adams	Poliitiline võitlus iseseisvuse eest.....	35
SÕNAVÕTUD		
Riho Nassar.....	41	
Juhan Teder.....	43	
Jaan Hatto.....	44	
Viktor Niitsoo.....	45	
Olev Tapfer.....	47	
Artur Ratas.....	48	
Miina Hint.....	50	
Eve Pärnaste.....	51	
Jüri Eintalu.....	54	
Kaido Kama.....	54	
Ivo Ounpuu.....	56	
Kalju Oja.....	57	
Sander Siss.....	59	
Kalle Eller.....	62	
Raivo Paas.....	63	
Jevgeni Rjāzin.....	64	
Jaanus Betlem.....	66	
Märt Marits.....	68	
Valdo Padar.....	69	
Andres Mäe.....	71	
Enn Tarto.....	73	
Kalju Mätik.....	74	
Lagle Parek.....	76	
Aare Hörn.....	77	
Toivo Univer.....	78	
LÕPPSÕNA JA PALVUS		
Avo Kiir.....	80	

ERSP TOIMETISED

TOIMETAJA

EVE PÄRNASTE

SENI ILMUNUD

I

ERSP DOKUMENDID 21. I 1988 - 13. VIII 1988

II

ERSP DOKUMENIDID JA MATERJALID

20 VIII - 31. XII 1988

III

ERSP DOKUMENDID JA MATERJALID

JAANUAR - MÄRTS 1989

KAESOLEVA NUMBRI TOIMETASID

JURI ADAMS

MARIS SARV

JÄRGMISES NUMBRIS:

A. SOLZENITSONI

"GULAGI ARHIPELAAGI"

I OSA 1. JA 2. PEATÜKK

HENNO ARRAKU TOLKES

E E S D N A

1988. aasta poliitiliselt tormilisel novembrikuul toimus suur murrang eesti rahva eneseavaldamise julguses. Seni oli Eesti riigi taassünnist vaid unistatud, nüüd hakati seda üha massilise-malt sõnaselgelt välja ütleva. Alk kirjade kogumine, kus praktiliselt kõik eestlased kodumaal ja ka suurel arvul muulasi ütlesid formaalselt võttes küll vaid "ei" tol hetkel aktuaalsetele NSV Liidu konstitutsiooni muudatustele, oli mõttes ja sisuliselt "ja" Eesti omapärale ja tulevikule. Rahvarinde tugirühmades võttis iseseisvuse taastamise mõte massiliselt "vastasel juhul NSV Liidust väljaastumise" nõude kuju. Reaalseks tulemuseks oli siiski vaid ENSV Ülemnõukogu 16. novembri propagandistlikult väga efektne suveräänsusdeklaratsioon, mis viis lõpule Eesti (ja üldiselt Baltimaade) probleemi teadvustamise üle kogu maailma, kuigi sisuliselt ja juriidiliselt oli peaaegu tähenduseta.

12. novembril 1988 toimus Tartus haridusküsimustele pühendatud II Sõltumatu Noortefoorum. Ühe otsusena võeti vastu resolutsioon kutsuda veel enne detsembri lõppu kokku järgmine sõltumatu foorum, et arutada Eesti iseseisvuse küsimusi.

Nii küpses vajadus korraldada avalik ja laialdane arvamustevahetus võimalikult suure arvu Eesti organisatsioonide ja rühmituste esindajate osavõtul, et saada ülevaadet, kuidas iseseisvuse taastamist ette kujutatakse.

Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei Tartu piirkond alustas organiseerimistööd detsembri alguses. Detsembrikuu poliitilise elu graafik Eestis oli niivõrd tihe, et sobivat vaba nädalavahetust ja ruumi leida ei õnnestunud. Organiseerimine jätkus jaanutooriumi.

Nimeks oli esialgselt mõeldud III Sõltumatu Foorum, kuid ajapuuduses ei olnud võimalik täpselt järgida juba väljakujunenud Sõltumatuse Foorumite kokkukutsumise protseduuri, mistõttu sellisele nimevalikule, esitati vastuväiteid. Seetõttu sai kokkutuleku nimeks mõttevahetus teemal kuidas taastada Eesti iseseisvus.

Koosoleku eeltööna saadeti laiali kutsed Sõltumatu Infokeskuse ja ERSP Tartu piirkonna esindajatest koosneva korraldustoimkonna nimel, koos ettekannete kavaga. Poolteist nädalat enne koosolekut saadeti laiali ka ettekannete teesid, mis kahjuks ei jõudnud kõigi asjastuhvitatute kätte õigel ajal.

Esialgselt oli kavas veel kuus põhiettekannet: Eesti iseseisvuse taastamise probleemistikust juristi pilguga. Kahjuks aga jäi see ära, kuna väheseks jäänud ettevalmistusaeg ei jätnud ettekandjale võimalust teemasse piisavaks süvenemiseks.

Massiteabevahendid, EKP kontrolli alused, koosolekust ei teatanud. Arvatavasti sellest johtuvas vähesest informeeritusest tulenes, et Rahvarinne kutsus Tartusse samaks päevaks kokku veel teise suurürituse, nimelt Ülikooli aulasse Keelefoorumi aruta-

maks äsja ENSV Ülemnõukogus vastu võetud keeleseadust. Seetõttu pidid paljud, kes tahtsid mõlemast üritusest osa võtta, tegema valiku või jaotama oma aega mõlema vahel.

Mõttevahetusele sõideti kokku üle Eesti. Üksed olid kõigile avatud ja kõik soovijad said sõna. Kommunistliku Partei, Rahvarinde ja Rohelise Liikumise ametlikke esindajaid mõttevahetusele ei tulnud. Esindatud olid enam-vähem kõik muud Eesti poliitilised organisatsioonid, ERSP, Eesti Muinsuskaitse Selts, Eesti Kristlik Liit, paljud Rahvarinde tugirühmad, Tallinna Sõltumatu Malev, Võru Skautmalev, mitmed üliõpilasorganisatsioonid ja väiksemad sõltumatud liikumised üle Eestimaa. Ajakirjandusest olid kohal "Heinakuu", "Looming", "Maaleht" ja "Rävala", võib-olla veel teisi.

Koosolek algas kell 11 hommikul. Oppehoone fuajees registreeriti osavõtjad ja sõnasoovijad, toimus korjandus auditooriumi üüri tasumiseks. Samas oli võimalik tutvuda ERSP viimaste dokumentidega.

Tartu ülikooli suurim auditoorium, mis mahutab umbes 600 inimest, oli täis, siiski ei ole osavõtjate täpne arv teada, kuna mitte kõik ei registreerunud. Hommikul registreerus üle 400 inimese, hiljem juurdetulijad enam kirja ei pandud. Pärast lõunat, sõnavõtte alguses, oli osavõtjaid mõnevõrra vähem, õhtupoole lisandus palju Keelefoorumilt tulijaid.

Mõttevahetust juhatas Viktor Niitsoo ERSP Tartu osakonnast.

Avasõnad ütles ERSP vanim liige Kaarel Kroon.

Hommikusel istungil kuulati kahe ja poole tunniga ära viis ettekannet. Järgnes poolteisetunnine lõunavaheaeg. Kell neli algasid sõnavõtted, lubatud pikkusega kuni 7 minutit. Sõnavõtte oli kokku 26, nende vahel mitu lühemat vaheaga. Enne esimesele vaheajale minekut loeti kohalviibijatele ette osavõtjate organisatsioonide esindajate poolt koostatud resolutsiooniprojekt. Vastavalt päeva jooksul laekunud märkustele seda täpsustati ja pärast viimast sõnavõttu esitati osavõtjatele kinnitamiseks.

Koosolek kiitis resolutsiooni heaks.

Mõttevahetuse lõpetas Iisaku kiriküüpetaja, ERSP Volikogu liige Avo Kiir, kes tegi kokkuvõtte ja pidas lühikese palvuse.

Koosolek lõppes kell kaheksa õhtul.

Korraldajad tänavad kooperatiivi "Audio-Video", kes võimaldas helivõimenduse.

Käesolev kogumik sisaldab kõigepealt mõttevahetuse resolutsiooni, seejärel osavõtjatele eelnevalt väljasaadetud materjalide kutse ja ettekannete teesid. Edasi järgnevad ettekanded ja sõnavõtted.

Ettekannete tekstid toimetasisid autorid ise, enamiku sõnavõtte tekstid käesoleva väljaande koostajad.

Kõik ettekandjad ja sõnavõtjad väljendasid mõttevahetusel iseendi, mitte organisatsioonide programmilisi seisukohti, kui kõnes pole just otse teisiti öeldud. Käesolevas väljaandes on selguse mõttes sõnavõtjate nimedele lisatud nende organisatsiooniline kuuluvus ja päritolu nii, nagu nad ise selle esitasid.

Käesoleva kogumiku koostamine ja väljaandmine sai võimalikuks ainult tänu suure hulga inimeste lahkele osavõtule ja afile.

Kogumiku toimetasisid Jüri Adams ja Maris Sarv, tekste kirjutasisid helilindilt maha veel Maria Habicht, Ville Sonn ja Valev Kruusalu, kompuutritöö korraldas Andres Mäe, korrektuuri luges Rein Vanja.

E e s t i   r a h v a l e

N S V   L i i d u
v a l i t s u s e l e

M a a i l m a
a v a l i k k u s e l e

Meie, mõttevahetuses "KUIDAS TAASTADA EESTI ISESEISVUS?" osalejad, mõistame hukka Eesti Vabariigi jätkuva okupeerimise Nõukogude Liidu poolt. Nõuame NSV Liidu valitsuselt tänini kehtiva Tartu rahulepingu järgimist ja kuritegeliku Molotov-Ribbentropi pakti avalikku taunimist ning selle tühistamist.

Rahvusvahelise õiguse seisukohalt ei ole iseseisev Eesti Vabariik oma tegevust lõpetanud. Selline on ka maailma demokraatlike riikide valitsuste ametlik seisukoht.

Nõuame Eesti, Läti ja Leedu vabaduspõuete arutamist rahvusvahelistel foorumitel ning Euroopas toimuvatel relvastuse vastastikuse vähendamise läbirääkimistel, saavutamaks NSV Liidu okupatsioonivägede lahkumine Balti maadest.

Pöördume eesti rahva poole üleskutsega jätkata kõigi meie käsutuses olevate rahumeelsete vahenditega Eesti iseseisvuse taastamist.

Tartus, 21. jaanuaril 1989

SI toode nr. 128

Sõltumatu Infokeskus ja ERSP Tartu piirkond organiseerivad 21. jaanuaril 1989. aastal Tartus, Vanemuise 46 ringauditooriumis algusega kell 11.00

MOTTETAHETUSE

t e e m a l

"Kuidas taastada Eesti iseseisvus?"

Planeeritud on kuus pooletunnist põhiettekannet, millele järgnevad eelregistreerimisega seitsmeminutilised sõnavõttud. Põhiettekannete teesid saadetakse laiali lähematel päevadel. Osalema kutsutakse esindajaid kõigist rühmitustest (klubidest, tugirühmadest jne.), kes toetavad Eesti iseseisvuse taastamise mõtet.

Lähemat informatsiooni saab:

Andres Mäe (ERSP)

Tartu 202400, Ravila 70-19, telefon tööil 35203

Mait Raun (Sõltumatu Infokeskus)

Tallinn, telefon tööil 44 99 31

Oma osavõttust ja ettepanekutest võite kirjalikult teatada aadressil: Tartu 202400, Postimaja, p/k 275 Viktor Niitsoo.

Korraldustoimikond

TUNNE KELAM

ISESEISVUS ON AINUS REAALNE LAHENDUS

1. Käimasolevad muudatused pole juhus, vaid kajastavad nõukogulikku tüüpi sotsialismimudeli üldkriisi. Üheks ilminguks on kommunistliku mütoloogia lagunemine. 2. Kogemused NSV Liidus ja mujal (Poola, Tšehhoslovakkia), samuti nn. perestroika näitavad, et kuhjunud sotsiaalmajanduslikke, poliitilisi ja rahvuslikke probleeme ei saa lahendada kehtiva poliitilise süsteemi alusel, ühe partei võimu säilides. Mistahes reformikatsed takerduvad võimuloleva bürokraatia ja repressiivse aparaaadi vastuseisu tõttu poolel teel, jõudmata reaalsete tulemusteni. 3. Perestroika on valitseva rühmituse poolt viimses hädas ette võetud väljapääsu-üritus, mida alustati alles pärast seda, kui see rühmitus oli ühiskonna sügavaimasse kaosesse juhtinud. 4. Perestroika eesmärgiks pole ühiskonna demokratiseerimine, vaid valitsevale rühmitusele hingetõmbe võimaldamine, rahvas uute lootuste energia virgutamine, mis võimaldaks poliitilist süsteemi säilitada. 5. 1988. a. positiivsed muudatused pole võimuloleva rühmituse vastutulek või armuand, vaid said võimalikuks a) rahvahulkade omaalgatuse ja pideva surve, b) juhtkonna ning repressiivse aparaaadi nõrkuse ja segaduse tõttu; järeleandmiste ulatus peegeldab võimukriisi sügavust. 6. 1989. a. alguseks on Eesti ühiskonnas tekkinud skisofreeniline seisund: Üheltpoolt tegi avalikustamine selgeks režiimi ebaseadusliku ja kuritegeliku olemuse; pole kahtlust, et on tegemist Moskvast juhitava okupatsioonivõimuga; teiselt poolt keeldub režiim järeleandmisi tegemast, pretendeerib edasi ühiskonna ainujuhtija rollile, lubamata tõelisi alternatiive. 7. Samal ajal on teravnenud majanduslikud, sotsiaalsed ja rahvuslikud vastuolud, viimased eeskätt Moskvast inspireeritud laimukampaania tulemusena. 8. Lootused tõelise rahvusliku ja majandusliku autonoomia saavutamiseks ning eesti rahva põhiõiguste tagamiseks on minimaalsed. Ametliku võimuparaaadi suursaavutus - 16. novembri suveräänsusdeklaratsioon - jäi õhku rippuma, kuna vastuvõtjail puudus julgus oma maailmavaatelise ja parteilise kuuluvuse raamide ületamiseks. 9. 1989. aastal on eriti selge alternatiivsete demokraatlike lahenduste vajadus. Aeg ei oota - sajandivahetusel võivad eestlased olla vähemusrahvus, seega muutuksid meid praegu ohustavad protsessid pöördumatuks. 10. Olukord nõuab liikumist ehtsa rahvaesinduse suunas, kel oleks voli võtta vastu tähtsaid eesti rahvast puudutavaid otsuseid. Selleks ei saa olla Ülemnõukogu, ega ka mistahes uued antidemokraatliku valimissüsteemi ja kompartei kontrolli alusel moodustatud organid. 11. Praegu vajame Eesti taotluste selget ja põhimõttelist väljütlemist. Ainult täieliku riikliku iseseisvuse taastamise alusel saab lahendada meie probleeme, konsolideeruda saab praegu ainult selle püüde üm-

ber. Kompromissid on mõeldavad üleminekumeetodites, mitte aga põhimõttes. 12. Iseseisvustaoitus tugineb õiguslikule järjepidevusele, aluseks on Tartu rahulepingu ja Eesti Vabariigi jätkuvus. 13. Üha meeleheitlikumasse olukorda sattuva rahva energia on vaja koondada vägivaldatuks, demokraatlikuks, kuid järeleandmatuks ja järjepidevaks vastupanuks, sõltumata väliste olukordade käigust.

ARNO SUSI

EESTI OMARIIKLUSE MAJANDUSLIKEST VOIMALUSTEST.

Eesti on eksisteerinud iseseisva riigina ja teinud sel ajal läbi jõudsa majandusliku arengu. Mitmed teised maad, mis on Eestiga sarnastes looduslikes ja geograafilistes tingimustes (näit. Soome), on saavutanud kõrge majandusliku arengutaseme. Ei ole alust arvata, et Eesti seda ei suudaks. Oma loodusvaradele ei saa Eesti aga jõukuse alusena eriti loota, sest neid ei ole võimalik intensiivselt kasutada ilma keskkonda kahjustamata. Välised majandamistingimused on võrreldes Eesti Vabariigi algusajaga muutunud keerulisemaks tehnilise progressi ja üldise suurema integratsiooni tõttu, mis eeldab intensiivsemat väliskaubandust, et saada vajalikke ressursse (kütus, metall jt.). Selles osas tuleb kuni oma toodangu maailmaturul konkurentsivõimeliseks muutumiseni paratamatult orienteeruda idaturule. Maailmaturule jõudmine võtab aega. Eesti majandusliku püsijäämise ja edasise arengu peamiseks eelduseks tuleb lugeda rahva väimset arengutaset, aktiivsust ja töötahet, mille pinnal tekib majanduslik võimekus. Kokkuvõttes võib väita, et Eestil on objektiivsed ja subjektiivsed eeldused kujundada oma majandus iseseisva riigina arenenud maa tasemel. Selle nimel on aga tarvis ületada olulisi raskusi, põhjalikult muuta olme- ja majandusmentaliteeti ning taluda ka raskusi.

VELLO SALUM

EESTI RAHVUSKIRIK - EESTI ISESEISVUSE TAASTAMISE

KOLMAS TEE

Esimene tee - majanduslik võitlus, IME ja erimajanduspiirkond ei vii meid välja koloniaalsõltuvusest. Teine tee on poliitilise võitluse tee, kuid a) parlamentaarne võitlus ei vii meid sihile üheparteilises ühiskonnas, veelgi vähem ainupartei diktatuuri tingimustes, b) EKP reorganiseerimine Eesti rahvusparteiks on utopia, c) mitme legaalse poliitilise partei vahelise võitluse võimalus sõltub "hea tsaari" armust. Kolmas tee on EELK - Eesti rahvuskiriku tugevdamise ja kristlaste konsolideerimise tee on reaalne ja praegustes tingimustes kõige optimaalsemalt ohutu edasiminekute tee. Neljas tee - sõjaline või relvastatud võitluse tee ei tule arvesse - see on kõige ohtlikum ja kõige parem provokaatoritele, mitte eestlastele. Seega jääb kolmas tee - rahvuskirik. Põhjendused. 1. EELK on kõige suurem, vanem ja rahvusvaheliselt kõige enam tunnustatud eesti rahvusorganisatsioon, mille tegevuse takistamine või keelustamine ärataks kõige enam tähelepanu maailmas ning kaotaks usalduse NSV Liidule laenu andvates riikides. 2. Sisepoliitiliselt vajab suur impeerium kirikut praegu enam kui kunagi varem, kui ta tahab jätkata demokratiseerimist. Avalikustamise tulemusena on rahva pahameel tohutult kasvanud ja nüüd vajavad ka süüdlased halastuse ja armastuse põhimõtet enda kohta rakendatuna. 3. Eesti rahvuskirik on struktuurilt välja kujunenud ja haarab kogu Eesti territooriumi ning ühendab eestlasi üle kogu maailma. 4. Maailma kogemusi arvestades on säilinud rahvustena need väikerahvused, kellel on omaenda kirik, ka siis kui neil omariiklust ei ole, sest neid on ühendanud üks kirik ja üks usk.

JURI ADAMS

POLIITILINE VOITLUS ISESEISVUSE EEST

1. Et meie iseseisvuspüüdlust võetaks tõsiselt nii Vabas maailmas kui Venemaal, peab meie rahvas ja poliitilised juhid seda väljendama ülekaaluka enamuse ja üksmeelega, et kellelgi ei jääks selles kahtlust. 2. Eesti, Läti, ja Leedu moodustavad nii Lääne kui Venemaa teadvuses terviku. Meie saatus on ühine. Vabaneda saame vaid üheskoos. See määrab koostöö vajaduse. 3. Uue vaba Eesti ühiskonna struktuur, institutsioonid või nende alged ja poliitiline kultuur tuleb välja kujundada praeguse korra sees. Võitlus demokraatlike vabaduste eest on iseseisvusvõitluse osa. 4. Meie taasiseisvumine ei sõltu ainult meist. Selleks on vaja ka soodsat välisest olukorda. Seda suudame kasutada vaid sel määral, kui oleme selleks valmistunud. 5. Vene elanikkonnal puudub ettekujutus normaalsetest riikide-, rahvaste- ja keelte vahelistest suhetest. Ainad, mida nad oskavad ette kujutada, on need, mida nad on kogenud stalinlikus riigis ja ühiskonnas. 6. Meie iseseisvus ja Venemaa destaliniseerimine on otseselt seotud. Ei ole võimalik destaliniseerimine ilma Molotov-Ribbentropi paktist lahutada. Stalinismi kandvaks kihiks on koloniaalametnikkond, nii tsiviil- kui sõjaline. 7. Tänavu tuleb Molotov-Ribbentropi pakti 50. aastapäev. See on väga sobiv nii kodumaiseks võitluseks kui rahvusvaheliste foorumite korraldamiseks. 8. Lisaks tuumarelvade piiramise läbirääkimistele on algamas kahed suured läbirääkimised Euroopas tavarelvastuste vähendamiseks. Energiliselt ühes rahvuskaaslastega Läänes tegutsedes oleks tõenäoline saavutada, et nõukogude väed Balti riikides võetaks ka läbirääkimiste objektiks ja saavutataks leppimus nende väljaviimiseks või oluliseks vähendamiseks.

K A A R E L   K R O O N

ERSP vanim liige

(s. 1907)

Tervist, kallid eesti rahvas!

Mul on au teid tervitada täna siin Eesti Rahvusliku Sõltumatus-Partei nimel ja soovin teile kõige paremat edu. Ühtlasi on mul au avada Eesti Rahvusliku Sõltumatus-Partei tänane koosolek. Sõltumatus-Partei on ainuke partei Eestis, kes on võimeline viima Eesti elu edasi oma iseseisvuse suunas ja ma loodan, et sellele parteile tuleb kaasa kogu eesti rahvas. Seda soovib ERSP juhtkond.

Täna teid!

TUNNE KELAM

ISESEISVUS ON AINUKE REALNE LAHENDUS

Lugupeetud koosolijad!

Tahaksin peatuda ühel järeldusel, mida me peame tegema praeguse olukorra kohta. See, mis meil toimub kolmandat aastat Nõukogude Liidus ja Eestis, ei ole erandnähtus. Ja ehkki ta meile näib uudne, siis ometi me saame anda sellele palju laiemat ulatust - see on protsess, mis on tegelikult arenenud Teise Maailmasõja lõpust saadik. See on võitlus kahe jõu vahel: ühelt poolt püüd kontrollida kitsa rühmituse poolt kõiki ühiskondliku elu avaldusi ü l a l t (seda niihästi NL-s kui Ida-Euroopas) ja teiselt poolt tendents a l t p o o l t vabaneda sellest kontrollist igal keskviimu nõrgenemise juhtumil, katsed luua omavalitsuslikke organeid, mis vastaksid rahvahulkade soovidele, nende iseseisvustootlustele.

Praegu võime kõnelda Nõukogude impeeriumi üldkriisist. Asjaolu, et neid: kriisinähtusi; nagu eluohtriku haiguse sümptomeid, on enam kui 30 aasta vältel jõuga ja sellest tuleneva hirmuga kas maha surutud või pooltele teele külmutatud, on muutnud kriisi ainult sügavamaks. Praegune olukord erineb vaid selles mõttes, et kriis on jõudnud metropoli välja. On kujunenud isegi paradoksaalne seisund, kus mõned varem reforme üritanud ja seejärel tasalülitatud satelliitmaad püsivad "õigeusklikumaterna" kui metropolise.

Eestis on see kriis omandanud terava rahvusliku aspekti, kuivõrd küsimuses on mitte üksnes meie rahva normaalsed eneseavaldustingimused, vaid ka meie edasine säilumine oludes, mis on muutunud järjest meeleheitlikumateks.

1987. aastal vallandunud spontaanne rahvaliikumine elukeskonna kaitseks, peremeheõiguste taastamise eest oma loodusvarade kasutamise üle keskendus 23. augusti Hirvepargi kokkutulekus uueks poliitiliseks kvaliteediks rahva organiseeritud tahteavalduses, mis osutas süsteemi kõige nõrgemale kohale. Molotov-Ribbentropi pakti avalikustamise ja hukkamõistmise nõue tõstatas praeguse korra moraalse ja õigusliku pädevuse, tema seaduslikkuse probleemi. Edasised sündmused on arenenud ootamatu hooga ja me ei suuda veel isegi harjuda kõige sellega, mida me võime ütelda, kirjutada ja ka täna siin teha. Teiselt poolt on tekkinud järjest teravam vastuolo just nimelt selle avalikustamise, meie ajaloolise tõbe ja välise rahvusliku atribuutika rehabiliteerimise ning teiselt poolt küsimuse vahel, kas meie olukord on tõepoolest oluliselt muutunud või mitte.

Perestroika kui selline ise on tõend äärmiselt ebanormaalsest olukorrast. Täpselt samuti on sellisteks tõendeiks toitlusprogramm ja elamuprogramm. Et sääraseid programme välja kuuluta-

da, peavad asjad olema üle mõistuse halvad. Normaalses ühiskonnas ei oleks perestroikat vaja, poleks vaja välja kuulutada demokraatiseerimise ja õigusriigi loomise kampaaniat. Kuid perestroika tähendab mitte ainult ühiskonna üldist kriisi, ta osutab väga selgelt ka juhtiva kildkonna pankrotti.

On kõneldud NLKP pärispatust - see on võimu vägivaldse, ebaseadusliku haaramise pärispatust, mis seisneb rahva enamuse tahte jäätavas ignoreerimises ja vägistamises. Järgnevaid surmapatte võib loendada lõpmatu arvu. Võib kõnelda näiteks ühiskonna kraaviavajamise surmapatust: Kuid viimane surmapatt on see, mis normaalsele inimesele hakkab vast kõige enam vastu - see on, et too ennast alati seaks juhtivaks ja valitsevaks kuulutanud partei tahab tagatipuks endale omistada ka ühiskonna kraavist väljatõstmise au ja esmarolli. Kõige selle kohal, mida pankroteerunud, ent üha valitsev partei nimetab demokraatiseerimiseks, mida ta nimetab majandusreformiks, mida nimetatakse katseteks taastada normaalset ühiskonda ja õigusriiki - kõige selle kohal hõljab tugev valskuse lehk. Kohati muutub see lausa lämatavaks.

Välja on kuulutatud isemajandamine, suveräänsus, demokraatia, pluralism, ent lähemal vaatlusel on nad kõik seostatud "aga"-dega. Ja need "agad" kipuvad ära rikkuma asja sisu. Isegi see, mis vabaks antud, peegeldab tegelikult rohkem tõsiasja, kui hukas ja kui allakäinud antud ühiskond tegelikult on. Võimupoolsete järeleandmistel olatus on tegelikult proportsionaalne tema nõrkuse ja kriisi sügavusega. Kui jätta kõrvale väljakuulutatud hüüdlauseid ja võtta kokku igapäevane faktoloogia, mis ajalehtedest ja avalikest sõnavõttudest kõlama jääb, siis kinnitab see üpris ühemõtteliselt, et tegelikult ei toimu arengut tõsise muudatuse poole. Miks? - Põhjus on esmajoones sellesama uutmise ja demokraatia kampaania väljakuulutatud aiupartei refleks, iga hinna eest oma võimumonopoli säilitada, võtta aega selleks, et kriisihetk üle elada. Üsna õnnestunud peegeldas loosungite ja tegelike teotluste seostust ühes inglise lehes ilmunud karikatuur Gorbatsšovist, kes istub rahulolevalt perestroika ja glasnostistastmeil kõrguval troonil, pea kohal silt: "Suur liberaalne tsaar". Temaile lähenevad kaks väikest rahvast - armeenlased ja eestlased, kandes väike lippe: "Vabadust Armeeniale", "Vabadust Eestiile". Liberaalne tsaar ehmuib: "See on ju kohutav - need minu pärisorjad on hakanud USKUMA, mida ma räägin!"

Ilmselt ongi lugu selles, et niisugust näivset usku me endile kuidagi lubada ei saa. Kui võimud on huvitatud aja võitmisest, lootes vähimagi võimaluse avanedes asjad enam-vähem vanaviisi pöörata, siis meie oleme huvitatud aja bigest ja maksimaalsest kasutamisest. Meil seda aega tõepoolest oluliselt jäänud ei ole. Probleemid kuhjuvad ja 1989. aasta alguseks on tekkinud olukord, mida võiks nimetada skisofreeniliseks: meie praeguses ühiskondlikus teadvuses ja veel enam reaalsuses püütakse meeleheitlikult ühendada täiesti vastukäivaid asju.

Me oleme moodunud aasta erakordse avalikustamisega, eriti 1989. aastal toimunud ühiskondliku ajalooga 1939 - 40. Töö järeldus on selge ja ühemõtteline - toimus Eesti okupeerimine, järgnevalt tema annekteerimine. Võõra riigi sõjavä-

gede toetusel kehtestati terroristlik diktatuur, mis pole rahvalt ial seaduslikku volitust saanud. Meie puhul rikuti selgelt rahvusvahelist õigust, ja seda rikkumist pole Lääne poolt siiani tunnustatud. Järelikult on meie ühiskonnakord ebaseaduslik ja kaugel demokraatiast.

Teiselt poolt on meile peaaegu et sama hingetõmbega püütud selgeks teha, et kehtiv ebaseaduslikkus olevat ajalooline reaalsus, ja seetõttu siiski ka seaduslik, ükskõik kui halva päritoluga ta ka poleks. Meil tulevat sellega leppida ja püüda olemasolevat järk-järgult paremaks muutes seda omamoodi legaliseerida. Neid vastukäivaid hoiakuid on peaaegu võimatu taluda juhul, kui me võtame väevaks neisse süveneda, nende üle järele mõelda. Või nagu juba on maininud Indrek Teder, õiguse riiki ei saa ehitada õigusetule alusel.

See omakorda on tekitanud meie jaoks praegu erakordselt terava küsimuse: kuidas edasi? Kas minna ametliku "reformi" teed, mille juures väskuse lehk kipub juba praegu lausa lämmatama, või otsida alternatiivseid lahendusi.

Eelkõige nõuab olukord teatud asjade selget ja vastuvaidlematut väljütlemist. Esimene on meie taotlus taastada oma iseseisev riik täies ulatuses, ilma igasuguste kompromissideta, nii nagu seda iga keskmiselt eestlane ilmselt soovib, juhul kui tal ei tuleks seda soovi avaldades karta vägivaldseid tagajärgi. Mõeldurud aasta sündmused tõestavad piisava selgusega niisugust postulaati. Seetõttu tekib sageli küsimus, keda me siis bieti petame, kui me seda välja öelda ei taha?

Lugu on nii, et suurte põhimõtetele asjade lahendamisel ei tohi olla väiklane. Püüd lahendada sõltumatuks ole läheneda vargsi ja suure ringiga, autonoomia laiendamise purjede all ei peta Moskvat: ega ka avalist migranti, kes nii 40 aastat tagasi, 20 aastat tagasi kui ka käesoleval ajal on teadnud ja väljendanud ühte ja sedasama tõdemust: eestlased on natsionalistid, nemad tahavad meist esimesel võimalusel lahkuda ja oma riiki teha. Kõik see pole vastaspoole jaoks mingisugune uudis. Teisipidi, lootes märgida hea malepartii Moskvaaga on mitte üksnes illusoorne, vaid ka väga ohtlik, kuna praktika näitab, et partner võib malelaua teatud hetkel suvaliselt ja ühepoolset muuta hõki-väljakuks. Ja silmapilkselt muutub kogu mäng--meile mõttetuks, narri ossa satume meie ise.

Ilmekalt väljendab sama mõtet Sergei Stadinikov oma kõnes rahvuste foorumil 1988. aasta hilissügisel, milles ta hoiatas rahulikke kompromisse ja nihverdamist eelistavaid ja niimoodi suuri tülisid vältida lootvaid eestlasi: "Suuri asju aetakse läbi suurte pahanduste". Nähtavasti on tõsiste ja õiglaste taotluste puhul mõttekam läbi teha algul üks tervendav suur pahandus, kui takerduda määramatuks ajaks pooltõdede ummuksis õhkkonda, mis vaid süvendab kõigi osapoolte sisemist rahulolematust.

Seda, et niisugune õhkkond ei vii meid oluliselt edasi, on näidanud ka ametlikud seadusandlikud püüdlused Eesti omavalitsuse avardamise suunas. Nende püüdluste künkimatus on ilmne. Ilmne on ka okupatsioonivõimude seniste omavalitsusorganite võimetus viia asju lõpuni, reaalsete tagajärgedeni. Sest kui ilusalt ka ei kõ-

laks 16. novembri suveräänsusdeklaratsioon, ei tee ta tühiseks tõsiasja, et me oleme jätkuvalt okupeeritud maa ja sinne kord sõltub mitte mingist Ülemnõukogust, mitte seadustest, mida too kommunistliku parteiaparaadi poolt selekteeritud organ vastu võtab, vaid sõltub suurest okupatsiooniarmeest, mis meile on paigutatud. Sõltub repressiivaparaadist, mis on väärtuslikult piütumatu. Või isegi suurenenud, nagu mõned väited seda kinnitavad. Pealegi toimub meie asjaajamine väga küsitavas seaduslikus plaanis, sest kõnealused organid ei ole saanud rahvalt volitust ja küsitav on, kas nad antud süsteemis seda kunagi saada võivad. Meie ettevõtmised ei saavuta ilmselt eesmärki. Mida siis edasi teha? See ongi praegusel momendil tõstatanud küsimuse alternatiivsetest lahendustest, vähemasti nende otsimistest. Selleks tuleb loobuda hukutavast poliitilisest relativismist, luua oma taotlustele objektiivsem alus. Tundub, et niisugune tee on olemas. See oleks Eesti kui iseseisva riigi juriidilise järjepidevuse tee; mille aluseks saab ja tuleb vääramatult pidada suhetes Nõukogude Liiduga Tartu rahulepingut ja Eesti Vabariigi õiguslikku kehtivust. See oleks rahva isamaaliste omaalgatuslike jõudude koalitsiooni, ühinemise tee.

Ma mõtlen jõudusid, keda võiks ühendada selline tunnus, nagu 1940. aastal aset leidnud inkorporeerimise põhimõtteline mittetunnistamine. See oleks autonoomsete majanduslike, sotsiaalsete, ühiskondlike, kultuuriliste algatuste ja omavalitsuslike struktuuride loomise tee. See oleks meie rahva põhiliste sotsiaal-majanduslike huvide kaitseks loodavate organisatsioonide (kaasa arvatud sõltumatud ametühingud) tee. See oleks järjepideva, sihiteadliku, eri rühmituste koordineerimisel toimuva illuatsioonidevaba, kuid samal ajal optimistliku surve tee olemasolevatele võimudele. See võiks olla kõlbeliselt puhas ja terve, meepoolse valikul vägivaldavalt, V. Reimani ja J. Tõnissoni traditsioonidest inspireeritud tee ja see saab ja võib olla ka üksnes internatsionaalne tee selles mõttes, et meil on põhjust otsida kontakte teiste rõhutatud rahvastega nii NL piirides kui ka Ida-Euroopas, ühtaegu valmistades pinda oma iseseisvuse taastamiseks rahvusvahelisel areenil. Euroopa Parlamendi 1980. aastail tärganud huvi Baltikumi probleemide vastu on siin julgustavaks näidiseks, kuigi on selgunud seegi, et niisuguse huvi eest tuleb pidada põhimõttelist võitlust, vältimaks võimalust, et ka need huviavaldused ei läheks sedasama selgrootute kompromisside hukutatavate teed, kus püütakse rahuldada võrdselt nii rõhutat kui ka rõhutavaid.

Konkreetselt võttes on mõeldav liikuda võimalikult spontaanselt mitteametlikku rahvaesinduse, volikogu, maapäeva - või kuidas me seda ka ei nimetaks - loomise suunas.

Meil tuleb anda endale aru sellest, et antud tingimustes on võimatu või vähemalt väga raske korraldada üldisi valimisi, kujundamaks Eesti rahva võimalikult loomulikku esindust ehk volikogu. Kuid seda on mõeldav teha kaudselt, meil arvukalt tekkinud ja veel tekkivate omaalgatuslike ühiskondlike organisatsioonide kaudu, kes võiksid oma esindajad delegeerida maksimaalselt esinduslikuks organiks. Edaspidi saaks too organ hakata järjest suuremal

määral arutama Eesti rahva põhilisi probleeme, arendada välja kvaliteete nende probleemide lahendamiseks ja esitada ka alternatiivseid lahendusi, mida elustaks rahvahulkade ehtne toetus. Vajaduse korral moodustaks niisugune volikogu või maapäev ka ajutisi täidesaatvaid organeid, kes suunaksid kriisi momendil meie rahva tegevust. Ja eelkõige, kui me kõneleme siin järjepidevast, süstemaatilise tegevusest, siis on selge, et mistahes tõsiselt võetav ja perspektiivne poliitiline tegevus peab kulgema üle ja teisele poole "musti barette" ja tankiroomikuid, kui võrd igasugune ühiskonna elavate jõudude kallal rakendatud vägivald on alati valitseva süsteemi jõuetuse ja ummiku tõendiks. Tankide tänavatele toomise ei lahenda midagi ja selliste aktsioonide tagasilööki reeglina rängem nende jaoks, kes püüavad rahvast niiviisi uuesti kontrolli alla saada. Masendus ja teovõime langus on seda väiksem, mida realistlikumalt me taoliste traumade konteksti ja olemasolevatest toimet suudame ette näha.

Teiselt poolt saab meie nõudeks olla selge ja kompromissitu Eesti Vabariigi taastamise nõue. See on eeldus, millest taganemist ei saa ega tohi olla. Samal ajal ei tarvitse ette välistada paendlikkust ja kompromisse ülemineku-tees, juhul kui me oleme oma vankumatud põhimõtted välja kuulutanud. Meenutan näiteks Triivi Velliste poolt mõnel pool välja pakutud Ungari mudelit, mis oleks mõeldav ülemineku-etapina nimelt, mitte eesmärgina iseenesdas. On mõeldav, et taoline vaheaste võimaldaks meile põhiliste miinimumvajaduste rahuldamise juhul, kui Moskva säärast kompromissi aktsepteeriks. Samad probleemid võivad kerkida suhete rajamisel teiste Euroopa ja maailma riikidega.

Meie olukord meenutab võib-olla kõige enam Eesti olukorda aastail 1917-1918. Siis tegutses Eesti välisdelegatsioon ja ka siis oli iseseisvuse loomises üheks lõiguks töö rahvusvahelisel areenil, kus üritati toetuse hankimist välisriikidelt. Praegu on väliseestlaste hulgas seda rolli ligemale paarikümne aasta jooksul täitnud niisugune organisatsioon nagu Balti Apell ÜRO-le, kes on loonud sidemed paljude maade diplomaatidega, tuletades neile jätkuvalt meelde Baltikumi rahvaste ebaõiglast ja ebanormaalset seisundit. Kui nähtavasti vajame me palju avaramat ja ka intensiivsemat selgitustööd, kontaktide loomist - ja seda saame teha ka praegustes tingimustes - et võita välismaa tähelepanu Baltikumi probleemile kui püsivale põletikukoldele Euroopas, mis mürgitab vältimatult nii Euroopa pingelõdvendust kui ka ehtsat rahvusvahelist koostööd seni, kuni pole lõpetatud kolme Balti riigi diskrimineerimine neile kuuluva enesemääramisõiguse seisukohast, ega ennistatud nendelt äravõetud õigused.

Sedasama üritust on teeninud ka memorandumid, mis on saadetud mõningate kodumaiste rühmituste poolt ÜRO-le (1974, 1979, 1988) ja hiljuti ka Euroopa Parlamendi istungile 11. jaanuaril 1989.a. Tõsi, võib öelda, et kõik see jääb hüljaks hääleks kõrbes ja me oleme vaid vaskkopikad Lääne suurriikide vahelises mängus. See on teatud määral nii, aga mitte täiesti. Väikeriikide šansiks on alati suurriikide kriisid ja nende vahelise jõuvahekorra muutumine. Nõnda oli see I Maailmasõja lõpu, analoogiline olukord näib kujunevat praegugi. Väieldamatult on lääneriigid huvitatud esmajoones stabiilsusest, uute teravuste

ja komplikatsioonide vältimisest. Ent ebaloomulikule, vale ja vägivalla rabadale alusele rajatud NSV Liidu lagunemisprotsess toimub ja nähtavasti on palju realistlikum postuleerida, et Nõukogude impeerium laguneb, kui seda, et teda on võimalik reformida. Igal juhul on põhjust arvata, et rahvusvahelistes suhetes tekib kvalitatiivselt uus situatsioon. Sellises olukorras oleks näiteks Balti riikide taasiseseisvumine juba väiksem pahe selles üldises segaduses ja nende suurte pahanduste seas, millest Sergei Stadnikov kõneleb. Tekkivas üldises kaoses võiks lääneriikidel ilmuda kasvav huvi selle vastu, et need Nõukogude impeeriumi rahvusprovintsid, mis pole kaotanud demokraatlike traditsioone ja iseorganiseerumise võimet, arvata mingisse teise tsooni. See võiks olla Ida-Euroopa maade enamikku hõlmav uus arengumaade tsoon, kuhu kapitalimahutusi teha oleks palju mõttekam ja stabiilsem kui järjest suurenevasse teguvõimetusse sattuvale Venemaale. Rahvusvaheliselgi areenil pole midagi püsivat ja selleski plaanis on vaja meie iseseisvuse taastamiseks teha väga intensiivset ja konkreetset tööd.

Ma tahaksin lõpetada mõttega, et vastuoludele vaatamata ei ole meie olukord perspektiivitu. Üheks perspektiiviks on Nõukogude impeeriumi järjest süvenev kriis, teiseks tõsiasi, et meie rahvas on ilmutanud möödunud aasta jooksul hämmastavat demokraatlikku instinkti, organiseerumisvõimet, oskust ajada oma asju rahumeelselt, võimet arendada spontaanset kuustööd erinevate rühmituste vahel ja säilitada kõrge eetilise tase. Neid jõude, mida eesti rahvas möödunud aastal genereeris, on lubamatu raisata enesepettuseks, kulutada ebaratsionaalselt üritusteks reformida kehtivat koloniaalset struktuuri. Seda mõtet arendades võime defineerida oma olukorda ka energeetilise probleemina. Ja kuna meil pole energiat kõnagi ülemäärast, on meil ja kuna meil on rahva paremate jõudude kvaliteetne, sihikindlalt kontsentreeritud energia, siis on meie huvides kasutada seda energiat kõige otstarbekamalt, kõige perspektiivsemates suundades. Samal ajal need suunad saavad olla ainult kõige ausamad ja kõige eetilised suunad.

Miljonite inimeste jaoks oli möödunud aasta üheks emotsionaalsemaks sündmuseks kolme vaala sattumine jäävangi Alaskal lähistel. Teatavasti tegi Nõukogude Liit sel puhul žesti: sääti kohale oma jäälõhkujad, et olla abiks nende loomade vabastamisel. Tagamõte - ma ei suuda sellest kahjuks üle olla - on päris selge: kuna Nõukogude Liitu oli aastaid teravalt kritiseeritud vaalade hävitamise tõttu, siis avanes nüüd (kütusekuludele vaatamata) suurepärane võimalus koguda plusspunkte rahvusvahelise avalikkuse sümpaatiatagastamisel. Oli kena, et kaks vaala pääsesid ja au kõigile, kes siin kaasa aitasid. Kuid too vahejuhtum tekitas analoogia kolme Baltikumi rahvusega, kes peaaegu pool sajandit on Läänemere kallastel stalinistliku igijää pitsituses. Antud juhul on aga tegemist kolme etnilise kooslusega, kes on maailmas unikaalsed. Rahvusvaheline avalikkus ja meie ise peame ja saame teha maksimaalseid jõupingutusi selleks, et päästa neid lämbumisohust. Tõepoolest, meil pole praegu abiks oodata jäälõhkujaid, ei Idast ega Läänest. Kuid meil on võimalus tõmmata oma rahvaste kopsud võimalikult täis värsket vabaduse õhku ja teha

käesoleval aastal otsustav pingutus avardamaks neid pragusid, mis möödunud aastal meid ümbritsevasse jäässe tekkisid. Selleks ma soovin kõigile jõudu!

ARNOLD SUSI

EESTI OMARIIKLUSE MAJANDUSLIKEST VOIMALUSTEST

Lugupeetud koosolijad!

Selleks, et olla iseseisev, on vaja olla iseseisev mitte ainult poliitiliselt, vaid ka majanduslikult. Majanduslik sõltuvus on üks põhiline tee, mille kaudu saab rahvaid ja riike viia ka poliitilisse sõltuvusse. Seda näitavad väga ilmekalt Soome kogemused pärast II Maailmasõda. Kulus ligikaudu 30 aastat, enne kui Soome tegelikult iseseisvaks muutus niivõrd, kuivõrd me teda praegugi veel iseseisvaks saame nimetada.

Sellepärast on meil, taotledes praegu Eesti riiklikku iseseisvust, küllalt oluline anda eendale aru sellest, millised on meie majanduslikud võimalused selle realiseerimisel. Praegu me täpseid prognoose, mis lähtuksid matemaatilistest meetoditest ja vastavast andmebaasist, teha ei saa. Meil ei ole neid baase. Seepärast peame lähenema küsimusele mõnevõrra empiirilisel - võtma aluseks kõigepealt võrdluse Eesti Vabariigi ja meie praeguse situatsiooni vahel. Teiseks tuleb võrrelda end teiste riikidega, kes on analoogilises olukorras meiega. Peame hindama ka neid muutusi, mis on kogu maailma üldises olukorras toimunud nende 70 aasta jooksul, mis on möödunud Eesti Vabariigi tekkimise ajast.

Üldjoontes võiksime öelda, et Eesti Vabariik alustas olukorrast, mis ei olnud majanduslikult soodus. Maa oli rüüstatud, majandus algeline. Vabanemine oli olnud kiire, iseseisva asjaajamise kogemusi ei olnud. Ometi tegi Eesti Vabariik selle 20 aasta jooksul läbi väga jõudsa arengu. Majanduskriisid, mis löid kogu maailma kui mitte nokauti, siis vähemalt nokdauni, meil Eestis katastroofilist kriisi kaasa ei toonud ja Vabariigi-aja lõppedes oli meil tugev rahvamajandus ning olid loodud ka kõik vajalikud eeldused ja võimalused mõjusaks vaimseks arenguks. See paistis silma kõikides valdkondades.

Teiseks katsume end võrrelda Soomega. II Maailmasõja alguseks oli Soome umbes samasugusel majandusliku arengu tasemel nagu Eestigi, või ehk 10 % ulatuses ees. Aga ei loodud ega mingid muud eeldused polnud Soomes paremad kui olid meil. Soome on nüüd jõudnud maailma riikide esirinda oma majanduse poolest ja ei ole mingit põhjust arvata, et Eesti sedasama ei oleks võinud saavutada. Sest mis oli selle arengu aluseks? Aluseks oli Soome riiklik iseseisvus, see, et rahvas oli peremees omal maal ja sai oma

asju ise otsustada ning oma võimeid mängu panna nii, nagu seda tarvis oli. Seda vaatamata mitmetele välistele takistustele ja raskustele, vaatamata sellele, et Soome pidi majutama 400 000 põgenikku Karjalast, pidi maksma raskeid reparatsioone ja allutati ka pika aja jooksul teatavale diskrimineerivale majandusvahetusele. Soome on kõik need asjad ära kandnud. Ma arvan, meil ei ole põhjust arvata, et meie sellesamaga toime ei tuleks.

Seega üldist olukorda empiiriliselt hinnates võime me ütelda, et meil on võimalused olemas. Ei saa öelda, et meil ei oleks emariikluse tingimustes olemas võimalusi edukalt majandada. Teine küsimus aga on, kui võrd hõlbus see on, kui võrd kergesti see läheb ja mis meie vabadus meile majanduslikult poolelt esialgu maksma võib minna. Seda peame analüüsima nende tingimuste järgi, millistes Eestima on.

Siin võiksime eristada kolme laadi tingimusi. Ühelt poolt looduslikud tingimused - maavarad ja muud loodusvarad, ka põllumaa ühe eeldusena rahvamajandusele. Teiseks välistingimused ja üldine majanduslik olukord, situatsioon ja konjunktuur maailmas ning need nihked, mis on sel alal Eesti Vabariigi loomisest saadik toimunud. Kolmandaks rahva omadused - majanduslik initsiatiivikus, aktiivsus, mõistus, vaimne areng, töötahe. Need on ilmselt väga olulised asjaolud küsimuste lahendamisel, mis meie ees seisavad.

Kui me nüüd neile probleemidele hinnangut katsumise anda, siis võib öelda, et loodus meile eriti suuri soodustusi ei jaga. Meil on maavarasid, aga mitte selliseid, mille abil kiiresti ja hõlpsalt võiksime jõukaks saada. Nagu Lähis-Idas saadakse naftaga või mujal veel mõne teise maavaraga. Meil on maavarad olemas, ega me päris ilma ei ole. Meil on põlevkivi, fosforiit, tsემენდი-loorainä, metsad. Aga ühtegi neist ei saa väga intensiivselt eksploateerida, ilma et me oma maad ära ei rüüstaks.

Emotsioone on meil sel pinnal palju olnud, katsume nüüd läheneda mõnest muust seisukohast. Põlevkivi on kahtlemata praegu meie kõige väärtuslikum maavara, praegu vähemalt. Aga seda on rõõvmajandatud juba mitukümmend aastat ja sellise jätkamise puhul teda lihtsalt ei piisa kuigi kauaks. Teiseks on põlevkivi kaevandamine siiani muutnud terve suure osa Eestist kuumaastikuks. Jatkata midagi sellist ei saa. Põlevkivi senine kasutamine elektrijaamade kütusena on tohutult loodust saastav tegevus - ja meie ei saasta ainult ennast, vaid ka oma naabreid. Sellest seisukohast vaadatuna peaksime tegelikult põlevkivi tootmist tunduvalt piirama. Praegu on aga põlevkivi põhjal saadud elektritootmine üks meie peamisi väljaveoartikleid. See oleks maailmaturul väga hästi minev, sest kõik hoiavad oma loodust, keegi ei taha seda reostada. Kõik on nõus ostma elektrit võõra looduse reostamise arvel. Aga seda oksa meie ju lõigata ei saa, mille peal me ise istume!

Teine oleks siis fosforiit, millest on väga palju juttu olnud. Muidugi, fosforiidi eksploateerimine ei ole võimatu, ta on väga täiesti võimatu, ta on vaid absoluutselt võimatu praeguse primitiivse tehnoloogia puhul. Arvatavasti oleks võimalik midagi mõistlikumalt teha ja teataval määral ka fosforiiti

ekspluateerida, aga enne tuleb välja mõelda ja tööle panna nbuetele vastav tehnoloogia.

Meil on ka mets. Mets oli Eesti Vabariigile küllalt oluline väljaveoartikkel, aga siiski mitte selles ulatuses, et me võiksimetamaga kükiki oma vajadusi katta. Vineeri ja metsa ühtekokku veeti välja umbes 300000 tihumeetri aastas. Selles ulatuses on meil kindlasti metsa ka praegu. Praegu hinnatakse meil metsa kasutatavat iga-aastast kogust 3,6 miljonile tihumeetrile. Kui metsa korralikult ümber käia ja mitte lasta tal ära mädaneda ja hukka minna nagu praegu, siis mets meile kindlasti midagi annaks.

Põlluga on nii, et kuigivõrd me saame tema peale loota, aga välja ta meid ei vea. Põllumajandusele ükski me loota ei saa. Meie põllupind ja kliima on on alla keskmist. Maailma suured teravilja- ja loomakasvatusemaad kasutavad hulga paremat mullapinda. Mis meil on olnud, on töö ja higi, see kõige parem väetis. Need on meie põllumajandust hoidnud vajalikul tasemel. Iseennast me toidame ära, aga väliskaubanduse alal me põllumajandusega väga palju ära ei tee.

Kui vaatleme üldist rahvusvahelist majanduslikku olukorda, siis võib ütelda, et mitmes suhtes on see võrreldes Eesti Vabariigi algusega läinud keerulisemaks ja ka meile vähem soodsaks. Põljusi on mitmeid. Kõigepealt on kogu maailmas majanduslik integratsioon võrreldes sellega, mis oli 1920. a., väga suuresti kasvanud. Naturaalmajanduse elemendid on majanduse üldises struktuuris tunduvalt nõrgemad kui nad olid siia. Selle loomulikuks põhjuseks on üldine teaduse ja tehnika areng. Seda asjaolu me ei ratta ei saa, see on lihtsalt olemas. Vastavalt sellele nõuab kaasaegne majandamine palju elavamalt väliskaubandust kui siis. Iseisvusaastail oli 60% meie elanikkonnast põllumajandusega hõivatud - see osa elanikkonnast varustas end saadustega ise. Kaubavahetuslik osa majandusest oli suhteliselt vähene. Praegu on pilt hoopis teine: suurem osa elanikkonda elab linnas, östab ja müüb - tähendab, vahetuse osa on tunduvalt suurem. Ja see on kogu maailmas nii.

Kui me vaatleme oma sissevedu-väljavedu, siis Eesti Vabariigi eksport-import oli Vabariigi viimastel aastatel 115 - 120 miljonit Eesti krooni. Rubla ja krooni vahetorda on otseselt raske arvutada. Kui hinnata empiirilisel 3 rubla krooniks, siis oleks meie eksport-import kumbki 350, maksimum 400 miljonit rubla. Praegune käive on aga kaks ja pool miljardit kummaski suunas. Ilmselt tunduvalt suurem maht. On kindel, et see maht ei ole kõik meile hädavajalik. Seda saaks väga kõvasti tagasi tõmmata. Meil on väga palju kaubavahetuse käivet just sellise tööstuse arvelt, mis veab oma tooraine sisse ja veab toodangu välja, ja on oma tööjõu ka sisse toonud. Seega saab kaubavahetust kindlasti vähendada, aga mitte nii suures ulatuses, et see täiesti kardinaalselt asja muudaks.

Võtame näiteks niisuguse lihtsa ressursi nagu kütus. Eesti Vabariik kulutas kütteõli ja bensiini kokku aia 100 000 tonni, sealhulgas 16 000 t bensiini ja umbes 80 000 t kütteõli. Praegu veetakse Eestisse sisse 3 000 000 tonni naftasaadusi, sealhulgas üle 500 000 t bensiini. Meie eraautod üksi põletavad ära üle 300 000 tonni bensiini. Peale selle (too ei ole meist sõltuv asja-

lu, on aga väga raskesti äramuudetav) elavad Tallinn ja Tartu ning edaspidi mitmed teised linnad Venemaalt tulnud loodusliku gaasiga köetavatel katlamajadel. See on jälle üks tugev majanduslik seos, mis ei ole meile soodus. Soodus ei ole muidugi üldse see, et praegune Eestimaa rahvamajandus on orienteeritud ülearu palju välisvahetusele. Sissekujunenud traditsiooni murdmine aga ühe ega kahe päevaga ei toimu. See on võib-olla meie kõige teravam majandusprobleem, tuleb lahendada omariikluse puhul, kui me selleni jõuame. Me peame seda asjaolu arvestama kõikides oma püüdlustes ja ka oma iseseisvuse saavutamise ettevalmistamisel. Sellest me mööda ei pääse.

Kõik need jutud, mida räägitakse meie "võlgnevusest", ei ole muidugi õiged. Need on tendentslikud ja moonutatud, aga väikene tera neis siiski on. Kasvõi see, et me oleme odava kütusega väga ära harjunud. Eesti oma majandusliku potentsiaaliga ei jaksa üleval pidada rohkem kui 300 000 eraautot ja veel mõningaid teisi asju. Siiaamaani on sellest jutust võib-olla kõlama jäänud pisut pessimistlik toon. Peame aga tüle näkku vaatama nii, nagu see on. End petta pole meil mõtet.

Kolmas faktor, millest tahaksin rääkida, on rahvas ise ja tema majanduslik võimekus. Ma ei avalda ainult enda arvamust, kui panen selle faktori kõige esimesele kohale kõigi tegurite seas, mis meil omariikluse ülesehitamisel on olulised. Ma toetun siin muide ka vahest kõige sümpaatsemale Välis-Eesti spetsialistile Rudolf Jalakasele, kes on rahvusvahelise mainega majanduslik nõuandja - annab riikidele nõu. Tema on väljendanud seisukohta, et majanduse juures ei ole otsustavaks mitte ressursid ja muud looduslikud tingimused, vaid rahvas ise, tema töötahe ja majanduslik võimekus. Sest lõpuks just selle abil tehakse midagi ära. Vaatame soomlasi. Ei ole põhjust arvata, et nad meist hirmus palju tublimad oleksid. Aga nemad on just majandusliku võimekuse teel saavutanud oma praeguse rahvusvahelise majandusliku olukorra ja taseme.

Meil on muidugi ka sellel pinnal terve rida raskusi. Eestlase üldine tuntud töökus ja tublidus on väga kõvasti kannatada saanud peaaegu poole sajandi laga- ja moonakamajanduse käes, mis degradeerib inimesi nii moraalselt kui igal muul alal. Eestlasele on see moonakamajandus vast veel rohkem vastunäidustatud kui mõnele teisele rahvale. Kui võrdleme end sakslaste, hiinlaste või jaapanlastega, on nemad võib-olla rohkem nõus käsu all töötama, neile sobib see paremini. Meie rahvale see ei sobi üldse. Kui mid võimalusi ei tule, hakkab degradatsioon meile võib-olla veelgi suuremini mõjuma.

Viimane aasta siiski näitab, et asi veel lootusetu ei ole. Praegune pisikenegi vabanemise puhang näitab, et meil on palju võimekaid inimesi, on ajusid, kes on võimelised tegutsema. On säilinud ka majanduslikku initsiatiivikut. Nende asjade peale peamegi üles ehitama omariikluse majandusliku poole, sest nagu kõrgime ei ole meil võtta õhupalle või helikoptereid, mis meid korraga soost ja rabast välja viiksid heale viljakale pinnale.

Meil on tarvis katsuda endale aru anda, kuidas me peaksime edasi tegutsema, et seda meie tugevamat poolt rakendada hakata. Ilmne on, et peame majanduse võrreldes praegusega ümber

tegeva ja seda kaunis põhjalikult. Praegune majandusstruktuur ei sobi iseseisva riigi edukaks majandamiseks. Meie traditsioonilised tootmisalad - põllumajandus, tarbekaupade tootmine ja primitiivne masinaehitus, mida seni on arendatud, meile majanduslikku edu ei taga. Põllumajandussaadustega, ja väga headega, on maailm üle küllastatud. Euroopa Ühisturg müüb iga aasta peaaegu mitte-millegi eest sadu tuhandeid tonne võid, mis juba hakkab külmhoo- netes rikki minema. Maailm on ka nii targaks läinud, et Aafrika näljased riigidki praegivad näiteks välja toiduaineid, millel on lubatud taset ületav radioaktiivsus. (Milline see meil on, seda me üldse ei tea, aga arvatavasti mitte madalam kui sellel Tšehhi- maa piimapulbril, mille Gaana hiljuti tagasi lükkas.) Liha me ei suuda toota nii head ja nii odavalt nagu näiteks Austraalia, Uus-Meremaa või Argentiina. Selleks ei sobi meie kliimagi. Põllu- majandus peab nähtavasti põhiliselt jääma iseenda jaoks.

Mis puutub tööstust, eriti tarbekaupade tootmist, siis me hindame küll oma "Marati" frakteerätikuid, Soomes müüakse neid aga ainult 3 marka tükk. Selliste asjadega me välisurul läbi ei löö. Aga ükskõik kuidas arvestada, normaalseks majandamiseks peaksid nii meie sissevedu kui ka väljavedu olema umbes poolteist miljar- dit dollarit aastas. See on muidugi väga empiiriliselte õeldud, mitte otseselt arvatud. Meil ei ole ju oma majanduse kohta andmeid, millega opereerida. Umbes nii võime siiski arvestada.

Muret teeb, et IME plaani tegemisega seoses levitatakse mee- leolusid, nagu ei olevat meie väliskaubanduse korraldamine üldse mingisugune probleem. Ostame aga küttepuude eest naftat jne. Sellises vaimus on isegi IME algatajad raadios ka esinenud, aga see on vastütustundetu ja isegi kahjulik jutt. Need asjad on väga tõsised ja me peame neid ka tõsiselt võtma, kui me tahame oma majandust edukalt arendada.

Nüüd välisabi saamise võimalustest. Lootes välisabi peale, on isegi niisuguseid arvamusid avaldatud, et võiks laenata kuni 10 miljardit dollarit. Siis oleksime omadega mäel. See aga tähendaks, et Eesti võtaks võlga iga elaniku kohta kuus korda rohkem kui seda on Brasiilia, Mehhikol ja Poolal, keda loetakse praegu kõige enam välisvõlgadega koormatud maadeks. Seal on välisvõlga 1000 - 1200 dollarit elaniku kohta, meie tahaksime siis saada umbes 6700 dollarit. Laenu võtta on hea, laenu tagasi maksta on raske ja protsente maksta on veel raskem. Praegusel ajal on lae- nuprotsendi määrad 8 - 9 protsenti, isegi 10 protsenti aastas, tähendab iga miljardi pealt tuleks igal aastal kuni 100 miljonit ära maksta. Mingil määral me välisvõlga vast võiksime kasutada, aga kindlasti väga tasuhooldlikult ja läbimeldult ja ainult edaspidi väga suurt kasu andvateks üritusteks. Ka ollakse laenu andmisega praegu maailmas väga ettevaatlikud, sest maailmas on praegu küpsemas kui mitte krediidi-katastroof, siis väga suur krediidi kriis kindlasti ja just seoses sellega, et umbes triljon dollarit on välja laenatud arengumaadele, need aga ei jõua maksta protsentegi, võla tasumisest kõnelemata. See ei ole väike summa, mida rahvusvaheline majandus niisama kergesti saaks ära seedida. Laenu andmisega minnakse nähtavasti palju ettevaatlikumaks, kui oldi 10 aastat tagasi. Laenu on niisiis väike abiallikas ja see,

millele me peame esmajoones lootma, on siiski meie omad tegemised.

Mida peaksime konkreetsetelt tegema? Mina isiklikult annaksin küllaltki suure tähtsuse IME programmile - Eesti isemajandamisega. Ma pean kahetsusväärseks, et mitmel pool Eesti iseseisvust taotlevates ringkondades on seda üritust püütud halvustada ja naeruvääristada. Läheb aega, enne kui me saame iseseisvaks. Et me iseseisvaks saame, seda me usume kõik, kuidu me siin ei istuks. Aga millal saame, seda me ei tea öelda. Me ei saa lihtsalt oodata, millal iseseisvus ükskord tuleb, et siis vaatame, mis saab. Peame ennast selleks ette valmistama. Peame õppima majandama. Peame otsima võimalusi end juba tasapisi kohandada nendele tingimustele, mis siis tulevad, kui meil oma riik kord on käes. Selle jaoks mina praegu IME-st paremat moodust ei tea.

Meil on tarvis hakata otsima võimalusi pääsuks välisturule. Selleks on tarvis senisest palju suuremat majanduslikku iseseisvust. Mingit nihet selles suunas on võimalik saavutada, olgugi et piirangud on tugevad. Teiseks suunaks on kogu muu majanduse ümberorienteerimine. Praegu on meile puht käsumajanduse korras peale pandud sundpõllumajandus ja sellest on raske lahti saada. Aga kui võimalused oma asju ise otsustada kuigivõrdki paranevad, siis saab seda ehk mõnevõrra mõjutada.

Meil peamiseks teeks oma majanduse arendamisel on liikuda esmajoones ajudele ülesehitatud majanduse suunas. Ajusid on meil härd ja praegu on meil ajud odavad. Need ajud, mis kusagil mujal maailmas kindlasti vääriksid viie nulliga summat aastas, bleksid meil siin praegu rahul, kui saaksid sama esimese numbriga ja nelja nulliga summa. Poole miljoni mees oleks meil arvatavasti 50.000 dollariga väga rahul. See on üks võimalusi, mis lubab meil mõnevõrra väliskapitali sisse tõmmata, ja see on meile kindlasti vajalik. Kuid ühegi riigi majandust ei saa ainult väliskapitalile üles ehitada. See on vaid üks abisüste ja asjade käigapanemise võimalusi, mida muidugi tuleb kasutada. Selleks tulebki meil ära kasutada kõik võimalikud välissidemed ja õppimise võimalused. Ka IME programm avab selleks teid.

Oluline on, et muutuks meie majandus- ja olmentaliteet. Meie olmentaliteet on praegu väga kergemeelne ja teataval määral ka ülalpeetavuse peale üles ehitatud. Hindade subsideerimised ja muud taolised asjad on lähenemise tegelikele olme- ja eluprobleemidele ära moonutanud. Me esitame mitmeski suhtes oma elule nõudmisi, mis ei vasta meie majanduslikule potentsiaalile, ja see jääb ka Eesti Vabariigi taastamisel esialgu umbes samale tasemele. Imesid - väikese tähega imesid - ei juhtu. Iseseisvus annab meile vaid võimaluse ise tegutsema hakata ja sel pinnal tasapisi hakata oma majanduslikke asju parandama. Otsekohe ei muutu mitte midagi. Mingisugust järsku murrangut päris kindlasti ei tule. Vabadus on kallis asi, selle eest tuleb maksta. Me peame oma nõudmisi mõneski asjas piirama. Näiteks, ma olen päris kindel, et kui peame hakkama kütust maailmaturu hindadega sisse ostma, siis energeetikamajanduses peame hakkama saama umbes poolega sellest ostetud ressursist, mida me kasutame praegu. Ja meeldib see meile või ei, me peame leppima ka sellega, et kuni meie toodang maailmaturul ei lähe - ja suures enamuses ta kindlasti kohe ei lähe -

on meil paratamatu orienteerumine Idaturule. See võtab kõik vastu, seal on kõike vaja. Teisest küljest eeldab see kaunis paindlikku tegutsemist: kakeldes kaubelda ei saa. See on meile võib-olla psühholoogiliselt terav probleem, aga selle peame endale selgeks tegema just jälle lähtudes Soome kogemustest. 15 aastat peale sõda sõitis Kekkonen Hruštšovi paluma Novosibirskisse, et andku ometi armu, lõpetagu ära majandusblokaad. See oli 15 aastat pärast sõda. Ja ega meie situatsioon objektiivselt võttes palju parem ei ole. Tuleb hambad risti suruda, kui me ei taha just Põrgupõhja Jürka kombel lausa võssa ronida ja päris primitiivsest ja algelisest elamisest jälle uuesti peale hakata. See on liiga raske tee, mida me oma rahvale ka kaela määrida ei tahaks.

Kokkuvõtteks tahaksin ma öelda, et meil on iseseisva Eesti Vabariigina päris kindlasti võimalused olemas majanduslikult ära elada ja oma rahva jõukust ning elatustaset pikapeale tõstma hakata. Aga see protsess ei ole kerge - me peame selle juures ennast piirama, peame raskustele valmis olema, me peame olema väga kõvad. Sest see kahju, mille meie rahvas on viimase 50 aasta jooksul saanud, on mõneski suhtes võib-olla suurem kui eelmise 700 kahju. Noil aegadel liikus vähemalt midagi mingitel loomulikel alustel - praegu aga on kõik toimunud täiesti äramoonutatud ja ebaloomulikul kujul ja siit ümberorienteerumine on raske.

Nii et meil kõigil on tarvis sitkust ja jõudu ja seda ma meile kõigile ka soovin.

V E L L O S A L U M

EESTI RAHVUSKIRIK - EESTI ISESEISVUSE

TAASTAMISE KOLMAS TEE

Tüüpiline tõrge ateistlikus ühiskonnas selle kolmanda tee omaksvõtul on, et see tundub liialt kodanlik ja klerikaalne. Paraku unustatakse sageli ära, millest need mõisted on alguse saanud. Eesti ajaldest me teame lihtsat jaotust: "kodanlikuks" nimetati kõike seda, mis oli kommuuna vastu. Kes olid kommuuna poolt, need olid kommunistid, kes kommuuna vastu, need olid kodanlased.

Nüüd on ainus järgijäänud kommuuna rahvaste kommuuna: Stalini poolt loodud Nõukogude Liit, teised kommuunid põllumajanduses ja tööstuses on oma ebaotstarbekuses veennud kõiki. Mõelduniud aasta tõi ilmekalt, et nüüd on käes ka selle viimase kommuuna laialisaatmise aeg. Ainus tee on kõigile rahvastele iseseisvuse andmine, demokraatia ja maailma suurima koloniaalimpeeriumi Nõu-

kogude Liidu desarmeerimine, detsentraliseerimine ja deurbaniseerimine. Teisisõnu - see koloniaalimpeerium peab lagunema.

Rein Taagepera avaldas kartust, et kui see suur impeerium põhja läheb, kisub ta kõik väikesed paadid kaasa. Selge, et majanduslik katastroof ei tuleks Eestile kasuks. On vaja realistlik tee leida, et tagada Eestile iseseisvus ja peatada hääbumine.

Ainult siis on tagatud püsiv rahu, kui igal rahval on oma riik, omavalitsus ja isemajandamine. Isemajandamine on kahtlemata väga vajalik ja möödapääsematu, aga nagu Arno Susi viitas, peame orienteeruma idaturule, ja see suurendab sõltuvust koloniaalimpeeriumist. Aga kõigele vaatamata tuleb see tee leida.

Poliitlist iseseisvust meil ei ole ja seda taotleda on vaja, kuid taotlemine ainuparteilises süsteemis on praktiliselt väga ebatõhus. Alati võidakse kõik demokraatlikud muudatused tagasi võtta. EKP reorganiseerimine rahvusparteiks on utopia, sest üle poole selles on migrandid, muulased. On selge, kui nationalism EKP-s süveneb, tehakse selles loodeoblasti parteiorganisatsiooni juhtkonnas väljavahetus. Seda Vaino ja temataolised ainult ootavad. EKP-l on praegu hilja oma rahvusprogrammi välja töötada ja sellega välja tulla. Sõna otsese mõttes võib ütelda: EKP oli ja on okupantide partei, täiesti sõltuv Moskvast.

Parlamentaarsete võitluste tee on demokraatliku ühiskonna tunnus ja väga vajalik, aga sellele me praegu üle minna ei saa. Tuleb teha kõik, et isemajandamist ja poliitilist iseseisvust saavutada, aga need ei ole imed, mis iseendast toimuvad, vaja on iseseisvalt mõtlevald inimesi.

Nii juuamegi kolmanda tee juurde, mida nägi juba ärkamisaja suurmees Jakob Hurt: me ei saa suureks rahvaarvult ega majanduslikult jõukuselt, me saame suureks ja suur olla rahvusena just oma vaimu, hariduse, avatuse ja mõtlemise poolest. See, mida Hurt pakkus, ongi rahvuskiriku tee.

Paraku on meil ju kogu kasvatus ateistlik ja, veelgi halvem, sõjalis-ateistlik. Kes on kõrghariduse saanud noukogude tingimustes, suhtuvad suure eelarvamusega rahvuskirikusse kui iseseisvuse taastamise kolmandasse teesse. Siin oleks vaja toetuda maailma suurima sõltumatu teadlaste kollektiivi seisukohtadele: Rooma klubi seisukohtadele. Neid on võimalik kokkuvõtvalt esitada Forresteri teesina: peale religioossete ühingute pole pikaajaliste mittetraditsiooniliste tulevikku suunatud sihikujutluste arendamiseks mitte mingeid institutsioone, religioonidel ja kirikutel lasub vastutus pikaajaliste väärtuskujutluste säilitamise, arendamise ning nende lagunemise takistamise eest. Kirikute pänus globaalse tasakaalu rajamisel on otustav.

Meie marksistid peavad muidugi seda liiga kodanlikuks ja klerikaalseks, või vähemalt pidasid, seetõttu ei ole seda kolmandat teed tõsiselt kaalutud. Aga täna tahakski mõtete genereerimise korras sellest kolmandast teest rääkida.

Milline on siis see kolmas tee?

EKP vead põllumajanduses, talude likvideerimine, kogu maa kultuurielu hävitamine, koolide ja muude asutuste koondamine koos perspektiivasulate rajamisega on kõigile teada.

Kaks väga paha asja marksistide silmis olid seni religioon ja rahvusküsimus. Neid tuli eitada. Kuhu see rahvusnihilism ja

ateism meid on viinud, seda tõendab kriis haridussüsteemis ja kasvatuses. Mida on siis eitatud? Eitatud on kristlikku ideoloogiat, kui seda sõna eesti keeles kasutada, eitatud on seda, et inimene peab uueks saama ja uus inimene on suuteline uut ühiskonda üles ehitama.

Me peame mõistma, milles on partei ja kiriku erinevus. Erakond esindab oma klassi, kihi või grupi huvisid, kirik on maailmakõiksuse, Jumala huvide esindaja ja peab neid eesmärke silmas pidama. Eesti tuntuim teoloog Uku Masing on korduvalt oma loenguis rõhutanud, et Jumala mõiste ja matemaatikas aktuaalse lõpmatuse mõiste on identsed. Ja seepärast, kui me teoloogilast räägime, siis ei saa me mööda minna kõiksuseteadvusest.

Siin kajastub see valskus, millest rääkis Tunde Kelam, kõige enam. Kompartei tahab olla ja jääda erakonnaks, aga samas erakonna huvidest lähtudes tahab ta kõike kõiges juhtida. Siin on mõttekatke, ei saa ju ühe erakonna huvides kõigi huvisid kaitsta. Nii on kompartei teooria järgi küll erakond, aga sisuliselt oma osas ühiskonnas on ta Kremli katooline kirik, mis tahab ühiskonnas kõike juhtida oma plaanidest ja eesmärkidest lähtudes.

Ateism on viinud ummikusse nii ühiskonnateaduse kui ka kasvatuses. Eesmärk on ju tulevikuinimese kasvatamine, totaalse inimese isiksuse kasvatamine. Selles on ristiusu tuum ja kese: Kristuses on Jumal inimeseks saanud, et inimesed Jumala lasteks saaksid, sellest täiusest osa saaksid, jumalustuksid. Selle tõttu on võimalik Jumalalegi teostamine maa peal, küll inimene tõesti uueks saab. Tulevikühiskonda saavad rajada need, kes on Kristusest osa saanud, osa saanud sellest uueningest, lunastusest.

Kõik poliitilise ja majandusliku võitluse teed viivad ikka välja sellele, kes seda võitlust läbi viib, millistel alustel ja positsioonidel. Teisisõnu: eetilised ja juriidilised probleemid saavad ikka kehtemaks Eesti iseseisvuse taotlemisel. See ongi kolmas tee, mida peame tõsiselt kaaluma, et saavutada Eesti iseseisvust, ja seda mitte tulevaste põlvete aegu, vaid praegu - aeg ei tööta eriti meie kasuks, probleemid kuhjuvad.

Teesidest võisite lugeda, et Eesti iseseisvuse saavutamiseks on Eesti Evangeelne Luterlik Kirik kõige suurem rahvusorganisatsioon, kõige vanem ning enam rahvusvaheliselt tunnustatud. Siin ei maksa EELK-d samastada mitte ainult Eesti Luterliku kirikuga, sest juba 8 aastat on see sümbol või koondnimetus endas sisaldanud ka tähenduse: Eesti Evangeelne Liitkirik - kõik kristlased, kes olude sunnil pole saanud koostööd teha, on rahvuskiriku liikmeteks. Luterlik kirik ei pretendeeri ainsa rahvuskiriku osale, vaid, et ta on kõige suurem, siis ta kutsub kõiki teisi kristlasi liituma ja tegema koostööd iseseisvuse saavutamisel. Inimesed võivad teha vahesid ning kogudusi jagada üheks ja teiseks. Jumal sedamoodi ei tee.

EELK on suurim organisatsioon, tema tegevust ei saa ka lagunev koloniaalimpeerium enam takistada, kuna ta ise vajab kristlikke põhimõtteid, armastuse ja halastuse põhimõtteid. Mida enam on avalikustatud stalinismi kuritegusid, seda enam ka need tegijad vajavad enda suhtes halastuse põhimõtte rakendamist. Miski peab katastroofilisest impeeriumi kokkuvarisemisest päästma. Siin on olulised eetilised ja juriidilised põhimõtted.

Eesti rahvuskiriku väljakujunenud struktuur haarab kogu Eesti territooriumi ning ühendab eestlasi üle kogu maailma. Milline see struktuur on? Eestis on 112 kihelkonda - need on kõige vanemad läbi paljude aastasadade kestnud haldusüksused. Kirikukihelkondade alad ja piirid lähevad tagasi muinas-Eesti aega. Muinas-Eesti kihelkondi oli küll tunduvalt vähem, paljud on jagunenud kaheks, nagu näiteks Nurmekunna kihelkond jagunes Pilistvere ja Kolga-Jaani kirikukihelkonnaks. Aga põhijaotuselt on nad püsinud ja see on struktuur, millele me saame üles ehitada Eesti demokraatliku omavalitsuse. Kõik teised jaotused, olgu need komtuurkonnad, foogtkonnad Saksa Ordu ajal, vbi Poola aja vojevoodkonnad ja starostkonnad, vbi Vene Keisririigi ajal kubermangud ja kreisid ehk maakonnad - need on muutunud ja ajutised olnud. Kihelkond on püsinud. Oluline on mõelda selle struktuuri taaselustamisele. Muinsuskaitse Selts on selle esimesena ulatuslikult aluseks võtnud muinsuskaitse klubide ja seltside loomisel. Muidugi ei ole imperiumi haldusametnikele see jaotus sugugi meeltemööda, sest see lööks segamini vene ajal kujunenud külanõukogude ja rajoonide struktuuri, sest kihelkonnad ja rajoonid ei lange ühte. Pilistvere kihelkond on näiteks kolme rajooni vahel ära jaotatud, Ambla kihelkond samuti kolme rajooni vahel. Aga nagu uute piiride ajajad ise tunnistavad - need on täiesti suvaliselt aetud. Paljud iseseisvust taotlevad rühmitused on juba toonitanud maakondade ja valdade jaotuse taastamist. Vald on liiga väike kultuuriliseks haldusüksuseks, kihelkond on selleks piisavalt suur.

Kahtlemata on praegused koguduste juhatused liiga nõrgad, et demokraatlikku, kristlikku omavalitsust teostada. 40-50 aastat on kirikuid ja kogudusi lõhutud ja kitsendusi tehtud. Nii nagu suurte põllumajandusmaksudega hävitati vaba talupoegkond, nii taheti ka kirikuid sulgeda ja hävitada kõrgete hoonete- ja tulumaksudega. Tulumaksuprotsendid on niivõrd suured, et me võime maksta üle poole palgast tulumaksudeks. Paljud maakogudused peavad oma laekumistest poole maksuma riigile hoonetemaksuks, mida tasutakse kubatuuri järgi, põõningu ja torni eest. Nende maksudega taheti kirikuid sulgeda, aga seda ei ole saavutatud, ja tuleb tunnustust avaldada nendele põliste taluperenaistele ja -peremeestele, kes on hoidnud eesti suurimat kultuuriväärtust hävimast, hoidnud kirikuksid lahti ja hooned korras.

Praegu, kus maailm jääb järjest väiksemaks, info levik aga järjest tiheneb ja suureneb, ei saa enam üksikuid küsimusi eraldi lahendada, vbi salastada seda, mis on tehtud. Siin on väga olulised kiriku sidemed välismaaga, samuti need kristlikud põhimõtted, mis ülemaailma on tunnustust leidnud. On ju ümmarguselt miljard inimest kristlike koguduste liikmeid ja see on täiesti ärvestatav jõud. Kompartei NSV Liidus, rahvademokraatiamaades ja mujal maailmas on sellega võrreldes ainult seksti olukorras. Kuid küsimus ei ole arvudes, küsimus on õpetuse olemuses ja selle rakendamise tulemustes.

Kompartei oma erakondliku õpetusega on viinud Liidu majanduslikku krahhi ja uue inimese vbi uue inimkonna ülesehitamisest ei ole midagi välja tulnud. Selle teooria praktiliste tulemuste taustal me näeme, mida kirik maailmas on teinud, teinud just väikerahvade püsimise ja allesjäätmise osas. Armeenia on samuti

olnud aastasadade jooksul suurte naaberrahvaste okupatsiooniala. Ometi on ta rahvusena tugev ja säilinud, vaatamata sellele, et tal kaua aega puudus omariiklus. Samuti on baskide, iirlastega - nad on säilinud tugeva rahvusena just tänu oma rahvuskirikule, tänu just ristiusule. See on meile eeskujuks. On vaja, et meie kergekäeliselt seda kolmandat teed kõrvale ei jäta, vaid seda kasutame. Poliitiline ja majanduslik iseseisvus saab baseeruda ainult rahva haridustasemele, oma mõtlemisele ja sellele, mis neil esivanematest on säilinud, mis neil on aidanud läbi aegade püsida.

Kui veel eetika ja uue ühiskonna probleemidest rääkida, siis paljude mõistete puhul tuleb ilka esile see, et neid kristlikule kasvatusel ja kirjandusele vastupidiseks on tahtnud tunnistada. Uuest inimesest ja uuest ühiskonnast on palju räägitud, aga mil lepoolest see uus ühiskond siis erineb senisest? Suur vastuolu Euroopa mõtlemises on kollektivismi ja individualismi vahel. Leitakse, et neid kahte põhimõtet ei ole võimalik ühendada. Kristluses on see aga ühendatud. Jeesus räägib tuleviku ühiskonnast öeldes põhimõtte, mis on rakendatav ka meil Eestis: kui keegi tahab suur olla, siis olgu ta kõikide teenija, kõikide sulane. Kui üks ühiskond või kogukond selle põhimõtte omaks võtab, siis ei ole takistatud totaalse inimese kujunemine, isiksuste kujunemine. Olla suur ei ole hukkamõistetav eesmärk, vaid see on eesmärk, mida iga inimene peaks taotlema. Kui see suur olla soov on allutatud teiste teenimisele, siis ei saa ette kujutada kollektiivsemat kollektiivi ja indiviidimat indiviidi kui selline rahvus või kogukond. See on kristliku ühiskonna üks tunnusojooni. Teine on see, et mida sa ei taha, et sulle tehakse, ära tee ka teistele. See reguleerib inimeste vahelisi suhteid, aga see põhimõte kehtib ka rahvuste vahelistes suhetes.

Möödunud aastal puutusime väga teravalt kokku just rahvusõiguste küsimusega. Seda on vaja toonitada ka suurele idanaabri-le, et kui ta ei taha, et hiinlased Venemaal samuti toimiksid kui venelased Eestis, siis on vaja kristlikud põhimõtted aluseks võtta ka rahvusvahelistes suhetes. Seepärast tegi ERSR 23. augustil 1988 ettepaneku nimetada Molotov-Ribbentropi pakti sõlmimise aastapäev rahvusõiguse päevaks, väikerahvuste eluõiguse päevaks.

Rahvusõiguse probleem on iga aastaga teravnemud. On rõhustav, et Rooma paavst uusaastaläkituses 1989. aastaks nimetas käesoleva aasta rahvusõiguse aastaks. Õiguseprobleemid olid juba vana Iisraelis tihedalt seotud usuprobleemidega. Usku, õigust ja eetikat vaadeldi koos. Oluline on, et ka meie siin Eestis neid küsimusi koos vaatleksime. See on minu arvates tee, mida me peame käima, ja see ei tähenda, et meie alavääristame või alahindame IME-plaani või poliitilist võitlust. Need tingimused, kus me majandus- või poliitilist võitlust pidada saame, on palju kitsamad. Vaimu valdkonnas ja hariduses on aga võimalused suuremad. Eesti on ligi 50-aastase ateistliku kasvatusesega küllaltki uuspaganlik. Kuna selle paganluse viljad on mõrud meile kõigile, siis on võimalik ka keelatud vilja - ristiusku - paremaks pidada ja selle alusel ka kaugemale näha, mineviku kogemusi aluseks võttes ka tuleviku suundi paremini näha ja neid kujundada.

Oleks väga tore, kui selleks igaüks omapoolseid täiendusi teeks, et meie iseseisvus oleks meile kõigile reaalne, käegakatsutav ja samas mitte hetkepoliitikast lähtuv, vaid igavikku ja maailmakõiksust arvestav.

H A N D O R U N N E L

REBASELE MAITSEB KANA

Lubasin esineda väikese mõtisklusega. Pealkirja valisin sellele möödunud suvest: kui Trivimi Velliste Lauluväljakul rääkis Karust ja Mesipuust, siis pandi seda pahaks. Mul ei jäänud muud üle kui valida teine paar - Rebasele maitseb Kana. Selle pealkirja ütlesid ette minu lapsed, kes tegelevad poliitikaga rohkem kui mina.

Miks mulle meeldib 'rebase'-variant rohkem? Sellepärast, et selle kujundi kaudu me võib-olla saame rohkem olla need, kes me oleme. Nimelt meil on oht langeda tõsimeelsusse: Ma olen veendunud, et paljud isamaalised asjad langevad kokku või muutuvad meie käes viletsaks just sellepärast, et me oleme ülearu tõsimeelsed. Kui me oma isamaalisi asju ajame surmtõsiselt ja kaotame ühe oma vööruse - eneseironia, enesekontrolli iroonia kaudu -, siis olemegi venestunud. Nema - ajavad kõiki asju surmtõsiselt. Ja minu esimene üleskutse on: säilitada Rogu olukorra tõsiduse juures meie ainulaadne võime. Võib-olla seda võimet on väikerahvaste hulgas demonstreerinud ka tšehhid-solvakid mingil määral.

Kui rebane hakkab murdma kanu, siis ehitatakse, kui vähegi jõudu on, kanade ümber aed, et rebane ei pääseks kanade kallale. See ongi minu meelest iseseisvuse või suveräänsuse mudel. Just nimelt see, mida tahetakse säilitada ja kaitsta, tuleb eraldada, tuleb piirata. Liiga kaua olen ma kuulnud siinsamas Tartu intelligentside hulgas üleskutsesid "avatusela": "saagem avatuiks". See on ilus humanistlik üleskutse, kuid riigipoliitiliselt või loomakasvatustlikult asju vaadates ei saa selle loosungiga väga kaugele minna, sest siis tõepoolest tuleb häving.

Mul on meeles, kuidas meie armas luuletaja Jaan Kröss pärast vangilaagrist vabanemist avaldas luulekogu "Sõerikastaja" ja veel mõned ilusad luuletused. Üks luuletus oli vangist vabanenu meeleolus kirjutatud - kõigi plankude ja aedade vastu: need tuleb lõhkuda maha, maha ja maha. Nüüd on need plangud kõikides linnades ja alevites maha lõhutud ja see olukord, kuhu me oleme jõudnud, ongi see läga ja lagastus.

Iseseisvuse esimesed ülesanded algavad seepärast just sellest aia või tõkettara ehitamisest. See on väike õpetus.

'Rebase' all ei tule mõelda mitte ainult seda jõudu, mida mõeldakse 'karu' all. Hoopis rohkem tuleb 'rebase' all mõelda meid endid, kes me oleme harjunud aegade ja aastate jooksul "unistama kuldsaid unistusi", kui kasutada Gustav Suitsu sõnu. Nii meeldiv on istuda koos suletud ruumis ja unistada ja fantaseerida võimalikust paremast olukorrast. Kuid sinna uude olukorda minek nõuab tegusid. Ning see on hoopis teine võimalus.

Seepärast oleks siis teine üleskutse: mitte muutuda 'rebase'ks', kellele meeldivad ja maitsevad need ilusad unistuste-'kand'ad'.

Ma olen alati öelnud, et mina ja minutaolised ei tee poliitikat, sest mul on kujutus poliitikast kui jõudude ja võimalude vahekorras, nende mängust; ja tundes üksiku kirjaniku või üksiku kodaniku kapitalide vähesust, kaob lootus tegelda poliitikaga selles otseses tähenduses. Meil ei ole jõudusid! Isegi Eesti Vabariigi esimestel aastatel, kui oli vaja kohutavaid pingutusi ülesehitamiseks, millegi loomiseks, ütles mõnigi mees: mis on need kolm vajadust, mida me kõige enam vajame? - Esiteks raha, teiseks raha ja kolmandaks - raha. See on kapital, see jõud, mida on vaja iseseisvunud, juba vabariigiks saanud rahvale.

Meie nõrkused ja puudused ongi igasuguste vägede, igasuguste kapitalide puudumine. Möödaläinud aasta (1988) sünnitas võib-olla ülearuseid illusioone, et meil nagu oleksid kapitalid olemas. Kuid tõsiselt vaadates on need väga väikesed.

Millele siiski saab toetuda või millele toetutakse? Ma olen leidnud võrdluse, mis moodi mina ja minutaolised on siiski siin ilmas poliitilise tegurina võinud toimida. Mul on meeles ühe inimese jutt usust. Ta rääkis, et paljud inimesed ei suuda uskuda, sest nad tunnevad, et usk "ei kanna peal". Ja tema võrdlus oli väga ilus: inimesed, kes ei oska ujuda, viigatakse vette ning neil on ikka säilinud see väike usk, et vesi ei kanna peal. Ja ühel hetkel ta hakkab tundma, et vesi ei kanna peal. Selle kogemuse saavad enamasti kõik inimesed oma elu jooksul kätte, et vesi kannab peal. Kuigi ka nende hulgas, keda vesi kannab, on palju neid, kes lõpuks ära upuvad. - Tähendab, et ka seal on omad juhused, omad nõrgad kohad, kus inimene võib kaduda. Hoopis raskem on jõuda selle tundeni, et ka usk kannab peal.

Usk ei ole minu valdkond, aga ma lähen usu analoogiaga edasi ja räägin kolmandast asjast, mille kandvuseni tuleb jõuda. See on tõe.

Selles piirkonnas, kus nii palju on valetatud ja kogu süsteem on valele rajatud, võltsingutele, tõe mahasalgamisele, tõe kinnimätsimisele, on minu silma all juhtunud see, et need inimesed, kes kunagi olid ausad ja püüdsid tõega läbi saada, on allunud viimaks valele, valetamise ja varastamise "loomulikkusele". Ja nad ei usu, et tõde võib "kanda peal". Aga ometi - kui jutatakse tundiseni, et on olemas tõde, tõsed faktid - siis nendele faktidele toetumine ongi garantii, ongi meie tegutsemise põhi.

Siiani on see riik organiseeritud "ruumiliselt", kogu meie käsitlus on ruumilooline. Näiteks kui nüüd uuematel hetkedel on räägitud konstitutsiooni ehk riigi põhiseaduse uuendamisest, siis väga paljud inimesed - mulle tundub, et enamik inimesi - on

jäänud nõusse selle vaateviisiga kui öeldakse, et konstitutsioon peab fikseerima "olemasoleva olukorra". Seda nimetatakse "reaalsuseks", "ajalooliseks reaalsuseks". Ja ometi selles käsitluses puudub t b d e. Sellest maailmavaate käsitlusest on välja lüüdnud a e g. Meie olevikku ei käsitleta a j a l i s e n a. A j a l u g u o n m u u d e t u d r u u m i l o o k s.

Sellisel põhimõttel ümber tehtud konstitutsioon on hukatuslik, sest t b d e, millele saab toetuda; need f a k t i d, millele saab toetuda, on ajaloolised. Kui Tunne Kelam ütles, et need olulised hetked, alguspunktid, millele me saame toetuda kui t b e v u n d a m e n d i l e, on 1920. aasta Tartu rahuleping Nõukogude Venemaaga ja 1939.- 40. aasta kuriteod, mida me peame kuritegudeks ja ülekohtuks nimetama, sest see on tõde - siis meie hoiakud või ilmavaated langevad Tunne Kelami omadega kokku.

Ma võiksin tuua oma luuletaja- või ajakirjanikupraktikast mõne näite, kuidas siiski tõde t o i m i b, kui juletakse tõde tunnustada ja välja öelda. Üle paarikümne aasta tagasi me kirjutasime ajakirja "Noorus" jaoks ülevaate Eesti põllumajanduse olukorrast. Me sõnastasime selle umbes niimoodi, nagu praegu kirjutatakse. See artikkel jäi ilmumata. Selle artikli läbivaatajate hulgas oli ka praeguseks hetkeks väga kõrgele riigivõimu juurde tõusnud isikuid ja 1988. a. 20. aastat hiljem, oli mul jällegi juhus kohtuda ühe selle isikuga, kes 20 a. tagasi ütles, et see on võimatu. See artikkel on vale. Ja ometi nüüd selgus, et 20 aastat oli ta mäletanud seda artiklit ja ta hindab katses tol korral sõnastada olukorda nii nagu see oli. Ta on seda pidanud meeles ja on pidanud seda tõeks. See isik on Arnold RÜÜTEL.

Ma püüan ikkagi jääda oma valitud meetodi juurde, ükskõik kui kaua või kui vaevalt selle sünnib. Tõde tunnustamine v ä l i s - t e j o u d e p o o l t. Kuidagi leiab see tunnustust. Need kaks aastat või, ütleme, viimane aasta näitas Eestimaal väga kujukalt, kuidas aasta vabadust pühib minema suured vale-lademed. Kuidas ikkagi tõde on rahvale relvaks, mille abil ta saab ennast teostada või oma olu parandada, mis parandamist nõuab. Muud relva ei ole.

Siit üks järgmine individuaal-psühholoogiline moment, mille juures mina olen sageli seisnud. See on kompromisside küsimus. Teades tõde ja tunnustades oma vaenlasi vaenlasteks on vaja otsustada, kas nendega suhelda või mitte suhelda. Ollis ja üllas ja ennast hukatusest päästev ja säästev on - mitte suhelda. Vältida diplomaatiat. Aga mis on diplomaatia? See ongi oskus või kunst või teadus teha kompromissi. See, kes hakkab poliitikat tegema või diplomaatiat tegema, peab teadma, et ta astub paratamatult nii rämpse asja juurde, mis võib teda määrida või isegi hukka ajada. Aga ma ei näe ka teist võimalust. Mida ma tunnen, on selline kontingent inimesi, kellega ei saa ial suhelda. Olgu see näiteks meie kirjanduse-sfäärist Endel Sõgel, olgu see hilisem Gustav Naan või olgu Karl Vaino. Need on isikud, kelle suhtes tuleb öelda mitte kohtumbistjana, vaid inimesena: Me ei usalda teid, me ei leia mingit võimalust teiega koostööks ja neil tuleb taganeda, taanduda või lahkuda, kui nad on võimu juures.

Aga teised on need, kellest me teame, et nendes on sees nii

kurja kui head. Ja see, miks me läheme nendega kõnelema või kompromissidele, ongi tingitud sellest, et ega me endagi kohta ei saa või ei tohi öelda, et meie oleme õiged. Paljud on oma poliitilise või seltskondliku radikaalsuse ehitanud sellele väitele, et kõik teised on tema ümber hälvad, tema ise on õige. Olen olnud mitmetes kogudustes - olgu perekondlikud või ametkondlikud inimeste kogumid, kasvõi kirjanikkond või Kirjanike Liit, kes on tervikuna ühiskonnas kusagil eespool liikunud, mõningaid asju esimesena öelnud - kuid kes nendest inimestest on "hea"? Nad kõik on teinud mingisuguseid tempe, mingis mõttes on igauhel hing patune. Ometi peame koos elama. Minu vana kogemus on olnud ka selline, et põhi, millele saab toetuda, on ikka see hea raasukene inimesest, see, mida me püüame kasvatada ja suurendada ja mida me püüame usaldada. See on lapsepõlvine kogemus lihtsate inimeste või maainimeste või, ütleme, põhjakäinud joodikute seastki üles korjatutega, kellega ma olen avastanud väarikuse-raasukese, millele saab midagi üles ehitada. See on minu sisetunne, mis sunnib mind tegelema pea kõigi inimkategoriatega. Ma ei suuda üksikut inimest või inimkategoriat totaalselt hukka mõista või vältida temaga koostööd.

Kui ma olen öelnud, et kompartei tervikuna, dogmaatilise süsteemina on seotud inimsusevastaste kuritegudega, siis nii see on. Aga ma ei julge selle üksiku liikme kohta öelda, et tema on nii otsani hukas, et temale ei ole antud võimalust meeleparandussaks ja ta ei kõlba mitte mingis punktis, nii et neid ei saa usaldada. See on see kõige keerulisem kontseptsioon.

Kuid ma püüdsin siin kõnelda oma sisetunnetest, tahtmata neid peale suruda.

Kui nüüd minna objektiivsemaks ja küsida, mis on selles võitluses meie abimeheks, kui me ütleme, et meil ei ole mingit kapitali või mingeid (sõja)vägesid ja ometi tahame rääkida, et me peame sõda, siis - see valdkond, millele ma tahaksin tähelepanu juhtida, on valdkond, mida nimetatakse i n f o r m a t s i o o n i k s. Meie sõjavõtted füüsilises mõttes saavad olema kõiksugu informatsioonitehnika atribuudid - igasugused arvutid, igasugused sidekanalid. Võib-olla tasub mul tuua mõni näide selle kohta. Eluline näide eilsest päevast: kui esinesime Eesti Raadio kaudu Kultuurinõukogu saatetunnis ja ma julgesin öelda, et mina teatud hetkedel usaldan oma olemasolevat avalikku valitsust kui "reisija, kes on istunud lennukisse", siis juba õiges Lääne raadiosaates arvustati seda. - Tähepab, me olemegi juba avatud ühiskonnas! See, mida me siin teeme, mida mõtleme - see on globaalselt kontrollitav. Me anname aru ja seisame vastusvahekorras terve maailmaga. See on ka jõud, mis aitab lõhkuda seda koloniaalsüsteemi ja koloniaalimpeeriumi, sest selle valdkonna areng ja progress on p a r a t a m a t u d. Seda ei peata mitte ükski jõud! Ja see on ainus meie lootus.

Siiani veel hullutatakse rahvast saladustega. Selles mõttes on praegune Vabariigi taastamine, iseseisvuse taastamine raskem kui pärast tsariaega. See on raskem kui iseseisva riigi loomine. Tol ajal oli statistika-teenistus olemas. Rahval oli võimalik kasutada andmeid. Aga praegu me ei tea, milline on meie ekspluateerimise aste, kui palju veetakse sisse või veetakse

välja inimesi või kapitale. Või millises väärtuses on Eesti rahvalt varastatud tema rahvuslikku varandust - ma mõtlen siin nii maavarasid kui muid ressursse, mis on allutatud parasiitlikule Moskva ametkonnale. Me ei tea neid. Ja suur töö on selle selgestegemisel, sest see on töö, millele me peaksime toetuma. Me peame niisugused asjad välja selgitama - need on reaalsus, sellepärast neid varjataksegi! See ei ole meie relv! See ei ole töö!

Kui räägime töest ja õigusest - mis on õigus? Õigus ongi see töö, mis "kannab peal". Ja kui me räägime õigusi ehitamisest, siis tähendab - me peame töö tegema õiguseks see tähendab selliseks, mis "kannab peal" ja mida mööda saab liikuda.

Kui rääkisin siin individuaal-psühholoogilistest tunnustest kõlbla käitumise otsinguil, siis ma üldistan selle võib-olla kõige üldisemaks programmiks: meid ei päästa lihtne majanduse parandamine, meid ei päästa kompartei võimalik taassünd, vaid ülim eesmärk, mis ei puuduta mitte ainult eesti rahvast, vaid kõiki selles okupeeritud piirkonnas viibivaid impeeriumi rahvaid - see on rahvuslik taassünd. See on võrreldav isiku kõlbluse küsimusega. See on eeskätt moraalne ülesanne.

Selleks ma soovin kõigile jõudu, usku ja viisadust töö selgitamisel!

J U R I A D A M S

POLIITILINE VÕITLUS ISESEISVUSE EEST

Hulk aastaid tagasi, kui üliõpilaste ehitusmaleva rühmad hakkasid käima Ida-Euroopa sõtmaades suviti tööl, kuulsin niisugust lugu. Eestlased said seal kokku aakaaslastega. Läänest. Oli ameeriklasi, lääneeurooplasi ja vastuseks nende huvitunud küsimustele selgitati ausalt, kuidas Eesti vallutati ja milline olukord on praegu. Lääne tudengid said kõigest aru ja küsisid siis: nüüd te muidugi võitlete iseseisvuse taastamise eest? Selle küsimuse peale järgnes eestlaste poolt piinlik vaikus.

Kui tahame, et maailm meist aru saaks, siis peame maailmale väga selgesõnaliselt ütlema, mida meie tahame. Kui meil siin on välja kujunenud tabu, et meie ei räägi iseseisvuse taastamisest, siis meile omavahel võib see olla arusaadav sõnadeta. See võib olla arusaadav ka meie saatusekaaslastele teiste Nbuukogude Liidu äärerahvaste hulgast, aga see ei ole arusaadav Lääne inimestele. Iseseisvustaoitus on XX sajandi lõpul igati normaalne ja arusa-

dav soov. Kui sellest rääkida kellelegi Vabast Maailmast, siis ta saab aru. Kui aga öelda, et me ei taha iseseisvust, või võib-olla tahame, võib-olla ei, või hoopis maha vaikida, siis see tekitab ainult arusaamatust.

Sama asja teine aspekt. Kunagi juhtis Em Tartu tähelepanu, et peaaegu kõigi Venemaal kättesaadavate rohkem kui viimase saja aasta jooksul Balti küsimuse üle kirjutatud raamatute leitmotiiv on, et Balti rahvad ei taha iseseisvust, vastupidi, nemad tahavad ainult Venemaa küljes olla. Miks see nii on, on arusaadav. Iga Vene valitsus on soosinud sellise kimbanduse tekkimist. Igal ajal on meil leidunud ka inimesi, kes midagi sellist on teinud omal vabal tahtel. Selliseid renegaate on. See pole ime, sest isegi niisugusel vabal ja sõltumatu maal nagu Suurbritannia leidis II Maailmasõja ajal vähemalt üks Suurbritannia kodanik, kes töötas Saksamaal propagandateenistuses ja tegi kõik, et Inglismaa iseseisvust hävits. Meie rahvuslik eneseuhkus on väiksem kui inglastel ja sellepärast tuleb meil ka tulevikus ette inimesi, kes hakkavad kuulutama, et me ei taha iseseisvust ja kui halb see meile oleks. On ka täiesti kindel, et Venemaa alati suudab osta meilt mõned skribendid, kes hakkavad kogu maailmale tõestama, et iseseisvust me ei vaja ega taha.

Kui meie ei ütle Venemaale täie selgusega, et meie lõppeesmärk on iseseisvuse taastamine, siis me ajame segadusse ka Vene poliitika, ja see võib olla andestamatu. On hädavajalik, et me suudakulme oma psühholoogilise barjääri ületada; et igaüks meist, kui talt küsitakse: mida te siis tahate?, vastaks: midugi iseseisvust! Ja nii lihttöölistest ministriini. Et kõik, nii reakodanikud kui poliitilised juhid saaksid üle oma orjameelsusest, saaksid vabadeks kodanikeks. See on meie omaenda sisemine võitlus, mille me peame võitma. See on kõigi järnevat poliitiliste sammude eeldus.

Et meie iseseisvuspüüdlust võetaks tõsiselt nii Vabast Maailmas kui Venemaal, peavad meie rahvas ja poliitilised juhid seda väljendama ülekaaluka üksmeele ja enamusega. Et kellelegi ei jääks selles kahtlust, ka mitte meile enestele.

Eesti, Läti, Leedu. Meie teeme väga suurt vahet, meie oskame ennast eristada. Aga vaadates väljastpoolt, nii Venemaa kui Lääne poolt, käsitletakse Eestit-Lätit-Leedut kollektiivmõistena. Siin ei tehta vahet. Sellega me peame alati arvestama.

Juba Eesti Vabariigi ajal oli palju juttu Eesti, Läti, Leedu koostööst. See jäi teoreetikutute juttudeks, praktiliselt ei jätud kuhugi. Kui tagantjärele tehakse etteheiteid, miks ei olnud koostööd kolme rahva vahel, siis sellised etteheited ei ole eriti targad. Tookord vist ei oleks teisiti saanudki. Majandus meid ei ühendanud, pigem lahutas. Ühiskonnad olid väga vähe liikuvad ja iga erinevus teisest tekitas võõrastust. Nüüd on olukord väga palju muutunud. Meie rahvad on muutunud väga liikuvaks. Arusaamine ja sallivuse aste on suurenenud, kasvanud on ka vajadus üksteise abi järele. Igasuguse koostöö alus on huvide ühtsus, teostamine käib aga ikka ainult isikliku läbikäimise, konkreetsete teise rahva liikmete tundmise ja nendega konkreetse koostöö kaudu. Muidugi oleks väga ilus kujutleda ideaalina, et kolm Balti riiki moodustaksid kunagi mingi föderatsiooni, aga kui mõtleme

kasvõi selle peale, kui aeglaselt ja vaevaliselt kulgeb Lääne-Euroopa föderatsiooni moodustamine, mis kestab juba kümneid aastaid, siis ei ole põhjust arvata, et kui Balti rahvastel kunagi selline soov tekib, et see teostuks kiirema tempoga. Siiski saame juha praegu oma liitlaste lätlaste ja leedulastega föderatsiooni sisuliselt teostada sel teel, et tegutseda ühiselt, koostades oma tegevuse ja oleme vastastikku informeeritud. Praeguse aja praktiline poliitilise võitluse meetod on, et igal aktiivsel eestlasel oleksid otsesidemed lätlaste ja leedulastega, isiklikud ja erialased tutvused ning koostöö.

Meie saatus sel sajandil on Läti ja Leeduga sarnane ja me võime prognoosida väga suure tõenäosusega, et kui me vabaneme, siis vabaneme üheskoos. Väga tühine on tõenäosus, et üks Balti riik saaks eraldi vabaks.

Arvatavasti igaühel, kes on rääkinud iseseisvusest, on kogemus, et mõni rumal inimene küsib: te tahate vabariiki tagasi, et kõik oleks täpselt sama moodi, nagu siis oli? Nii küsivad ka pahatahtlikud inimesed. Küsimus on rumal seepärast, et olgu täpselt tagasisaamine, kopeerimine, kui on möödunud pikem ajavahemik, ei ole kuidagi võimalik. Vana taastamine oli võimalik näiteks 1918. aastal peale vähem kui aasta kestnud Saksa okupatsiooni. Aga juba II Maailmasõja järel, kui riigid olid okupeeritud kolm-neli viis aastat, ei olnud täpselt vana juurde tagasipöördumist. Meie olukorras, kus on möödunud juba peaaegu viiskümmend aastat, ei ole mõeldav, et Eesti Vabariik taassünniks täpselt kõikides samades vormides, nagu ta kunagi oli. Iseendast väga triviaalne tõde, aga seda tuleb millegipärast ikka ja jälle korrata, et uus iseseisev Eesti algab ikkagi ainult nende inimeste, asjade ja suhetega, mis praegu olemas on. Hoopis iseküsimus, mida siis mitte võtta, et heastada tehtud ülekohtu, muuta normaalseks majandus ja sotsiaalsed suhted.

Kui tahta tagasi Eesti Vabariiki, siis tahame tagasi eelkõige tollaegse ühiskondliku elu kõrgemat kvaliteeti, suuremaid arenguvõimalusi, lootusrikkust ja positiivseid suundumisi, mitte konkreetseid asju, kuigi ka neid on veel võimalik ja tuleb taastada. Viiekümne aastaga on maailmas toimunud tohutu tehniline areng, juba see määrab, et enamuse vanast ei ole täpselt kopeeritav.

Praegu on suurte plaanide ja reformide aeg, aga nende juures enamasti arvestatakse ja argumenteeritakse ainult nende sobivust Nõukogude Liidu tänapäeva või Nõukogude Liidu tulevikku. Arvan, et see on vale. Oluline oleks iga plaani puhul kaaluda, kuidas loodavad struktuurid sobiksid tulevasse iseseisvasse Eestisse. Teisest küljest peame endalt küsima, mida on konkreetselt juba praegu vaja teha tulevase Eesti ühiskonna kujundamiseks. Näiteks Eesti Vabariigi sünnile ja tema sisemisele küpsusele aitas tugevasti kaasa suur, hästikvalifitseeritud ja rahva teenistusse pühendunud juristide kaader. Praegu on meie olukord selles osas tunduvalt kehvem. Ehk oleks praegu aeg mõelda tõeliste juristide pealekasvule.

On veel majanduselu demokratiiseerimise küsimus. Praeguseid majandusreformiplaane koostatakse peaaegu ainult juhtimise tipp-

taseme korraldamisest lähtuvalt, eeldades vaikivalt, et sõnakuulelikud alamad oma tööga need vastuvaidlematult ellu viivad. Selline sõnakuulelikkus ja vastuvaidlematus ei tundu aga vabas ühiskonnas olevat tõeäoline. Ehk oleks aeg käsitleda seda küsimust ka üksikinimese soovide ja ootuste tasemelt.

Iseseisev Eesti küpses Vene imperiumi sees. Niisamuti uus vaba Eesti kujuneb praegu siinsamas Nõukogude Liidu sees. Kui 1917. aastal osa Venemaa äärerahvaid said iseseisvaks, osa ei saanud, siis erinevuse määras see, kes neist olid sisemiselt küpsed iseseisvuseks, kes ei olnud. Väike Eesti sai tookord iseseisvaks, samal ajal kui suur Ukraina ei saanud. Seda tuleb mees pidada.

Kui nüüd fantaseerida, et võlukepi väel on homme hommikul iseseisev Eesti, siis milline ta oleks? Ainuke realistlik vastus on, et see oleks tüüpiline Ida-Euroopa diktatuurirüüa. Olenevalt sellest, kes on valitseva partei esimene sekretär ja kuivõrd julm on tema meeskond, võibki olla kas suhteliselt leebe Ungari režiim või täiesti sallimatu Ceaucescu-Rumeenia. Nii oleks see esimesel hetkel. Kas see aga oleks meile iseseisvus?

Võitlus ühiskonna demokratiseerimise eest, inimõiguste eest on osa iseseisvusvõitlusest. Edusammud ühiskonna demokratiseerimisel viivad meid iseseisvusele lähemale ja uue vaba Eesti ühiskonna struktuur ja institutsioonid või nende alged, poliitiline kultuur tuleb välja kujundada praeguse korra sees.

Kui räägime Eesti iseseisvuse taastamisest, siis me ei saa kõike väga planeerida ja anda kindlat ajakava. See on täiesti mõistetav, sest iseseisvuse taastamise konkreetse aja ja vormi määrab vähemalt kolme komponendi vastasmõju. Need on esiteks meie enda poliitiline tahe, meie töö ja võitlus iseseisvuse taastamiseks. Määrab, kuivõrd tublid me olame. Teine komponent on milline on maailma toetus meie iseseisvuspüüetele. Maailma toetus võib väga juhuslikest asjaoludest väga palju kõikuda. Võib olla soodsam, võib olla tõrjuvam; võib olla ka üldse eitav. See on faktor, mida meie ei saa ette määrata. Kolmas komponent on Venemaal kujunev olukord, sest meie iseseisvumiseks on vaja, et Venemaa kõige vähemalt lõpiks meie iseseisvusega. Oleks muidugi tunduvalt parem ja lihtsam, kui ta mitte ainult ei lõpiks vaid ka nõustuks meie iseseisvusega. Ka teine ja kolmas komponent, maailma toetus ja Venemaa areng, sõltuvad vähemalt mingil määral meie poliitilisest tööst. Ka see töö on osa meie taasiseseisvuse ettevalmistamisest.

Siin on tegemist nagu rännakule asumisega, kus iga teekäänaku tagant võib tulla mõni uus võimalus või ootab üllatus. Paigale jääda ja ainult sündmuste arengut oodata on küll hulga lihtsam, ainult et siis on väga tõenäoline, et mitte midagi ei juhtu ja kuhugi ei jõua. Kui aga hakata julgelt astuma oma teed, siis on alati võimalik, et järgmiselt ristteelt keerab meie rännusüunas mõni auto, mis võtab meid peale ja viib meid hulga kiiremini edasi.

Beldakse, jumal aitab seda, kee aitab ennast ise. Seda peame mees pidama, muidu on oht, et sobivat asjaolude kokkusattumist mis võimaldaks meil iseseisvust taastada, ei tule, kui me ei ole

selleks valmis, ei ole selles suunas teel. Võib olla ta ka tuleb, aga me ei tunne teda lihtsalt ära, kui me ei ole valmis.

Paar sõna venelastest. Arvata on, et venelased Eesti Vabariigis olid vabamad kui venelased Nõukogude Liidus sel ajal. Eestis oli neil probleeme, majanduslik olukord oli vilets, isolatsioon sugulastest teisel pool piiri, kahtlustused Eesti võimude poolt, aga need hädad ei olnud Eesti Vabariigi süü, selles oli süüdi Nõukogude Liidu tookordne poliitiline olukord. Meie praegune vene elanikkond on valdavas osas Nõukogude Venemaal kujunenud ja kasvanud. Põhiline oht nende poolt meie püüdlustele lähtub sellest, et vene elanikkond ei saa meist aru, sest tal puudub täiesti igasugune ettekujutus, millised on normaalsed riikide või rahvaste või keelte vahelised suhted. Nende kujutluses ainsad võimalikud suhted on sellised; nagu nad on elus kogenud stalinlikus riigis kogu selle sallimatuse ja harimatusega. Salletttu on vene elanikkond meile suureks ohuks, sest ta on väga kergesti manipuleeritav. Aga selles plaanis töötab aeg meie kasuks. Seda on juba märgata venelaste nõoremate põlvkondade pealt. Meie kohus on sellele arengule kaasa aidata. Meie sõnum siinsetele venelastele võiks olla ühelt poolt: vaadake, millised on normaalsed suhted Euroopa rahvaste vahel, ka meie tahame nii, teiselt poolt: vaadake, mis on saanud teie oma kõdumaast, seda on ju vaja hakata uuesti üles ehitama elamisvõimallikuks.

Poliitikas on palju hetkearengu siksäkke ja pinnaviryendust. Selle all ei tohiks me kunagi kaotada silmast põhiseoseid, ühiskonna arengul on oma põhjuslikud seosed ja oma loogika. Kui üks poliitiline rühmitus on ütelnud a, siis peab ta ütleva ka b. M. Gorbatsšov kordab oma kõnedes reformidest rääkides: meil ei ole teist teed, meil ei ole valikut. Arvatavasti peame uskuma, et ta mõtleb seda siiralt, kuigi tähtsusetult ei ole ehk lõpuni läbi mõelnud, milline on see b, mis sellest a-st järeldeb. Venemaa praegused probleemid: isolatsioon, ühiskonna struktuuri lagunemine, üldine apaatia ja mandumine - see on kommunistliku režiimi sünnitus. Kui need jätkuvad, seda saavad Venemaa juhid aru, siis jääb Venemaa maailma arengust maha ja tõenäoliselt järgmisel aastasajal muutub mitte eriti tähtsaks arengumaaaks. Ainukene võimalus seda tendentsi takistada ja püüda ümber pöörata läheb üle ühiskondliku taassünni, üle ühiskonna destaliniseerimise, sõna laiemas tähenduses. Selline destaliniseerimine, mis suudaks Venemaa allakäigu peatada, ei saa olla osaline. Üks stalinismi suuremaid kuritegusid oli Molotov-Ribbentropi pakt, 1940. aasta vallutused ja II maailmasõja vallapäastmine. Siit tuleneb loogiliselt, et kui Venemaa juhid jätkavad destaliniseerimist, siis tuleb varem või hiljem päevakorda Molotov-Ribbentropi pakti tagajärgede heastamine. See on üks meie lootuse allikas.

Võitlus stalinismiga ei saa olla abstraktne. Võitlus stalinismiga on võitlus tema konkreetsete kandjatega. Kes on stalinismi kandjad? Neid ei ole vähe elanikkonna hulgas, oluline on teada, kes on nende juhid, kes on need inimesed, kes on kõige rohkem huvitatud, et stalinismi tagajärjed säiliks? Vastus sellele on: see on üleliiduline koloniaalametnikkond. Nii sõjaväeline ametnikkond kui majanduslik ja administratiivne. See koosneb impeeriumistunud venelastest ja erinevates venestumise-nõukogustumise

astmetes muulastest, siia hulka kuulub ka erinevas venestumise astmes eestlasi. Ajaloolased võiksid kontrollida hüpoteesi: ehk oli Venemaa arengus pärast aastat 1917, et impeerium taassündis uue, Nõukogude Liidu varjunime all, määrava tähtsusega just sama koloniaalametnikkonna kihi tegevus? Seega üks tähtsamaid meie iseseisvusvõitluse meetodeid on võitlus destaliniseerimise eest.

Lõpuks paar konkreetsemat teemat. Tänavasta tuleb Molotov-Ribbentropi pakti 50 aastapäev. See ümmargune tähtpäev on väga sobiv meile poliitiliseks võitluseks nii kodumaal kui rahvusvaheliselt. Selleni ei ole jäänud aega enam kuigi palju ja peaksime mõtlema, kuidas seda maksimaalselt ära kasutada. Siin saaksid välisestlased, välislätlased ja välisleedulased anda suure panuse.

Teine konkreetne probleem. Lähemal ajal on algamas kaks erinevat läbirääkimiste kompleksi Euroopas tavarelvastuse vähendamise üle. Esimene on NATO ja Varssavi Pakti läbirääkimised, sest paistab olevat saavutatud või saavutatav västav põhimõtteline Ameerika - Nõukogude kokkulepe. Sellele järgnevad siis juba konkreetsed mitmepoolsed läbirääkimised ja kompleksne kokkulepe Euroopa riikide vahel. Teised läbirääkimised tulevad Helsingi protsessi raames ja sellest võtavad osa kõik Euroopa riigid. Nende läbirääkimiste kaudu avaneb reaalne šanss saada lahti okupatsioonivägedest. Ei saa tõsiselt rääkida iseseisvusest enne, kui pole saanud vähemalt suuremat osa okupatsioonivägedest välja. Venemaa jaoks oleks vägede väljaviimiseks kõige soodsam variant läbirääkimistel saavutatav balanseeritud kokkulepe. Praeguse sõjatehnika juures ei ole Venemaa kaitse seisukohalt oluline, et kaitserelvastus peaks paiknema siin Balti riikides. Need mõnisaada kilomeetrit ei määra praeguse sõjatehnika juures mitte midagi. Ainult Leedus paiknevad väed osaliselt Kesk-Euroopa strateegilisel suunal, Estis ja Lätis olevad kujutavad endast vaid sõjalist ähvardust Skandinaaviale, eelkõige Rootsile ja Soomele. Venemaa ennast ei ähvarda Baltikumi kaudu sõjaliselt küll keegi. Meie jaoks on kõige olulisem küsimus, kuidas saavutada, et Lääneriigid võtaksid siit sõjavägede väljaviimise tõsiselt läbirääkimiste kavasse ja kuidas seda nõudmist siit toetada. Vähemalt sama oluline või olulisemgi on tuumarelvade meilt väljaviimise küsimus, mis võiks läheneda uute Ameerika - Nõukogude tuumarelvade piiramise läbirääkimiste kaudu, mis samuti peaksid varsti USA uue presidendi ajal jätkuma.

Need olid siis mõned poliitilise tegevuse valdkondadest, kus me iseseisva riigi taastamist vääriava rahvana peaksime üheskoos tervikuna tegutsema.

RIHO NASSAR

(ERSP Keila)

Ovariikluse teel me teeme samme, seepärast ma pealkirjastangi oma sõnavõtu: "Samm teed".

Namiibia, Uus-Kaledoonia, Palestiina ja paljude teiste maade põlisrahvaste probleemid on juba jõudnud ÜRO ette. Kuni palestiinlased olid terroristid, pöörduti neist ära, praegu aga sõidab ÜRO nende huvides New Yorgist Genfini. Balti rahvaste igati seasduslikele iseseisvuspüüetele vaatavad maailma suurjõud aga külaltki külmalt ja ükskõikselt. Meil pole neile palju pakkuda - loodusvarasid ja rikkust on meil vähe. Meie põhiline väärtus on inimvõimed. Ja meie üks suurem võime on organiseerumine. Sellesama organiseerumisvõimega peamegi ehitama selle kana- või rebaseraia, mis tõestaks maailmale, et me väga tahame iseseisvust.

Selleks peaksime meie ja ka teised Balti rahvad läbi viima suuri massiaksioone, mis tõestaksid maailmale, et meie ovariikluse soov on kindel ja möödapääsematu vajadus. Ajapikku jõuavad siis maailma suurjõud veendumusele, et Nõukogude Liit on suur plahvatusohtlik pomm, mille lõhkemine on kardetav, et plahvatusohtlikkus ei vähene enne, kui põmmilt Balti detonaator küljest keeratakse. Peame tõestama, et see detonaator eksisteerib. Võib-olla võetakse siis Balti detonaatori likvideerimine relvastuskontrolli küsimuses üheks esimeseks probleemiks.

Iga oma tegu peame vaagima seisukohast, kas see on ovariikluse suunas või mitte. Mida annavad meile näiteks Moskva valimised? Mitte tuhkagi, nagu näitas eelmise aasta sügis. Väike-rahvaste esindajad Moskvas ei suuda midagi ära teha, ja enamasti ei tahagi, ei nõua Nõukogude Liidust väljaastumist. Ka rahvarindest pääsevad sinna vaid kommunistliku fraktsiooni esindajad. Ja kui jutt lähebki seal tõsisemaks, siis hammustab Gorbatsšov jutu katki, nagu juhtus Armeeniaga.

Hoopis vastupidi: kompartei-meelsed saadikud Moskvas on ohuks rahvuslikele liikumistele. Kriisihetkel, mil rahvas on energiantulvil ja tahab oma peamise küsimuse lahendada, nagu see oli 16. novembri paiku, tulevad nemad Moskvast tagasi ja hakkavad rääkima: näete, meid võeti siiski natuke-natuke kuulda. Nii manööverdavad nad jälle põhiküsimuse lahendamisest mööda.

Moskva valimisi saab aga ära kasutada sammuna teel ovariiklusele. Selleks peaksime neid boikoteerima. Sest - see on eeskätt Muinsuskaitse Seltsi seisukoht - valimistes osaledes me rikume Tartu rahulepingut, sekkume Nõukogude Vene siseasjadesse.

Tuleks luua kõigi Eesti sõltumatute organisatsioonide vaheline boikoteerimiskomitee. Kui boikott korda läheb, siis sellega tõestame Läänemaailmale, et Balti küsimus on endiselt päevakorras, ja veel väga teravalt.

Kui nüüd Rahvarinde kompartei-meelne fraktsioon hakkab meile seletama, et kui me ei taha osa võtta sellest poliitikast, siis naanid ja vene sõjaväelased, kes Moskvasse valitakse, võivad seal Eestiile halbu otsuseid vastu võtta, siis võib neile kohe vastu öelda, et on ju 16. novembri otsused - Moskva otsuseid lihtsalt ei ole vaja registreerida.

Niisiis tuleks organiseerida boikotikomisjon, kelle ümber koonduksid teised organisatsioonid ja ka üksikisikud, kes selles aktsioonis tahavad kaasa lüüa, töötada välja strateegia ja taktika. Alustada võiks Moskva valimiste ebademokraatlikkuse selgitamisest, tähtsam on aga rõhutada, et meie ei sekku Nõukogude Venemaa siseasjadesse, meil on oma poliitika ja me viime ellu vaid seda. Sest me peame hakkama tegema oma poliitikat, kui tahame oma riiki saada.

Selgitustööd saab boikoteerimiskomisjon hakata tegema kõikidel rahvakoosolekutel. Tulemas on kaks suurt Eesti Vabariigi tähtpäeva, samuti üks küüditamise aastapäev. Samuti saame Eesti üle kõlvata lendlehtedega ja selgitavate kirjutistega. Selles komitees võiks kaasa lüüa ka Rahvarinne, see on ju siiski hea ettevõtmine, tema organiseeris rahva. Rahvarinde tugirühmad ei ole samastatavad tema kommunistimeelse fraktsiooniga. Tugirühmadel on õigus omad seisukohad vastu võtta ja nad võiksid nende alusel boikoteerimiskomiteega ühineda.

Teine asi on Eesti NSV Ülemnõukogu valimised. Siin tuleks järgida põlbeilikku põhimõtet: teha halvast nii palju head kui võimalik. Eesti NSV Ülemnõukogu kaudu saaks vastu võtta veel rea seadusi ja konstitutsiooniparandusi, enne kui see Ülemnõukogu kuulutab end kehtetuks. Kuid sellest ma rääkima ei hakka, see on mul kirjutatud tahvile, mis on minu arvates esimesed nõudmised Eesti NSV Ülemnõukogule ja kuhu see üks samm peab jõudma.

(tahvis! skeem!)

Sagmud teel

Moskva valimiste boikott

- Nõudmised ENSV Ülemnõukogule:
- 1) täielik kirjastus- ja trükiõigus,
  - 2) luua ENSV Kaitseministeerium,
  - 3) asuda välja töötama Eesti Kaitse Organisatsiooni projekti,
  - 4) ENSV kodanike teenistus armees, mis allub ENSV valitsusele ja kaitseb ENSV huve.

VÄLISABI

ENDAABI

OMARIKLUSELE

J U H A N T E D E R

(ERSP Valga)

On üldse ime, et ma praegu siin teie ees seisan. Üle 70 aasta olen ma vana ja NKVD keldrid on mul seljataga - 12 aastat. Ütlen täie kindluse, julguse ja tõsidusega mind hoidis Jumala arm. Noortele inimestele on see mõistmata asi - meil on ateistlik ühiskond. Ma püüdsin omad lapsed kasvatada vaimulikus kodus ja püüdsin neid vaimulikele asjadele suunata, kuid see ateism on ka neid mõjutanud.

Ma kutsun ülesse kõike eesti rahvast, kui me tahame vabadust ja iseseisvust saada, siis me saame selle ainult Jumala armust. Kes pole seda kuulnud, sel pole võimalik sellest aru saada: usk tuleb kuulutamisest, kuulutamine tuleb aga Jumala sõnast. Kes ei ole seda kuulnud, selle käest ei saa ka seda rääkida. Aga ma soovitan, ja nagu pastor Vello Salum siin juba ütles: kirikute ukсед on lahti. Kirik on see, mis rahva koondab, nagu ta koondas rahva enne meie eelmist iseseisvust. Et inimene saaks inimese seisuse, peab ta kõigepealt tundma oma Loojat.

Kui olin alla 10 aasta vana poisike, siis mu vanaema ütles: kust kaob Jumal, sealt kaob ka inimene. Nüüd on nii, et rahvast on küll palju, aga inimest tuleb otsida. Võib olla, see solvab kedagi teist, kes pole kokku puutunud selle ajajaga, mida nimetatakse uruks või Jumala armastuseks, aga kirikute ukсед on valla ja igaüks võib sealt kuulda elu evangeeliumi, mis on kõige tähtsam asi. Inimesele on vaimulik roog palju tähtsam kui ihulik roog, sellest sõltub meie elu nii siin kui igavikus.

See sõna "igavik" - see on ateistide jaoks absurdne asi. Mina aga olen seda ise kogunud. Kui ma olin surmakambri, siis seal ma tundsin, et nüüd lähen surma. Kui ma aga laagris olin Uue Testamendi läbi lugenud ja olin vaimus vabaks saanud, siis ütlesin endale: minul ei ole enam vangi seisust, vaid ma olen vaba inimene.

Meie ei tea, mismoodi me vabaduse ja iseseisvuse omale peame saama, kas kirstulaudadel, vangiraudadel või igasugu piinade läbi. Aga kui ma lähen oma Jumala juurde, siis ma võin tulla kindlalt, võtke Kristuse käest kinni ja Jumal annab teile nii vaimse kui füüsilise vabaduse, nii nagu Eesti Vabariigi esimestel päevadel, mille kohta meie president Päts lausus: "See on Jumala abi ja au talle".

Eesti iseseisvus olgu ka meie siht. Jumal annab meile selle, kui me teda tunnustame ja seda Tema käest palume.

J A A N H A T T O

(Tallinna Sõltumatu Malev)

Iseseisvus iseenesest on väga lai teema. Põlen mõne sõnaga rääkida, mida juba praegu saaks selle heaks ära teha.

Kõigepealt, nagu Jüri Adams jub: märkis, et meie rahvas võtaks iseseisvusemõtte omaks, kojamehest ministri välja. See on üldse eelduseks, et me selles suunas saaksime edasi minna. See teeks selgeks nii välismaailmale kui Moskvale, mida me tahame. Sest, näiteks, nagu ma olen ise lugenud välisest, Savisaar on kinnitanud, et eesti rahvas ei tahagi iseseisvust, mis on tõsiselt tekitanud mõnel pool segadust.

Moskva on tõesti autoritaarne isand, aga kui sellise isanda käest küsida rohkem, siis on sahsse ka saada rohkem. Kui küsida vähem, siis ka saab sealt vähem. Iseseisvuse võtte ei takista mingil juhul IME või majandusliku autonoomia nõudmise edasiviimist. Kui nüüd Savisaar kinnitab, et eesti rahvas ei taha mingil juhul iseseisvust, siis tuleneb siit otsene järeldus, et ta lihtsalt töötab oma sõnadega iseenda vastu.

Teine asi, mida praegu iseseisvuse heaks saaks kindlasti teha, on majandusliku initsiatiivi ja eraettevõtluse arendamine. Kui praegune liberaliseerimine majanduses ja poliitilises elus läheb edasi, näiteks IME osaline elluviimine jms., siis peaksid eestlased võimalikult palju majanduslikku initsiatiivi üles näitama ja eraettevõtteid püüdma asutada. Eesmärgiks peaks olema, et nende ettevõtete toodang oleks konkurentsivõimeline maailmaturul, muidu ei maksa sellega üldse tegelema hakatagi. Muidugi ei saa selliseid ettevõtteid teha oma jõududega, vaid need peavad väliskapitalil põhinema. Võib küsida, et kui kõik on väliskapitalil, mida on siin siis üldse arutada, aga ma arvan, et initsiatiiv peab tulema meilt endilt, eestlastelt. See nõuab muidugi vabadust, et välismaailmaga saaks eraviisiliselt suhelda.

Kolmandaks on oluline, et eraettevõtlus, juba nüüd olemasolev ja see, mis tekib tulevikus, toetaks neid poliitilisi organisatsioone ja seltse Eestis ning kogu poliitilist võitlust, mis on eesmärgiks seadnud Eesti poliitilise iseseisvuse. Eraettevõtluse majanduslik toetus loob praktilised võimalused poliitiliste jõudude tegutsemiseks, kusjuures poliitiline võitlus nõuaks omakorda eraettevõtluselä järjest suuremaid vabadusi. See eeldab uue, täiesti sõltumatu eesti rahvusliku poliitilis-majandusliku süsteemi või alge tekkimist ühiskonnas. Kui tahame iseseisvaks saada, siis peab selline alge tekkima. Iseseisvusel saaks sellele põhinema Eesti majanduslik ja sotsiaalne süsteem.

Need on kolm asja, mida minu arvates saaks ja peaks juba praegu tegema Eesti iseseisvuse heaks.

VIKTOR NIITSOO

(ERSP Tartu)

Tänase mõttevahetuse raames tahan peatuda inimõiguste eest võitlemisel kui ühel paljudest võitlusmeetoditest meie omariikluse taastamiseks.

Inimõiguste printsiip on XX sajandi teise poole Lääne demokraatiates kujunenud valdavaks ideoloogiaks, mis on osutunud tõhusaks vasturelvaks kommunistlikule ideoloogiale ja teistele totalitaarriikides pruugitavatele ismidetele. Inimkonna ajaloo tunnustas inimisiku suveräänsust esmakordselt kristlus, kes individualiseeris inimese omaette väärtusena. Oma moraaliga lagundas kristlus pealtnäha õigutamatut Rooma impeeriumi ja kaotas orjapidamise.

Meie aastasada on inimkonnale peale surunud mitmed totalitarismiideoloogiad ja vägivallariigid, millistest hirsaõima küüsisid me otsime praegu väljapääsuteid. Täna on siin pakutud mitmeid võimalusi meie iseseisvuse taastamiseks. Omal poolt lisan võimaluse iseseisvuda inimõiguste maksmapanemise kaudu.

Aksipõhiku võtame, et totalitarsete režiimide riigikorraldus püsib üksnes inimõiguste täielikul eiramisel. Totalitarset riigid, ka see riik, mille all me praegu oleme, on enamasti kummitmoodustised, mida on võimalik valitseda üksnes tõealse vale, suure vägivalda ja mõlemat õigustava ideoloogiaga. Varem või hiljem satub totalitaarne režiim majanduslike viltude, nekute ja välis- ning sisepoliitiliste mõõdalaskmistega tõttu kriisiolukorda, sest tõe kriteerium - praktika on veenvalt näidanud, et seal, kus kammitsetakse inimeste vaba initsiatiivi, kus riik püüab kõiki eluvaldkondi oma kontrolli all hoida, kus ei hoolita inimõigustest, seal algab majanduse vältimatu kiratsemine. Siis on võimurid sunnitud hullema vältimiseks lubama rahvale mõningaid vabadusi, ent olukord väljub peagi nende kontrolli alt ja riigis algab lagunemisprotsess. Paljurahvuselistes koloniaalimpeeriumides püüavad seni alluvuses peetud vähemusrahvused pääseda keskvõimu kontrolli alt, puhkevad tsentripetaalsed protsessid, mille lõpptulemus võib olla impeeriumide lagunemine iseseisvateks rahvusriikideks. Impeerium, samuti kui totalitarism, on inimõigusi välistavad nähtused, ja kus on üks, pole kohta teisele. Nii nagu kristlus hävitas vägivalda kasutamata Rooma impeeriumi, murrab inimõiguste ideoloogia totalitarismi selgroo.

Inimõigused ja põhivabadused on fikseeritud URD peaaesambles poolt eri aegadel vastu võetud "Inimõiguste ülddeklaratsioonis", "Rahvusvahelises paktis majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuria-

laste õiguste kohta", "Rahvusvahelises paktis kodaniku- ja poliitiliste õiguste kohta", "Kolonialmaadele ja rahvastele iseseisvuse andmise deklaratsioonis", "Konventsioonis genotsiidi keelamisest" ja teistes dokumentides. Üheks peamiseks inimõiguseks loetakse rahvaste õigust enesemääramisele. "Rahvusvahelise pakti majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste kohta" ja "Rahvusvahelise pakti kodaniku- ja poliitiliste õiguste kohta" artiklid I kõlavad järgmiselt: "Kõigil rahvastel on enesemääramise õigus. Seetõttu kehtestavad nad vabalt oma poliitilise staatuse ning kindlustavad vabalt oma majandusliku, sotsiaalse ja kultuurilise arengu". Nõudes Eesti iseseisvuse taastamist, nõuame ajaloolise õiguse taaskehtendamise kõrval ka ühe tähtsama inimõiguse kohaldamist meie suhtes.

On kuulda hääli, et Lääneriigid suhtuvad skeptiliselt meie iseseisvuseväljavaadetes. Avaldatakse arvamust, mida kommunistlikud kommentaatorid vabalt võimendavad, et Balti riikide eraldumine võiks peatada Nõukogude Liidu käimas oleva demokratiseerimisprotsessi ja jätaks vaese Gorbatsõvi kaitsetuks reaktsioonijõudude ees. See omakorda destabiliseeriks rahvusvahelist olukorda, looks uusi pingeid riikidevahelistes suhetes ja tooks kaasa teisi soovimatuid tagajärgi. Lääneriigid näikse kinni pidavat samast poliitikast, millega nad kaua ei soovinud tunnustada iseseisvunud Balti riikide juriidilist õigust iseseisvusele. Nagu toona, nii ka praegu paistavad mugavad heaoluriigid olevat huvitatud ühtse ja jagamatu Vene-Nõukogude impeeriumi säilimisest. Ka ÜRO peale ei maksa liigselt loota. Kuni vetõigusega Nõukogude Liit istub alalise liikmena julgeolekunõukogus, pole meil erilisi šansse oma nõudmistega ühinenud Rahvaste foorumi ette jõuda.

Kas meie probleemide maailmaasjaks saamine on perspektiivitu? Kaugeilki mitte! Me peame olema ainult visad oma taotlustes ja mitte kohkuma võimalikest tagasilöökidest. Et Balti riikide iseseisvuse taastamine pole Nõukogude Liidu siseasi, vaid rahvusvaheline küsimus, seda peame endale selgelt teadvustama ja pidevalt teistele sisendama. Ja kui meie pealiinile saab osaka mitte mbista tahtmine, kui üks meie nina ees kinni paugatakse, poeme sisse aknast. Muukrauaks olgu meile inimõiguste nõue ja seda keelt tsiviliseeritud maailm peaks mõistma. Visa ja järelejätmatu vbitiusega inimõiguste eest õhnestame me totalitaarse riigi alustugesid ning toetades ja julgustades teisi impeeriumi rahvaid anname oma panuse maailma viimase koloniaalimpeeriumi lagunemisse. Üldises demokraatiseerimise ja rahvusliku vabanemise vooluses juhime oma iseseisvuslaeva vaba ja rippumatu Eesti riigini.

OLEV TAPPER

(EMS Valga)

Pöördun teie poole Valga muinsuskaitsete nimel. Ka meie püüe on, et saaksime iseseisvuse ja suveräänsuse. Seda oleme juba püüelnud, aga neid püüdlusi pole vastu võetud: Moskva ei taha meile mingeid järelandmisi teha.

Esiteks keeleseadus, rohkem on selles vene keele õigustest juttu kui eesti keelest. Teiseks, kust on tulnud Eesti 190 miljonit võlga, kuiigi täidame plaane? Miks peame müüma liha ja piima odavate riiklike hindadega ja omal meil maksavad nad rohkem kui Moskvast? Kolmandaks, NSV Liidu seadusega kuuluvad Eesti metsad, maad, maapõuevarad NSV Liidule. Tähendab, me oleme rentnikud omaenda maal. Neljandaks, NSV Liidu Ministrite Nõukogu on välja andnud seaduse, kus öeldakse, et nõukogude armeest demobiliseeritud ohvitserid võivad elukoha valida kus tahes, ja umbes 300 000 neist soovivad elada Baltikumis. Tähendab, ka meile tahab tulla 100 000 eriohvitseri ja nende peame müüdiugi andma eelisjärjekorras korterid.

Selle vastu peame kõik võitlema.

Täna peame mõtlema ka meie kaasmaalaste kannatustele, nende ränkadele katsumustele ja õhishaudadele, millega on üle külvatud kogu Venemaa. Teen ettepaneku mälestada neid tuhandeid hukatuid ja surmuid leinaseisakuga.

(Terve auditoorium tõuseb leinaseisakusse.)

Peame saavutama, et meie Ülemnõukogusse valitaks meie saadikuid. Liidu Ülemnõukogule ei saa üldse loota.

Kui tahame saavutada iseseisvust, siis enne peame üle minema IME-le. IME-le me aga praegu üle minna ei saa, sest 90 % meie tööstusest on Üleliidulise kontrolli all. Enne tuleb yabastada tööstus, siis saame üle minna IME-le ja läbi IME saavutame suveräänsuse ja iseseisvuse.

ARTUR RATAS

(ERSP Harju)

Siin on paljud omi mõtteid avaldatud, kuidas taastada Eesti iseseisvust. Mina omalt poolt toetan seda okupatsioonivõimude ja vägede vastu suunatud mõtetega. Nende vägedega teostas Nõukogude Liit Eesti Vabariigi hävitamise.

Kõigepealt tahaksin ette lugeda ühe avalduse.

NSVL kaitseministrile

Ratas, Artur Endli p.

Arakiri ENSV sõjakomissäriile

203070 Harju raj.

Tabasalu, Kase 2-50

Avaldus.

Käesolevaga ütlen lahti nõukogude kodaniku "aukohusest" - NSV Liidu okupatsioonivägedele antud vandetõotusest.

Eesti Vabariik annekteeriti NSV Liidu koosseisu 1940. a., rikkudes jämedalt 1920. a. sõlmitud Tartu rahulepingut. Annektsioon on rahvusvaheline kuritegu. Tartu rahulepingut rikutakse tänase päevani. NSV Liidu okupatsioonivägede viibimine Eestimaa pinnal on kuritegu. Okupatsioonijõud on rahuajal hävitanud Eesti iidse külakultuuri - koole, mõisaid ja teisi kultuurikoldeid. Võib ehitada maju, rajada külasid, kuid kes taastab hävitatud rahvuskultuuri? Kindlasti mitte võim, kes selle hävitas.

Lähtudes sellest ei pea ma edaspidi võimalikuks täita vandetõotust ning kuuluda NSV Liidu okupatsioonivägedesse. Mina kui eestlane võin teenida ainult Eesti rahvusvägedes, mis on kutsutud kaitsma Eesti iseseisvust.

Loodan, et minu eeskuju järgivad kõik rahvuslikult mõtlevad eesti noormehed, kes mõistavad NSV Liidu okupatsioonivägede poolt eesti rahva kallal toime pandud kuritegude kogu suurust.

26. 12. 1988

Artur Ratas

Selle avalduse saatsin möödunud aastal NSV Liidu kaiseministrile, ärakirja ENSV sõjakomissarile lähtudes sellest, et okupatsioonivõim on meil rahu ajal väga palju kuritegusid toime pannud. Näiteks hävitas ta väga ilusa puhkerajooni, mida hüüti Eesti Sveitsiks - selle all on praegu Aegviidu sõjaväepolügon. Seal oli kunagi 15 küla 300 taluga, olid tuuleveskid, koolid, mšisad. Nüüd on need tankide ja lennukite sihtimisobjektideks.

Et taastada Eesti Vabariik, on vaja, et kõik eesti noored rahvuslased astuksid otsustavaid samme selles suunas. On vaja, et koonduksime jälle sinimust-valge lipu alla. Mitte nii, et hoiame seda üleval lihtsalt niisama igapäevases elus või lihtsalt rõõmust, vaid selles mõttes, nagu hoidsid seda üleval meie vanaisad Vabadussõja päevil, sest me ei ole veel seda saavutanud, mida me südames ihaldame.

Arme laseme ennast petta EKP suveräänsusedeklaratsioonist, millega nad tahavad poolehoidu ja toetust saavutada. Suveräänsus saab olla ainult üks - see, mille võidab kätte rahvas oma jõududega: olla iseseisev, sõltumatu teistest riikidest nii majanduslikult kui poliitiliselt.

Õeldakse, et noored on meie tulevik. Seepärast panen ette, et noored eesti rahvuslased koondaksid kõik jõud ühise mütsi alla võitlemaks Tartu rähulepingu õiguste eest. On vaja, et kiiremas korras viidaks meilt välja okupatsiooniväed - nad on raskeimaks vastujooks iseseisvuse saavutamisel. Selle nimel saavad kõige enam võidelda eesti noormehed.

Seiskem siis kindlalt oma mõtete ja väljavaadete eest - nii saavutame tulevikus vabaduse!

M I I N A H I N T

(Eesti Demokraatlik Liikumine '88)

Iga maa rebasele maitseb kana. Kuidas meie saaksime kätte oma kana? Kahtlemata ainult tänu iseseisvusele. Iseseisvaks saame sammudes järk-järgult selle poole.

Millised oleksid EDL-88 arvates kaks peamist teed?

Siin kutsuti juba väga õigesti üles praktilistele tegudele. Millistele praktilistele tegudele peaks siis üles kutsuma veel peale nende? Kohe ja kiiresti tuleb hakata tegutsema kodakondsuse seadusega. Esiteks kindlustab see meie keeleseadust. Teiseks, ja see on veelgi tähtsam, on kodakondsuse seaduse kaudu võimalik läbi viia referendumi. Muidugi, ka see jääb suupel määral teooria pinnale, sest me ei tea, millal võib Moskva ka rahvahääletusele panna piiri ning kuidas see hääletus läbi viiakse. Seepärast jääb teine, keerulisem ja raskem tee.

Me räägime demokraatlikust teest. Jutt on kogu süsteemi demokraatlikust reformimisest. Kui 1917 - 18 aastatel suuremad võimalused avanesid, siis just tänu kogu süsteemi demokraatlikule reformile. Kas me praegu oleme küllalt tublid rebased, et oma kana kätte saada? Küsimus on selles, kas me ikka oleme valmis? Kui tahame süsteemi demokraatlikumaks muuta, siis pole teist võimalust, kui olla ise väga demokraatlik - sedavõrd, et ka teised veenduksid, et just nii saame oma majanduse ja muud probleemid kiiremini korda. Et ka neil tekiks tahtmine oma süsteemi demokraatlikumaks muuta.

Kuidas on lood meie valmisolekuga? Kui ma siia tuln, siis teatas üks minu tuttav, et tema ei kuulu õhessegi liikumisse. Kui ma siin istusin, siis kuulsin ülikooli õppejõududest, et nemad ei võta niisugustest üritustest veel osa. Need on küll üksikud näited, kuid küsime enda käest, kas me oleme piisavalt organiseerunud? Käsi südamele pannes, ehk 50-protsenti siinolijatelt on, aga kuidas on lugu eesti rahvaga? Siin on vaja veel väga, väga palju ära teha. Organiseerumine on üks põhiline praktiline tee, et me oma kana kätte saaksime.

Poliitika on saatus, ütles üks tark mees, poliitika on õnnemäng. Ma soovin kõigile õnne ja jõudu, et me rõõmuga hakkaksime demokraatlikumaks muuta. On selge, et Moskvale ei meeldi, kui väike Eesti on demokraatlikum kui ülejäänud vabariigid - eriti kõige suurem. Aga ainult nii me suudame selle kana kinni püüda.

uuritu, kuis om eesti rahvale mõnu tuu hirmus asi - imäkeele är unõhtamine üte põlvõga? Kiil, milleh inemine om mõtlõma oppnu, on tallõ jo väega tähtsä kiil!

Kuis mõtatat mõtlõmist? - Iks läbi keele. Neläkümnendäl aastal, kui punatsõ võimolõ panti, mõistatõva pea kõik eestlāse joba kirākiilt kõnõlda, murdõkeele-elāsiivā edesi, noid kõnõldi kasvai kotoh ja es peetā hābūasjas. Võõras võim aga nakas ümī, võõrid ja innekuulmatit mõttid inemisiile pāhā ajama ja hirmsit innenagemātit tegosit tegemā ināmbide iks kirākesleh. Eesti keelede tuudi karjakaupa võõrit sõnno, mille tähendüst es tiiā kõik nuuki, kiā noid sõnno suust vällā aiva. Kui mõni pūurse ākilid-selt punatsõs, sõs kas ta esiki arvo sai, misasja ta kõnõlsi?

Midā olõs umal aol mõtlõnu võõromā lats, kui tallõ olõs koolih opatu näütüses säänest salmi!

Aga kiā tõist vastsõlt hoit
komsomooli liikmõpapõrt kēh,
tiidkü tuu - ta kotsil sõalipp loit,
ta om soldat Noorõh Kaardivāeh!

Timāle opati hoobis!

Aga kēs teist esmakordselt hoib
komsomoli liikmēkearti kēs,
teadku - lahinglipp ta kohal löidab,
ta on sõdur Noorõh Kaardivāesi!

Mis võõrkõnõ tollõst arvo sai?

Võõride sõnno teadõ võit tävveliselt är kākki tollõ, et sa esi noiet arvoigi ei saa. Sulib võidaq mitõ tundi aija võõrid sõnno tūis ja pālnitā tarka juttu ja sa küllõt kui ärtettü, ā esihindāst olõ-õi midāgi är üteldü ja saaki olõ-õi midāgi arvo saanu. Ja kui käset tol vatutajal uma jutt mõnõ sõnaga ümbre ütelda, ei mõista ta tuud tetā - timā jutul olõki-õi säänest terrā siih, millele eloh olõs vastus olõmah.

(Pruuvõ perrā, kui mõistatõ mõnda murdõkiilt kõnõlda: minke ja naakõ uma esāle-imāle vai kellele tahes mõnda ajalehetükkü - kõgõ etemp, kui saiskumisõ ja roiskomisõ ajost peri - murdõkiilde ümbre pandma vai lühūdält ümbre kõnõlõma - tollõst tulõ-õi midāgi vällā ja kõik pettüs paistus silmā nigu peo pääl.)

Kõgõ kurikāvälamp-tegõ omgi kõgõpāält kiil säändsidi sõnno-ga är tsolki, mille takah midāgi ei olõki, sõs lätt ka inemiste mõistus segi. Võõra sõna, võõrah keeleh pettüs ja ropõndus olõki-õi kõnõlõja hindā jaos nigu õigõ pettüs vai ropõndus - niisama jutt. A tuu nakas pikāpāäle mõistusõlõ mõoma.

Tuuperāst omaki täāmbādēs vast kõgõ puhtambas jāānū noode vāno inemiste meele, kiā mäletāse vāno aigo ja kellele olõ-õi opatu vastsit "tõõsiti" ega mudo pantu tsurgitit kiilt kõnõlõma. Noode kiil om noid kaitõnu ja silmā selge hoitnu. Kui na näivā hindā ümbre hātā ja viletsüst, sõs õkva ütelsivāki, et tuu om hādā ja viletsüs, ā mitte näütüses "õnn ja õitseng vennalikus peres" ja nii edesi vai tõisõldõ - nigu koolih opati ja raadiõh kõnõldi.

JURI EINTALU

(Eesti Muinsuskaitse Selts)

Tahaksin rääkida demokraatiast. Ettekannetes ja teesides on mitu korda öeldud, et demokraatlikud nõudmised on viis või meetod, kuidas saavutada iseseisvust. Kui tahame midagi saavutada, on kõigepealt tarvis ikka vahendit. Et naela seina lüüa, on vaja haamrit. Siin ongi ülddemokraatlikud nõudmised need asjad, mida me saame kasutada. Konkreetselt pean silmas trükivabadust ja paljusid teisi asju. Näiteks trükivabaduse nõudmine on üks selline asi, kus saab koostööd teha. Paljudel liikumistel on see punkt programmis.

See on üldinimlik asi, mille pinnal saab teha koostööd.

KAIDO KAMA

(EMS Karula)

Antud hetkel on meie rahvuslik liikumine jõudnud teatavasse ummikseisu. Seda on mitmed eelkõnelejad nimetanud ja ma täpsustaksin omalt poolt.

Läbi kõigi pikkade pimeduse aegade on meie põhiline vaenlane olnud totaalne vale, mille vastu me oleme võidelnud. Selle võitluse käigus on meil olnud vaikne unistus, et kui see vale kord otsa saab, siis peab elu natuke paremaks minema. Nüüd on siis käes kummaline olukord, et vale ongi peaaegu otsa saanud, aga elu paremaks ei lähe.

Tähendab, eestlase päaluu on niimoodi tehtud, et tema saab asjadest nii aru, et kui me kord ära seletame, et kõik oli võlts ja vale ning seda otsast otsani, siis tuleb see asi ka ära muuta. Aga nüüd on hoopis nii, et meile öeldakse: väga õige - oli Molotov-Ribbentropi pakt, väga õige - oli okupatsioon, väga õige - anneksioon kestab, - aga mis siis? Poliitika on reaalsus, sellega tuleb arvestada, ja nii edasi...

Millised võiksid olla sellest praegusest ummikseisust väljamineku teed? Üks põhiliisi hädasid meie praeguses poliitikas, nagu ütles Tunne Kelam, on see, et praegusel sisepoliitikal on valsku-

se hais juures. See hais kipub hinge matma. Tulemuseks ongi see, et need inimesed, kes seda valskust kardavad ja tahavad end sellest puhtad hoida, need jäävad tegelikult poliitikast natukene kõrvale. Manipuleerivatele ja kalkuleerivatele poliitikutele on praegu kõik värvad lahti, need saavad poliitikat teha. Nende inimeste poliitika aga, kes ei taha ennast määrada, jääb paraku rohkem deklaratiivsele tasandile. Nad ei saa praegu otseselt sisepoliitilises võitluses osaleda. Sama häda on ka väliseestluses. See on raske probleem: kui me juba ajame asju praegu kehtivate organitega, võimude ja valitsustega, siis sellega, me mingil määral juba tunnistame anneksiooni.

Mida selle vastu teha oleks? Tunne Kelam pakkus siin välja alternatiivteid, kuid need olid natuke üldsõnalised. Siin enne välja pakutud valimiste boikott on kahtlemata nii eetilisel kui moraalsel kui rahvusvahelise õiguse järgi väga õige, kuid tema ainus häda on see, et see on jälle ikkagi mitte midagi tegemine. Meie boikotime, ei tee midagi ja Rahvarindel on ruumi teha seda, mida tema tahab, tähendab - eesti rahvast petta.

Pakuksin siin välja mõned konkreetsemad teed.

Esiteks, kas me nüüd loome mingisuguse koalitsiooni siin viibijatest: ERSP, Muinsuskaitse, Kristlik Liit, Sõltumatud malevad? See oleks parempoolne koalitsioon, kes suudaks vastu seista Rahvarindele. Lülituksime täie jõuga sisepoliitikasse.

Järgmine aktsioon oleks kodakondsus. Hakkaksime tegelema praegu olemasoleva sisepoliitikaga, ei mängiks enam Rahvarinde sulle-mulle mängu, vaid paneme selgelt maha, nagu Muinsuskaitse Seltsi volikogu otsus on: praegu saavad olla valijad ainult Eesti Vabariigi kodanikud ja nende järeltulijad. Nende poolt valitud rahvaesindus ättestab korra, kuidas antakse teistele Eestis elavatele inimestele kodakondsus.

On ka võimalus, et me ei tunnista praeguse Ülemnõukogu sulle-mulle mängu. Siis juhul ei tohiks jääda ainult sõnaselt deklaratiivseks, vaid tuleks hakata konkreetset ja tõsiselt looma alternatiivpoliitikat. Seda peaks tõsiselt hakkama tegema see koalitsioon. Ilmselt me ei saa Maapäevaks nimetada asja, mis on kokku tulnud praegu olemasolevate ühiskondlike organisatsioonide esindajatest. Aga reaalselt läbi viidav olemasolevate organisatsioonide poolt on hakata praegu koostama valijate nimekirju, Eesti Vabariigi kodanikke ja nende järeltulijaid kirja panema. See peaks olema Eesti Muinsuskaitse Seltsi ja kiriku võrku kasutades praegu täiesti tehtav töö. Mõlemal on praegu ülemaaline võrk, ERSP-l on samuti ülemaaline võrk tekkimas, kuid mitte nii hõlmav. Suund peaks olema sellele, et viia tulevikus läbi alternatiivvalimised ja kokku kutsuda Maapäev, kes oleks siis tõepoolest kutsutud ja volitatud eesti rahva nimel rääkima.

Alternatiivvalimiste läbiviimine võib praegu tunduda utopiiline. Kuid aasta tagasi oleks olnud utopiiline ka see foorum, mis siin praegu toimub.

I V O D U N P U U

(ERSP Tallinn)

Ma räägiksin Eesti iseseisvuse taastamise sellisest teest, mis võib-olla ei anna suuri saavutusi aasta või kahe pärast, kuid kindlasti juba viie aasta pärast.

Jutt on Eesti kooli humaniseerimisest, demokratiseerimisest ja liberaliseerimisest. Nõukogude kool on sisuliselt väimne genotsiid. See ei ole haridussüsteem, ei ole kool, see on sisuliselt sõjaväedriil, mille eesmärgiks on inimisikuse hävitamine - teha inimesest kasarmuühikonnas kuulekas sõdur. Praegused haridusteadlased ja pedagoogid ei ole võimelised kooli sisuliseks muutma. Haridusreform nende poolt elluviiduna jääks poollikuks, ei lahendaks praktiliselt pooligi probleeme.

Kõige reaalsem jõud, kes võiks kooli tõelise ümberkujundamiseks ellu viia, on Eesti haritlaskond ja eelkõige Eesti koolinoored. Eesti noored on endale teadvustanud, et praegune koolisüsteem ei kõiba kuhugi, et see on isiksuse vägistamine. Kuid väga paljud ei teadvusta, milles see seisneb ja mida oleks vaja teha, et see teistmoodi oleks. Ei nähta väljapääsu.

Millistest põhimõtetest peaks lähtuma kool, milleni tahame jõuda? Praegune kool ja haridus on läbi saanud ilma eetiliste põhimõtetest. Aga tõeliselt haritud inimest ei saa olla ilma eetiliste põhimõtetest. Kasvatus peab algama üldinimlike eetiliste ideaalide kujundamisest. Eestis peaks selleks olema just kristliku moraali põhimõtete kujundamine. Selleks tuleb kirik ja religioon tuua kooli. Või kui see ei õnnestu, tuleks kirikul teha noortega nii palju aktiivset tööd kui võimalik.

Meie noortel puudub igasugune ettekujutus, mida kujutab endast ühiskond ja kuidas ta funktsioneerib. Näiteks, millised on inimese ja inimese, inimese ja looduse, inimese ja ühiskonna suhted. Puudub ettekujutus riigikorralduse põhimõtetest. Selleks oleks vaja kooli tuua politoloogiat, sotsioloogiat, filosoofia ja muude ühiskonnateaduste alused, milleni Läänes ühiskondades, mida võiks nimetada tõeliseks sotsialismiks, on ammu jõutud.

Samuti oleks vaja hakata õpetama klassivõitluse asemel demokraatia ja totalitarismi, võimu ja väimü vahelise võitluse ajalugu.

Kõik õpetatavad ained peavad olema seoses just eetilise alusega, mille põhimõtted on austus inimese ja austus looduse vastu. Seega austus elu vastu tervikuna.

Kool peab kujundama mitmekülgseid isiksusi. Selleks peavad teadlikult muutuma õpetaja ja õpilase suhted. Õpilasel peab olema vastutuse võime ja võime, et tekiks tagasiside õpetajaga tegevuse kohta, et ta saaks end kaitsta õpetaja vägivaldalt. Selleks on vaja kooli omavalitsuse tugevdamist, et koolis oleks võim omavalitsuse käes.

Selline kool hakkab kujundama tõeliselt isemõtlevaid aktiivseid inimesi. Siis tuleb ka impeeriumile lõpp, ka sel juhul, kui impeerium ei kavatsengi edasi minna seda nn. demokratsiseerimise ja perestroika teed. Kui inimesed on vaimselt üle kasvanud, siis kaob sellel kandepind.

Praegu suunavad õpilased oma poliitilise aktiivsuse väljaspoole kooli, kuid nad peaksid selle kooli sisse suunama.

K A L J U O J A

(ERSP Tallinn)

Eesti Vabariigi taastamine on alanud.

Ei saa küsimust niimoodi üles seada, et seda taastamist tuleb alustada. Vaid see on alanud. Käesolev mõttevahetus on üks selle tunnuseid, aga see on alanud ka palju tegelikumalt. Me oleme juba taastanud ja taastame paljusid sellise organisatsiooni, mis eksisteerisid Eesti Vabariigi ajal ja juba enne, ja millele tegelikult rajanes algselt kogu Eesti demokraatia.

XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul tekkisid tugevad seitskondlikud organisatsioonid, mis läid aluse Eesti iseseisvusele. Me oleme taastanud Opetatud Eesti Seltsi, Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu ja palju muud. See kõik on osa Eesti Vabariigi taastamisest.

Sellepärast olen nõus siinöelduga, et Eesti Vabariigi taastamine peab toimuma praeguses reaalsuses ja arvestades neid tingimusi, milles me praegu elame. Me ei oota impeeriumi lagunemist, vaid laostame impeeriumi.

Eesti Vabariik ei tule kui taevamanna ühel ilusal päeval kätte, vaid ta luuakse väga kannatliku, väga resoluutse, väga radikaalse töö tagajärjel.

Kui öeldakse, et lääneriikides ja maailmaorganisatsioonides ei taheta arvestata Eesti Vabariigi taastamisega, siis see päris õige küll ei ole. Kuid on vaja, et hakataks rohkem arvestama. Riikide ja rahvaste vabadus- ja iseseisvuspüüdeid arvestatakse siis, kui see liikumine on reaalsus selles ühiskonnas, selle rahva hulgas. Mitte kitsas klubiline tegevus, mitte mõne väikese organisatsiooni tegevus, see peab olema rahvaliidumine ja poliitiline rahvaliidumine sellel maal. Alles siis hakatakse välismaal sellega arvestama ja alles siis hakkavad arvestama maailmaorganisatsioonid. 1918. a. ja hiljem arvestati Eesti Vabariigi nõudmisi de facto ja de jure tunnustamiseks ainult sellepärast,

et Maapäev kui rahvaesindus oli kuulutanud ennast kõrgemaks võimuks ja et oli liikumine, mille suhtes polnud kahtlust, et eesti rahvas soovib iseseisvust. Sakslaste Balti hertsogiriigi soov läks nurja, sest sellel ei olnud mingit kandepinda.

Peab olema väga tugev kandepind, et maailm hakkaks meid arvestama. Rahvarinne ei ole selleks kandepinnaks, mis on võimeline läbi viima seda, et Eesti iseseisvust maailmas tunnustataks. Sellega ma ei eita Rahvarinde tegevust täielikult, pooldan teda ainult niipalju, kui ta on meie eesmärkide teenistuses. Põhieesmärgi teenistuses ta ikkagi ei ole. Põhieesmärgi teenistuses tuleb luua ühendus, mis on niivõrd tugev, et teda hakatakse arvestama. Kas see on üks või mitu parteid või organisatsiooni, või organisatsioonide liit, või ütleme näiteks Eesti Liit, nagu oli 1918. aastal, seda tuleb kaaluda ja läbi mõelda. Aga me peame saavutama kõigi abinõude ja vahenditega ja kõikides meile talutavates organisatsioonides - kommunistlik partei ei ole talutav organisatsioon - oma eesmärgi läbiviimise.

Ma ei eita sugugi siin esitatud väga head ettepanekut kutsuda kokku Maapäev valituna Eesti Vabariigi kodanike ja nende järglaste poolt. See on üks võimalus. Aga me peame kasutama ka teisi võimalusi.

Valimistesse tuleb suhtuda vastavalt eesmärgile, mida taotleme. Sellepärast pean õigeks boikoteerida impeeriumi organite valimisi, kuna need, esiteks, on impeeriumi organid. Teiseks ka sellepärast, et need valimised ei ole demokraatlikud. Kuşagil maailmas ei valita enam rahvaesindust kaudsete valimistega. See on täielik absurd, et valitakse kõigepealt Rahvakongress ja siis Ülemnõukogu. Niisugust barbaarset valimisüsteemi ei ole üheski demokraatlikus riigis.

Teine asi on Eesti NSV Ülemnõukogu. Ei maksa lasta end väga mõjutada nimetustest. Kui meie organisatsioon või koalitsioon, mille me loome, saavutab küllaldase tugevuse, et seada üles omad kandidaadid, siis, minu arvates, tuleb minna nendele valimistele ja saavutada ka Ülemnõukogus ülevõim. Ja kui on olemas kaks esindust, Maapäev ja Ülemnõukogu, ja nad teevad ühise otsuse, kuidas saab siis maailm enam sellega mitte arvestada?

Et seda saavutada, peavad meie parteid ja muinsuskaitse seltsid väga tihedaid sidemeid pidama eriti Balti riikidega, aga ka kogu Baltoskandia regiooniga. Et Balti liit omal ajal ei läinud läbi, ei tähenda, et ta uutes tingimustes ei võiks väga palju saavutada. Eesti arenenud riigijuhid eesotsas Jaan Tõnissoniga pooldasid alati Baltoskandia liitu ja mingem seda teed edasi.

S A N D E R   S I S S

(ERSP Tallinn)

Kallid kaasmaalased, lugupeetud daamid ja härrad!
 Alguses tahan paluda teilt vabandust selle eest, et minu esinemine läheb edasi võõraste keeles, kuid kardän, et võimalikud vead ja eksitused ei anna mulle võimalust väga täpselt välja öelda neid mõtteid, mida tahan esitada teile.

ДЕМОКРАТИЯ ДЛЯ КПСС или СЕНО ДЛЯ ВОЛКА ?

В политической ситуации сегодняшней Эстонии ясно обозначился новый признак: очевидная растерянность и оцепенение правящих чиновников проходит. Если еще полтора, или даже год назад на любую попытку изъяснения воли народа власти не находили иных ответов, кроме прямого насилия, откровенной и примитивной лжи, циничных угроз, то теперь появились новые приемы. Новые не по сущности, но считавшиеся, по-видимому, обременительными для периода окостеневшего "эрдлого социализма". Десятилетиями насаждавшая безгласие и бесправие в обществе правящая партия ощутила сегодня беспокойство. Только год назад требование обнародовать пакт Молотова-Риббентропа и секретный протокол к нему может быть только одному из каждого десятка не казалось утопией. Сегодня это не только стало реальностью, девяти из каждых десяти стало ясно, что необходимы и неизбежны следующие шаги на пути к восстановлению поправной исторической справедливости: признание самого факта преступного сговора между фашизмом и коммунизмом должно повлечь за собой отмену его последствий, восстановление нарушенных международных правовых норм, поправных в ходе красно-коричневого альянса и, естественно, выполнения и соблюдения ранее заключенных и не отмененных до сегодня международных договоров и обязательств, в том числе и Тартуского мирного договора.

Безуспешные попытки уничтожить саму память о периоде независимости Эстонской республики, о борьбе эстонской демократии с российским большевизмом и победе, принесшей свободу народу Эстонии в 1920-м году, не принесли успеха официальной идеологии за ее почти полувековое безраздельное господство. Даже замшелым ортодоксам приходится признавать сегодня, что так называемая классовая мораль в истории оказалась неспособной подменить собой общечеловеческую мораль, этику и истину.

Естественную для человеческого сообщества идею свободного развития не удастся подменить искусственно созданной, не допускающей и мысли о возможности альтернатив теорией Маркса-Энгельса-Ленина-Сталина. Более того — все попытки загнать развитие общества в ее рамки зашли в очевидный и безвыходный тупик. Это демонстрируют "плоды" ее осуществления: уродливая экономика, серая официальная культура, хроническая немощь т. н. "советского образования, здравоохранения" и тому подобного, амбициозная и некомпетентная наука, губящая "побежденную" ею природу, бессмысленный антигуманизм колхозов. Но все это еще полбеды, по сравнению с десятками миллионов жертв, замученных во имя проведения в жизнь Единственно-Научного-Учения (ЕНУ). Это не сможет уже никакая демагогия.

Но в начале речь пошла о проходящей у апологетов ЕНУ первоначальной растерянности. И действительно — привыкнув за 70 лет к монополии на провозглашение истины (присвоенного на основании все того же пресловутого ЕНУ) они самоуверенно присваивают себе теперь новое право. Признавая сквозь зубы, скороговоркой, очевидные всем и давно преступления и античеловеческие извращения, совершенные во имя торжества ЕНУ над здравым смыслом, старательно прощают САМИ СЕБЯ. Вваливая вину на покойных вождей правящей безраздельно клики, делают их козлами отпущения грехов для оставшихся. По "такой логике" и в преступлениях фашизма виноваты только Гитлер и десятка полтора его приближенных, уже похороненных. Сталин, Брежнев, Молотов и Жданов, да еще כמה партийных боня поменьше, вот кто за все содеянное в ответе... Все что надо им (здравствующим) сегодня, это — убрать с географических карт имена руководящих палачей-коммунистов, переименовать, перекрасить, перестроить все то, что сегодня нельзя использовать в прежнем виде. Сменить вывески: Подменить слова и оставить в неприкосновенности ПЛОДЫ системы. Сохранить ОСНОВЫ системы, ее ЗАВОЕВАНИЯ. Сохранение СУТИ режима, погубившего несчетные миллионы невинных, ввергших оставшихся в живых в нищету и апатию, привившей страх и ложь как основу самого существования для оказавшегося в социалистическом ЛАГЕРЕ. И это — самая серьезная опасность обитателей этого лагеря.

Нет у лагерного начальства возможности сохранить безгласие в полном объеме? Оно "объявляет" гласность, но... ту, что на пользу СИСТЕМЕ. В лагере (социалистическом) провозглашается даже "демократизация", но... та, что на пользу коммунистической идеологии. Очевидно, что подразумевается существование гласности и демократии для упомянутой идеологии, системы, лагеря — вредной, даже губительной. Как, например, сено для волка. Волк, как известно, сено — не терпит. Его сущность требует мяса, крови. Сути, хунты, вольф, ле люп, волк — как не зови, сути не меняет. Как и ВКП(б), КПСС, ЭКП... Партия, установившая свой режим на территории бывшей Российской Империи десятилетиями питалась человеческой не находя это вредным. Вредным для нее в разные годы объявлялось многое другое: благодушие, либерализм, благотворительность, религия, различные направления и течения в искусстве, науке и т. д. Вредными объявлялись многие мысли, слова, растения, животные, люди. Вредные для ЕНУ убеждения, суждения, идеи, праздники и

традиции, а также как отдельные семьи, так и целые нации и народы. Все объявленное на основе ЕНУ вредным для его торжества преследовалось и уничтожалось. Красные идеологи при этом предпочитали идеологическому или политическому воздействию на "врага" - физическую, чем прославились на весь мир и на вечные времена.

И вот сегодня, опомнившись от шока "демократизации" партиократия, осознав неэффективность прежних приемов демагогии, принялась перестраиваться. Не имея возможности пересаживать народ, вышедший на улицы с трехцветным флагом - перестала преследовать национальную символику; не имея сил задушить стремление народа к свободе и справедливости, заговорила даже о суверенитете! Но - как и в случае с гласностью - безвредном для ЕНУ. Мораль - но классовая, демократия - но "социалистическая"; плюрализм - но советский (как и "советские" культура, наука, спорт и т.д.)!? Суверенитет же у коммунистов может быть какой угодно: экономический, культурный, и т.д., лишь бы не политический. Желать же независимости - уже экстремизм.

Поэтому ЭРСП упоминают только в этом контексте, без употребления каких-либо конкретных доводов. МРП-АЭГ тоже именовалась экстремистской организацией за требование обнародовать правду. Еще недавно фашистским и экстремистским действием считалось появление на улице с сине-черно-белым флагом, пение некоторых эстонских песен, и многое другое.

В заключение позвольте предложить для размышления исходя из сказанного следующую идею. Провести с привлечением средств массовой информации публичные дебаты между представителями правящей партии и членами любой независимой организации (например ЭРСП, МКС, СНК и т.д.), считающей возможной и необходимой альтернативы официальной идеологии и монополии на власть, верящей в необходимость национальной независимости и государственного суверенитета Республики.

Возможная тема:

1. Моральность и этичность монополии на власть, информацию, провозглашение истины для любой организации, при отрицании этих прав для всех кроме себя.

2. Право "вести за собой" в будущее народы, подвергавшиеся бесчеловечным репрессиям, для партии, заведшей их на сегодня в социально-экономический тупик.

3. Необходимость (или отсутствие ее) нести ответственность за массовые преступления против человечности, для организаторов и вдохновителей этих действий.

4. Правомерность провозглашения коллективности в принятии решений и руководства страной (т.е. отсутствие самодержавия) при отсутствии коллективной ответственности за их негативные последствия.

KALLE ELLER

(EMS Karula)

Lubage mõned märkused mõne eelkõneleja seisukoha kohta.

Kõigepealt õpetaja Salumi ettekandest. Suhten suure heakskiiduga tema ideesse Eesti tulevase kultuuri aluste ülesehitamise kihelkondlikul territoriaalsel printsiibil. Otlasi tahaksin tähelepanu juhida, et ideed kodakondsuse küsimuse lahendamiseks ja rahva tõelise esinduse kokkukutsumiseks osutavad võimatuks, kui sellise kihelkondliku organiseerituse arendamine ei ole veel täielikult ellu viidud. Ka Muinsuskaitse Selts ega mingi muu organ ei suuda kogu Eestimaa elanikkonda kirja panna, kui selleks ei ole loodud igasse kihelkonda tugev kohapealne komitee.

Paraku õpetaja Salumi kõne tuletas ka veelkord meelde ühte negatiivset tendentsi, mis tänapäeval Eesti rahvuslikus liikumises on esinenud ja üha tugevneb. See puudutab kõige otsemalt tulevikku Eesti demokraatia põhialuseid.

Loomulikult eeldame me kõik, et see demokraatia põhineb kõigele sellele hääle, mis on pärandiks Eesti demokraatiast ja mis on välja töötatud maailma demokraatias. Sellega kehtib seal kahtlemata säte, et kool on kirikust ja kirik riigist eraldatud. Leian, et mina, kes ma ei ole kristlane, kuid pole ka ateist, samal ajal olen teatud suhetes Luteri kirikuga, olen kõige sobivam isik kõigeaegselt ja juba praegu avaldama protesti nende tendentside vastu Eesti rahvuslikus liikumises, mis näivad suunduvat otsekuu kristliku või konkreetselt Luterliku kiriku kujundamiseks Eesti riigiusundiks. Selline asi on vastuvõetamatu demokraatias.

Siin eelpool kõnelenud noore inimese, nähtavasti koolipoisi üleskutse kiriku viimiseks kooli on täiesti vastuõetamatu igasuguse demokraatia seisukohalt. See küsimus on olnud kõne all ka Ameerika Ühendriikides. Seal on ta olnud probleemiks. Me teame, et too maa on lõppude lõpuks sügavalt kristlik maa.

Oleksin teravalt selle vastu, kui mu poeg peaks koolis usuõpetust sunniviisiliselt õppima, niisamuti kui see ei ole nõus sellega, kui teda sunnitakse seal vägivaldselt pioneeriks astuma.

Juhiks in kogu Eesti üldsuse tähelepanu sellele, et võime praegusel tormilisel ja ühiskondliku mõtte kiire arengu ajal kergesti libastuda sellelt teelt natukene kõrvale, mis võib kaasa tuua suuri ja sügavaid vastuolusid ja tõsist rikkumist Eesti demokraatiamehhanismi tegevuses.

R A I V O P A A S

(Klubi "Koda" Tartu)

Kuidas konkreetsemalt taastada Eesti iseseisvust? Lühikese sõnavõtuga mingit programmi välja pakkuda ei saa, aga kindlasti on iseseisvuse kehtestamise üheks sõlmpunktiks Eesti Kodakondsus. See on üks lähim eesmärk ja minu arvates on vaja seda põhjalikult ette valmistada, et saavutada otsuste vastuvõtmisel võimalikult suurem jõudude vahekord enese kasuks. Üks võimalik programm võiks olla järgmine.

Esimene samm: kehtestada Eestis alalise elamise luba. See peaks antama kõigile, kes teatud ajal on alaliselt sisse kirjutatud Eesti NSV-s. Sellega võidame nende potentsiaalse toetuse, kes kardavad, et neid hakatakse välja saatma.

Teine samm: oleks ajutise elamise luba neile, kes ei ole alaliselt sisse kirjutatud, vaid elavad suurte tehaste ühiselamutes jne. Neile inimestele tuleb üllatuseks, et nad ei saagi alalise elamise luba, kuid neid vastaseid on nüüd õige vähe.

Kui alalised ja ajutised elamise load on antud, on vaja paika panna lubade äravõtmise kord. Selle aluseks oleksid vastuhakud, igasugused organisatsioonid meie ühistegevuse vastu.

Nii oleme ühe osa potentsiaalseid vastaseid maha rahustanud juba enne, kui hakkame kodakondsuse seadust järk-järgult vastu võtma. Kiirustada ei või, aega on küll.

Kodakondsust tuleks anda etapiviisil. Esimene järjekord oleksid need inimesed, kes olid Eesti Vabariigi kodanikud ja nende järeltulijad.

Pärast seda peaks kehtima mingisugune kvoot, kui palju igal aastal uusi kodanikke juurde võetakse ja selle kriteeriumid. Need kriteeriumid oleksid küll poliitilise võitluse objektiks, aga taolise strateegia puhul ei kuuluks vaidlustamisele põhimõtte.

Poliitilistest jõududest. Siin on kahtlustatud Rahvarinnet, et sellega koos töötada on küsitav. Rahvarinne on siiski reaalne jõud, ehkki minu arvates see on organisatsioon, kus koosolekuid viiakse läbi juhtkonna ideoloogia tutvustamiseks, mitte nii nagu tänane koosolek, kus üks kolmandik on juhtkonnale ja kaks kolmandikku rahvale, sellist arutelu ei ole neil kombeks.

Kuidas sellises rühmituses saavutada edu? Näiteks kõik need Tartu volikogu liikmed, kes pooldavad üht või teist taktikat, peaksid ühinema grupeeringuteks, Rahvarinde Volikogus peavad olema sisemised grupeeringud. See sunniks juhtkonda grupeeringuid, mitte ainult iseennast arvestama.

Kaks repliiki. Mulle tuli üllatuseks, et ERSP-l on Mihhail Gorbatsõviga ühised vaated mõnes küsimuses. Sõnavõttudes öeldi, et probleeme ei saa lahendada kehtiva poliitilise süsteemi alusel. Ka Gorbatsõv on seda öelnud, et poliitiline süsteem vajab muutmist.

Meil ei ole otstarbekas leida vastaseid, vaid alati pooldajaid, aga me peame vastaste need seisukohad üles otsima, mille poolt me oleme. Mina isiklikult pooldan täielikult Gorbatsõvi seisukohti, sellepärast olen ma kompartei liige ka.

Siis oli väide, et ühe partei võim ei ole reaalsus. Minu teada see on reaalsus. Maailmapraktikas on tavaline, et valimistel võitnud partei tuleb võimule ja moodustab valitsuse. Aga kui räägime parteidest, siis partei tähendab osa tervikust, ja parteidest saame rääkida siis, kui neid on kaks või enam. Võimalik on ühe partei võim, ei ole võimalik ühe partei süsteem.

J. E. V. G. E. N. I. R. J. A. Z. I. N.

(Keeleseaduse Üliõpilasrühm, Tartu)

Minu sõnavõtu sisuks on keeleseaduse Üliõpilasrühma seisukoht.

Kas reaalpoliitika võit või isamaalusest lahtiütlemine?

Lõppenud aasta viinakuul töötati välja Eesti NSV keeleseaduse eelnõu. Tagades eesti keele prioriteeti meie maal, ei diskrimineerinud see ühtki vähemusrahvust. Ometi venekeelse seltskonna ägedamad kihid ründasid eelnõu. Eesti üldsusel õnnestus küll väärata katse omistada vene keelele "rahvustevahelise suhtlemise keele" staatus, kuid suurrahvalike pretensioonide vene keele erandlikkusele täielik tagasitõrjumine ilmselt ei kuulunud Eesti NSV juhtkonna plaanidesse. Nii nõustuski Ülemnõukogu Presiidiumi töörühm eelnõu ümber vaatama vene keele eristaatuse suunas. Veel enam, taganeti riigikeele kohustuslikkuse põhimõttest, võimaldades Presiidiumi arvanagemisel välja lülitada eesti keele ametlikust kasutamisest terved piirkonnad määramatuks ajaks.

Keeleteadlased, Eesti Muinsuskaitse Selts ja Keeleseaduse Üliõpilasrühm astusid välja uue redaktsiooni selliste külgede

vastu. Kuid üldrahalikku vastuseisu eelno "parandatud ja täiendatud" variandile ei kujunenud. Oma osa selles oli Rahvarinde juhtkonna (kaasa arvatud venestamisvastase liikumise algatajaid hr. Mati Hint) paradoksaalsel seisukohal: jah, uus variant sisaldab küll teatud järeleandmisi venekeelsele elanikkonnale, aga mis parata, me ei võivat endale lubada nii suure rahvakillu eiramist. Rahvarinne piirdus vaid sätte "Eesti keel on Eesti NSV-s riigivõimu ja riigivalitsemisorganite, asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide asjaajamisekeel" tagasitoomise nõudega (Rahvavolikogu otsus näarikuu 7. päeval).

Pole siis eriti imestada, et eesti rahva seaduslikel esindajatel - ülemnõukogu rahvasaadikutel - jäi vajaka südikusest ja järjekindlusest keeleseaduse isamaalise sisu kaitsmisel.

Keeleseaduse üliõpilasrühm mõistab hukka keeleseaduse vastuvõtmise praegusel kujul, kuna see reedab eesti rahva isamaalisi püüdeid, aga ka õigusriigi ideid. Kutsume eesti üldsust üles avaldama protesti vene keelele eristaatust andvate sätete vastu keeleseaduses. Pole mingit alust tunnustada vene keelt enamal määral kui näiteks rootsi või soome keelt.

Oleme kindlad, et vaba eesti rahvas ei lepi riigikeele staatuse õnnestamisega ega vene keele erioõiguste fikseerimisega keeleseaduse vastuvõetud variandis ja viib seaduse vastavusse isamaaliste põhimõtetega niipea, kui selleks avaneb väikseimgi võimalus.

Keeleseaduse üliõpilasrühm avaldab tunnustust Eesti Muinsuskaitse Seltsile, "Themisele" ja teistele rahvuslikult mõtlevate organisatsioonidele, kes on abistanud rühma selle tegevuses.

Kutsume Eesti üldsust ühinema keeleseaduse üliõpilasrühmaga ja kõikjal asutama isamaalise keeleseaduse tugirühmi, milledest moodustuks, kasutades Rahvarinde kogemust, ühiskondlik liikumine isamaalise keeleseaduse eest.

Pea püsti, kaaskodanikud, ja jätkame võitlust isamaalise keeleseaduse eest!

Me võidame niikuinii!

J A A N U S   B E T L E M

(EMS klubi "Tare", Tallinn)

Kuigi kuulutati välja, et ma esindan Eesti Muinsuskaitse Seltsi, sellist au ma endale ei võta. Mind ei ole keegi volitanud esinema terve seltsi nimel, kuid ma olen selle seltsi liige ja esindan siin neid vaateid, mida omab seltsi klubi "Tare".

Eesti rahva ühiskondliku mõtlemise areng on jõudnud sellisesse järku, kus kedagi ei ole enam vaja agiteerida, et ta asuks mõtlema Eesti iseseisvusele. See mõte on enamusele eestlastest, vbi, ütleme, sellele osale meie rahvast, keda saab eestlasteks nimetada, omane. Küsimus on vaid selles, kuidas seda teostada.

Selleks on loomulikult vaja rohkem, kui paari pisikese liikumise tahet, on vaja rohkem kui Rahvarinde vbi Muinsuskaitse Seltsi tahet. On vaja terve rahva tahet.

Et eesti rahvas saaks ühineda ühise eesmärgi nimel, on vaja välja pakkuda mingisugune reaalne programm, millesse oleks auku suurel osal meie rahvast.

Konsolideerumiseks on vaja teada, kas on inimesi, kes ühtemoodi mõtlevad, kes on võimalised ühiste huvide eest koos võitlema.

Konsolideerumisest rääkides võib eristada eri tasandeid või erinevaid arusaamisi konsolideerumisest. Konsolideeruda saab teatud lähema eesmärgi nimel, konsolideeruda saab aga ka mingisuguse pikemaajalise programmi täitmiseks. Antud juhul on eesmärgiks Eesti iseseisvus ja siin ei tuleks vahet teha, et teatud osa eestlastest on Muinsuskaitse Seltsi liikmed, teatud osa ERSP liikmed, teatud osa kommunistid. Miks võideti Eesti Vabadussõda? Sellepärast, et vastloodud Eesti armees teenisid koos väga erineva ilmavaatega inimesed, kelle ühiseks aateks oli Eesti Vabariik. Hiljem, kui Vabariik oli loodud, algas sisepoliitiline võitlus erinevate ideede, erinevate poliitiliste rühmituste vahel.

Need võitlused, näiteks Rahvarinde ja Muinsuskaitse Seltsi vaheline, nagu mõned on tõstatanud, või ERSP ja Rahvarinde vahelise, võiks ju rahumeeli jätta selleks ajaks, kui meil on oma riik olemas.

Meil tuleb selgeks teha, millised poliitilised jõud on meil olemas, millist kaalu nad omavad praegu ühiskonnas, milline on nende kapital. Minu ja meie klubi arvates on praegune Eesti ühiskond jagunenud kolme leeri. Vasakpoolsete vaadetega leeri ühendab Rahvarinne, paremdemokraatliku äärt ühendab ERSP. Nende vahepeal asub Muinsuskaitse Selts, kellel on hoopis teised aatelised eesmärgid. Muinsuskaitse Seltsi kuulub nii vasemtiiva kui paremtiiva

inimesi kui ka hoopis vahepealseid, nii et Muinsuskaitse Seltsi haare on hoopis laiem.

Pärast Tšebrikovi visiiti Eestisse möödunud aasta lõpul tulid ilmsiks suured vastuolud Eesti ühiskondliku mõtte arengus ja seda nii Rahvarinde kui ka Muinsuskaitse Seltsi enda sees. Ma nägin oma silmaga, kuidas Rahvarinde volikogu oma erakorralisel istungil sõna otseses mõttes kokku varises, sest enamuse piirkondlike volikogusid olid vastu võtnud otsuse, et kui läheb läbi uus valimiseadus ja konstitutsiooniparandused, siis kuulutab Eesti ennast iseseisvaks riigiks. Rahvarinde volikogu ei võtnud, hoolimata piirkondlike volikogude enamuse ettepanekutest, sellist otsust vastu. Kuulati ära Arnold Rüütli ja Indrek Toome ja väliskomentaator Tõnis Aviksoni sõnavõttud ning lasti end ära hirmutada nendest ähvardustest, et juhul kui selline samm astutakse, tõuseb vanakuri ise hauast üles ja küll tema siis näitab. Võeti vastu otsus, et siiski välja ei astuta, hoolimata Rahvarinde enamuse tahtest. Kui Rahvarinde volikogu läks laiali, olid pettumusmeelolud suured ja lõpuks ei saadudki aru, kelle otsus see siis lõplikult oli - Eesti suveräänsust mitte välja kuulutada.

Pärast seda oli Tartus koos Sõltumatu Noortefoorum ja seal oli erakorraline nõupidamine Eesti suveräänsuse küsimustes. Foorumi rühmituste nõukogu oli ainukene, kes nendes tingimustes siis enam-vähem kindlameelselt otsustas Nõukogude Liidust väljaastumise kasuks. Muinsuskaitse Seltsi volikogus oli samuti jagunemine kaheks. Juhatus pooldas Eesti kuulutamist suveräänseks, aga volikogu võttis vastu otsuse jätta selle küsimuse lahendamise ENSV Ülemnõukogu pädevusse. *)

Tuues välja need reaalsed tahaksid öelda, et eesti rahvas tol momendil veel ei olnud küps selleks, et võtta vastu selline otsus - kuulutada Eesti iseseisvaks. Ta ei olnud moraalselt küps, seda näitasid need kolm volikogu, kolm erakorralist nõupidamist.

Selleks, et eesti rahvas saaks moraalselt küpseks, pooldan täielikult mõtet, et tuleks luua ühenduste koordinatsiooninõukogu, mis ei oleks kõrgem võimuorgan kui ühendused ise - igasugused seltsid, noorterühmitused, Rahvarinne - vaid selline nõukogu, kus saaks omavahel koordineerida tegevust.

Ja lõpuks. Miks ma ütlesin, et Muinsuskaitse Selts on kõikide praeguste liikumiste keskel erakorraline nähtus? Selles mõttes, et Muinsuskaitse Seltsi tegevus ei ole seotud ainult päevapoliitiliste ülesannetega, vaid tal on üldkultuuriline programm, mida me praegu kõige rohkem vajame, et suudaksime taastada oma kultuuri järjepidevuse, mineviku traditsioonid, suudaksime tõusta kultuuriliselt sellisele tasemele, et võiksime hakata rääkima Eesti iseseisvuse taastamisest.

*) - Eesti Muinsuskaitse Seltsi esimees Trivimi Velliste saatis koosoleku juhatajale järgmise teenduse:

Eesti Muinsuskaitse Seltsi volikogu ei ole kunagi midagi andnud Eesti NSV Ülemnõukogu pädevusse.

M. A. R. T . . . M. A. R. I. T. S.

(Iisaku)

Et Eesti saavutaks iseseisvuse, on vaja teatud aluseid, kuid kahjuks paljud meie seast peavad nendeks alusteks 16. novembri otsuseid. 16. november oli emotsionaalne, tore päev, kuid sisuliselt toimus ju keevast katlast üleliigse auru väljalaskmine. Kasutades seda situatsiooni on paljud kõrged ametnikud, et mööda hiilida paljude meie probleemide lahendamisest ja keerutada, kasutanud sellist formuleeringut, et lähtume nende probleemide lahendamisel 16. novembri otsustest.

Tekib küsimus, kas need otsused kehtivad või ei? Selle ümber on aetud palju juriidilist vahtu. Toon konkreetse näite, et need otsused ei kehti. Juttu tuleb Estonia kaevanduse põlengu käigust. Loetlen mõned punktid.

1. Informatsioon. A) Infosulg. Põleng algas 3. novembril, aga esimene ametlik teade tuli kas 9. või 10. novembril meie kohalikus ajalehes "Leninlik lipp". Neljandal leheküljel oli päarida, et Estonia kaevanduses toimub põleng. B) Info erinevus. Infot põlengu käigu kohta, näiteks fenoolide sisalduse kohta jne., on väga erinevalt antud. C) Info ebarättsilisus. Kui rahvast avaldas survet, siis midagi lasti läbi. Kui see info rahvast mingil määral rahustas, siis jälle infot ei tulnud, ja lõppes asi sellega, et praktiliselt toimus info summutamine.

2. Info ametkondlikkus. A) Massiteabevahendites domineerivad avariid kohta "Eesti Põlevkivi" andmed. B) Kasutatakse põhiliselt üleliiduliste ekspertide ja teadlaste arvamusi, samuti mitmesuguste üleliiduliste uurimisasutuste töid.

3. Kohaliku võimu ignoreerimine. A) Rajooni täitevkomitee looduskaitsealaseid otsuseid eiratakse täielikult. B) Ametlikku infot ei edastata, kohalik täitevkomitee on praktiliselt viimane, kes saab mingisugust infot. C) Kustutamisele kaasnevad mitmesugused ehitustööd ka maa peal. Nende kooskõlastamine kohalike võimudega puudub täielikult. Näiteks puuraukude puurimine, käesoleval hetkel puuraukude tamponeerimine.

4. Tulekahju kustutamisele käiku võib piltlikult iseloomustada udus kobamisena.

5. Kas valitsuskomisjoni on vaja või ei? A) Valitsuskomisjonil puudub täielikult sõnaõigus kustutamise käigu mõjutamiseks. B) Aktidele allakirjutamise õigus valitsuskomisjonil puudub. Seoses kustutamisele tuleb aga alla kirjutada kaks akti. 19. detsembril kirjutati alla aktile, et tuli enam ei põle. Teine akt on tulekahju mahakirjutamine: teatud osa põlevkivist ja strekkidest muutus kasutamiskõlbmatuks ja need tuleb maha kirjutada. Nende mahakirjutamises samuti valitsuskomisjon ei osale. C) Komisjonil puudub ka lõpliku dokumendi koostamise õigus. Lõpliku

dokumendi tulekahju käigust koostab Söetööstuse ministeeriumi kolleegium ja see saab siis olema ametlik versioon kogu sündmuse kohta.

6. Täielikult puudub ülevaade põlengu tagajärgedest. Sünergeetilise süsteemi normaalseks arenguks on vaja energiat. Peamiseks energiaallikaks on informatsioon. Eestimaa edasine areng sõltub paljuski adekvaalsest ja pidevast informatsioonist. Ma paluks sellega arvestada kõigil, alates kõige väiksemast ametnikust ja lõpetades kõige kõrgemaga.

V A L D O P A D A R

(ERSP Viljandi)

Lubatagu mul kõigepealt kogu sõnavõtu alguses appi võtta üks topelfjuubilar, nimelt vanaisa Krölov, kelle sünnist sellel aastal möödub 220 aastat ja surmast 145 aastat.

Temaga seoses tärkas loomulikult ka teil kõigil peas see kuldne trip - luik, haug ja vähk tema samanimelisest valmist. O hämmastav, kuidas see mees juba siis hallide aegadeel suutis selle suure kolossi saatuse valmi sepiatada, ja see isegi avaldati.

Miisil iseseisvusprobleem. Kujutlegem nüüd koos minuga naatkene sellesama valmi kontekstides.

Vanker - see oleme meie, Eestimaa, tükki eestlastega ja kõige muuga, mis selles vankris leidub ja mida armas eesti rahvas ka "muulasteks" nimetab.

Luik, millest ma alustan, on õigemini küll praegu meil tuntud künnivaresena, vanas eestiaegses kirjanduses ka vene vares. See, kes küll kraaksub soovist vanker endale saada ja see siis ka õhku tõmmata, kuid kes seda ei tee ega ei suuda, sest kahjuks tema tiivad enam ei kannan.

Haug - õigem oleks teda nimetada pigem küll pikaealiseks merikilpkonnaks ehk võib-olla lihtsamalt ka vanakeseks kapitalistiks või kapitalismiks. Ka tema soovib näha seda vankrit enda omandina, et sellega pisut kärutada. Võib-olla tuleb juttu imevast ja muudest asjadest, ning siis selle all ka juttu isegi vankri parandamisest ja kohendamisest mingi konkreetse kaubaartikli kuhugi vedamiseks või siia tarimiseks.

Ja siis - vähk. Veider küll, kuid tema ma olen sunnitud jätma vähiks, kuna parem ja sobivam võrdlus nii looduses kui ka antud olukorras kahjuks lihtsalt puudub. Vähi all soovin, keda teiega mõelda ja välja tuua nii need inimesed vabas maailmas, kes kikkavad, et nendel on pestav tapeet, kui need siinse maailma inimesed, kes räägivad, et meil on Kustav Naan.

See vähk selles kolmikus ümbritseb meid vagas soovis näha seda vankrit enda pool, näha loomulikult heas ja ilusas mõistes, rahvaste ja rahvuste muuseumis. Loomulikult on vähil selleks puhuks "üllas" põhjendus, tema sooviks näha vankrit uhkel postamendil teiste, juba reaalsustega leppinud rahvapostamentide reas.

Jõuamegi valmi juurest tagasi iseseisvuse juurde. Meie mõttestampidesse on tugevalt sõi vitatud ja sõi binud selle valmi juurde kõlbav näide, et just meie ise olemegi mitte see vanker, vaid just need luik, haug ja vähk. Üleeelmise sõnavõtja juures tuli see ilusasti ilmsiks: kumb on parem, kumb vasak käsi. Siis mõnel, kes käib pea peal, tolel on siis teine käsi. Kumb on keskel, milline on äärmine, kes on veel äärmisem. Me oleme võrdsed, kuigi meil on veel võrdsemad olemas jne. Kardan, et sellesama vale manöövri õnge olemegi kahjuks langenud, või kangesti veame seda unda sinnapoole.

Peame ise oma vankris korra majja lööma, uuesti mitte ainult ärkama. Repliigi korras küsimus auditooriumile, milline on ärganud inimese esimene käik ja kuhu?

Üle Eesti ei levi praegu mitte vabaduse hõng vaid pohmeluse vonn. Vene viin ja vene rubla pole veel mingil moel IME. Pole ka mingi ime, kui me kord peaksime äratundmisele jõudma ja tõesti muutuma, et aru saada, mida ütles meile üks tähtis mees kaugelt Ameerikast, et tähtis pole pakend vaid sisu.

Leiän, et eestlase saatuse esimeseks ja ainukebeks tagatiseks saab olla karskus - karm, kaine ja kaalukas.

Lõpetagem elamine selle laulu järgi, mida nagunii enam ei elata ega laulda, laskem uued laulud lahti. Küsite nüüd, millise laulu järgi me siis elame? Vastan, kusjuures vastan valjusti teie ees ja iseendale. Me elame tegelikult selle laulu järgi: tee oli kitsas, vanker lai, see oli mees, kes peale sai.

ANDRES MÄE

(ESRP Tartu)

Enne seda, kui kutsuda kokku mingi alternatiivne omavalit-suslik organ või Maapäev, nimetagem seda kuidas tahes, on meil veel natukene teed käia. Jagaksin selle kahte suuremasse liini, esiteks psühholoogiline ja teine liin - võitlus anonümsuse vas-tu.

Psühholoogiline liin seisneb selles, et need, kes on endas selgusele jõudnud, peaksid teisi kaasa agiteerima, et iseseisvus on võimalik, et see on teostatav ja meie endi kättes. Seda me siin täna teemegi, nii et ühe sammukese olemä astunud. Tuleb jõuda mõningate psühholoogiliste barjääride murdmiseni. Kõigepealt maksimaalselt kaasa haarata noori, minna kesk- ja kutsekoolidesse, tutvustada seal iseseisvuse ideed ja võitluse liine sellel teel.

Härja, kes tutvustas meile Estonia kaevanduse põlemise lugu, kurtis, et kohalikud võimuorganid olid jäetud infosulgu, nende poole ei pöördutud. Tõepoolest, ega keegi ei tule-meie pole pöör-duma, peame ikka ise minema. Kui seal nõukogus oleks olnud üks hakkaja mees, kes oleks läinud kaevanduse direktori juurde ja öelnud, et kui te meid ei informeerii, siis organiseerime keskkoo-lilapsed kaevanduse juurde ja teeme demonstratsiooni või piketi, küll siis oleks informeeritud. Jõule tuleb vastata omapoolse jõuga, teisiti ei võeta kuulda. Kui see oleks olnud raske, oleks tulnud mingi muu variant välja mõelda. Teist võimalust noori kaasa tõmmata ei ole.

On vaja murda anonümsuse barjäär. Kellegi sõnadele viidates öeldakse enamasti, et nii ütles keegi, aga nime ei öelda. Aga näiteks Hando Runnel täna ütles otse, et mees, kes omal ajal niimoodi kõneles, oli Arnold Rüütel. See on suur samm edasi. Nii kaoks varsti ära anonümsus ka televisioonist ja raadiost.

Me ei tohiks häbeneneda teistelt rühmitustelt abi küsida. Tänaise ürituse organiseerimisel oleksime pidanud palju rohkemate rühmitustega eelnevalt nõu pidama. Samal ajal toimus ju Ülikooli aulak keelefoorum ja inimesed, kes seal olid, oleksid võinud siin istuda. Seal oli ka hulk ministreid ja ka neile oleks kasuks tulnud ja nad oskaksid paremini Moskvas kosta iseseisvuse küsimu-ses.

Veel võitlusest anonüümsuse vastu. Kui need ministrid tulevad Moskvast, siis nad kurdavad, et küll seal on kole ja anonüümne võitlus üleliiduliste ministeeriumidega. Kui aga meie läheme midagi nendelt küsima, mis on siin nende rida, siis on vastas sama anonüümsus.

Peaksime osalema kõikidel valimistel, igasugustes organites, peaksime peale pressima, et ei poetaks belle anonüümsuse varju, et iga asja puhul oleks meil ees konkreetne mees, kes võiks öelda: selle eest võin vastutada, tolle eest ei või, aga see-eest võin küsimuse sellel ja sellel foorumil üles tõsta.

Tegime sellise katse, et saatsime laiali ettekannete teesid, aga kõikidele neid ei jagunud. Kui meil oleks olnud ühe haalekandja, poleks sellist küsimust tekkinud, oleksime seda jaganud, äkki isegi kioskis müünud. On rõõm näha saalis isetegevuslike väljaannete "Heinakuu" ja "Rävala" kõrval ka "Loomingu" toimetuse inimesi. "Loomingu" mõõdukas aasta viimased numbrid olid tõelised pärlid, soovitaksin "Heinakuul" ja "Rävalal" eeskuju võtta. Miskipärast ei näe aga "Edasi" mehi, kuigi nad olid kutsutud.

Kui on loodud omaid rühmsid, tuleb luua omad ajakirjad, alles pärast seda saaks järgmiseks sammuks olla alternatiivsete omavalitsusorganite loomine. Aga neid etappe läbimata, mida ma siin loetlesin, on vähe tõenäoline, et need organid tõsiselt tööle hakkaksid.

ENN TARTO

(EMS Tartu)

Tänase päeva küsimus on, mida siis teha. Siin on palju variante pakutud. Mina teen veel ühe ettepaneku, mis midagi suurt ei nõua. Eestis on tekkinud suur segadus sõnade "suveräänsus" ja "iseseisvus" tarvitamisel. Me saaksime sammu edasi, kui teeksime kindla vahe. See, mida praegu ametivõimud taotleavad ja nimetavad suveräänsuseks, see ikka iseseisvus ei ole. Iseseisvuse tähenduses on see jama.

Kuid kas see on üldse jama? Minu arvates ei ole. See on autonoomia suurendamise taotlus. Mida rohkem on tõelist autonoomiat, see on ka samm iseseisvuse poole. Kuid hoidkem need mõisted lahus, sest autonoomia iseseisvust siiski ei asenda. Sellepärast on mul palve, et siinlised ja ka teised, hoiaksid need mõisted lahus. Las see "suveräänsus" jääb siis võimalolijate sõnapruugiks. Ja kui on õige mõtte, et mida rohkem autonoomiat, seda parem, siis saame ka vastuse küsimusele, mida teha homme, ülehonne.

Põhiliselt me ju arvame, et Eesti iseseisvuse taastamine on juba alanud. Me taastame seda järk-järgult, igasugused klubid, seltsid jne. Kuid autonoomia suurendamine vajab kontrolli. Praegu ei ole mingit kontrolli, rahvas ei saa aru, kus toimub tegelik autonoomia suurendamine, kus ainult laveerimine, slikeramine. Ma rääkisin mõnede Rahvarinde tegelastega, nemad ütlesid, et nemad ei saa kasutada sõna "autonoomia", sest Moskva silmis ei ole see mitte midagi. Las nad siis Moskvas räägivad, mida tahavad, aga siin oma rahvale kərbseid pähe ajada ei maksa.

Põhiline on ikka Eesti riiklik iseseisvus. Siin on tehtud palju ettepanekuid selle suhtes, ja ma arvan, et põhiline, mida lähemal ajal tuleb teha, on, et iseseisvust taotlevad rühmitused, eelkõige ERSP, ei satuks jälle isolatsiooni, boikoti alla, nagu oli omal ajal, kui olid väikesed rühmitused. Kui ei saadud maha suruda, püüti boikoti alla panna.

See on olnud paari viimase kuu jooksul kokkusaamisi Ameerika diplomaatidega. Neil on tekkinud mulje, justkui iseseisvuse taotlejad oleksid ainult ERSP hulgas. Mina ütlesin, et mina kui sõltumatu üksikisik ei ole praegu ERSP liige, olen tema toetaja, kuid ka mina olen täiesti kindlasti Eesti iseseisvuse poolt. Sellel oli mõju. Sellepärast teen ettepaneku võtta vastu resolutsiooni-projekt, mis vaheajal ette loeti.

K A L J U M A T I K

(ERSP Tallinn)

igasugune despotia tugineb nii valele kui vägivallale. Vägivallale vastu astuda samade vahenditega, nagu seda Paju lahingus tehti, tänapäeval pole kuigi reaalne, sest ülekaal on vastase poolel liiga suur. Samal ajal aga valele me saame ja peame vastu astuma.

Kui tuletame meelde Gorbatsõvi ütlust "vähem valet, seltsimehed", siis esimesel pilgul võib see näida väga heana, aga tegelikult on see küllaltki ohtlik, sest suur vale Goebbelsi või Stalini tasemel on sageli liiga läbipaistev, et seda keegi usuks. Samal ajal aga Gorbatsõvi väikest valet usub palju suurem arv inimesi.

Kui vaatame seda nn. avalikustamist, mis on toimunud, siis seda võiks võrrelda nagu mingi pimedas ruumiga, kuhu kitsast praost lastakse sisse mõni väike valguskiir, nii et me midagi siiki näeme, mis ümberringi on, kuid selget pilti siiski ei saa. Seejuures kiidetakse meile kuninga uusi riideid, aga niipalju valgust ei ole, et me näeksime, et kuningas on alasti.

Võiks meelde tuletada, et praktiliselt mitte midagi ei tea enamust rahvast, vähemalt noortest, samuti migrantidest, kuidas elati Eestis enne 1940. aastat. Kui palju sai talusulane palka, kui palju sai töötatööline abiraha, kui suure karistuse sai inimene, kes läks üle Eesti-Läti piiri mitte piirivalve kordonist, pass kaasa, nagu seadus ette nägi, vaid kusagilt mujalt. Eesti-Läti piiri ületamisel selleks mitte ettenähtud kohas tehti üks kroon trahvi, kui inimene läks jalgsi, ja viis krooni, kui läks hobusega. Krooni eest sai osta pool kilo võid ja see oli keskmiselt tööliste poole päeva palk.

Tänu sellele, et suur osa inimestest midagi ei tea, kuidas Eestis elati tollal, on punaste parteil siiani võimalus suurt osa rahvast petta, eriti migrante. Küllaltki paljud migrandid usuvad seniajani siiralt, et enne 1940. aastat enamus meist sai oma põhilise toidu prügikastist.

Võiks meelde tuletada ühte episoodi tegelikust elust. Kes on lugenud "Gulagi arhipelaagi", või kuulnud seda raadiost, võib-olla mäletab, kuidas Solženitsõn ise kirjeldas oma ümberkasvamist. See oli umbes nii: - Solženitsõn kirjutas enda kohta - kavatsesin tegelema hakata Vene revolutsiooni ajaloo ja see pidi lähtuma marksistlikust seisukohast. Kõik, mis marksismiga kokku ei sobinud, tuli kõrvale heita kui kõlbmatu. Siis aga viis mind saatus kokku Susjaga. Mul polnud kunagi mõttessegi tulnud huvi tunda kodanliku demokraatia, veel vähem Eesti vastu. Nüüd aga kuulasin huviga tema jutustusi sellest, kuidas koostati nende

põhiseadus, kuidas töötas nende parlament, ja, ma ei tea isegi miks, aga see kõik hakkas mulle meeldima. - Susi ning Ukraina vaimulik Dudko olidki, kes Solženitšini ära pöörasid. Ja võib päris kindel olla, et selle punase impeeriumi lõpu töid nad vähemalt aasta võrra ligemale. Sedasama, kui mitte samal tasemel, siis mingil määral ikkagi, suudab teha igaüks meist. Suur vale Stalini tasemel või väike vale Gorbatsõvi tasemel, mis siiani võib mõjutseb, on saanud võimalikuks tänu ka meie vaikivale nõusolekule, sest küllaltki palju on veel neid, kes teavad küll, aga samal ajal ei tee midagi selleks, et tõe jalule seada.

Mõni sõna kodakondsusest. Kui mingeid alternatiivseid valimisi hakata läbi viima, siis kodakondsuse küsimus peaks olema lahendatud. Kodakondsust anda või ära võtta võib ikka ainult riigi seaduslik valitsus. Kuna meil aga praegu seaduslikku valitsust ei ole, siis oleks ka täiesti loomulik, et kellelegi, kes on siia elama asunud peale 1940. aasta 6. augustit või 21. juunit, ei anta Eesti kodakondsust enne, kui ametisse ei ole asunud Eesti Vabariigi seaduslik valitsus.

Eesti kodakondsuse andmise kohta välismaalastele oli öeldud Eesti Rahvusrinde programmis 1971. a., et kõigile välisriikide kodanikele ja kodakondsuseta isikutele, kes aktiivselt kaasa aitavad eesti iseseisvuse taastamisele, antakse soovi korral võimalus saada Eesti kodakondsus pärast võimu üleandmist alalise valitsusele. Öeldud oli, et kui õnnestub taastada iseseisvus, siis esialgu kuni 3. kuu jooksul on ametis ajutine valitsus ja pärast valimiste läbiviimist Asutavasse Kogusse astub ametisse alaline valitsus. See võib siis anda kodakondsust.

Peale selle peaks olema enesestmõistetav põhimõte, et ükski maa ei anna kodakondsust oma vaenlastele. Kui mõni sisserändaja tahab saada Eesti kodakondsust, siis peab ta aktiivselt kaasa aitama Eesti iseseisvuse taastamisele, mitte aga teenima okupatsioonivõimu. See mõte tuleb viia kõigini, kes ei tea, kus nende kodumaa on. Kui igaühel, kes mõne päeva või mõne aasta kuskil on ära elanud, peaks automaatselt andma kodakondsuse, siis peaksid automaatselt saama kodakondsuse ka kõik Saksa sõdurid, kes võitlesid Idarindel. Neid küll Nõukogude valitsus polnud kutsunud sinna, aga ega Eesti valitsus migrante Eestisse samuti pole kutsunud.

Mis puutub valimiste boikoteerimisse, siis boikoteerimine oleks efektiivne, kui selles osaleks pool või kolmveerand elanikkonnast, aga käesoleval momendil me vaevalt suudame seda saavutada. Sel juhul saavutatakse boikoteerimisega tõenäoliselt seda, et valitaks mõni Naani või Vaino taoline, ja vaevalt me seda soovime. Võib-olla oleks mõttekam mitte minna välja ühele ühisele variandile, mida igal pool rakendatakse, vaid erinevates kohtades rakendada erinevat taktikat. Näiteks mõnel pool, kus me leiame endale küllaldasel arvul mõttekaaslasi, jätta büllerbäänid kasti viskamata ja korjata nad pärast kokku ja siis vaadata, kuidas see kajastub ametlikes andmetes. On üsna tõenäoline, et ametlikes andmetes on jälle 99,9% poolt ja siin on võimalik protesti esitada selle võltsingu vastu.

L A G L E P A R E K

(ERSP Tartu)

Kuidas teha koordineerimisnõukogu, mida ilmselt on vaja kõikide liikumiste vahel, kes tunnustavad Eesti iseseisvust kui ainukest võimalust eesti rahva jaoks? Esitasime Rahvarinde koordineerimiskeskuste taotluse, et ka ERSP saaks osaleda seal. Seni ei ole seda taotlust seal vist arutluselegi võetud, igatahes ei ole meid kordagi sinna kutsutud. Kui ka meie teeme mingi koordineerimiskeskuse, siis sattume samasse olukorda - keda sinna võtta ja keda mitte võtta. Selles seoses oli väga huvitav analüüs Rahvarinde Volikogu kohta. Enamus allüksusi tahtsid NSV Liidust väljaastumist, aga Volikogu siiski nullis asja ära ja võttis vastu otsuse, mida me kõik teeme. Siit on tehtud järeldus, et rahvas ei ole veel valmis. Mina teeksin järelduse, et rahvas on valmis, aga poliitilised liidrid Rahvarindes ei olnud selleks valmis.

Pragu on olukord selline, et kõige rohkem saavad selle kolossi purustamisele kaasa aidata kõik NSV Liidu rahvad. Et me välismaailma poole pöördume, on muidugi õige, aga ikkagi põhiline töö jääb teha meil Nõukogude Liidu piirides, et teised rahvad toetaksid meid ja et meie võitlus oleks ühes suunas. Pilt on eri rahvaste suhtes väga erinev. Näiteks Ukrainal taotlema Nõukogude Liidust väljaastumist on praeguses situatsioonis arvatavasti lootusetu ettevõtte. Sellepärast peaksime leidma ühiseid kokkupuutepunkte võitluses, sest iga samm, mis viib meid lähemale iseseisvusele, on progressiivne samm, meile sobiv samm.

Kõiki meie sõltumatuid liikumisi peaks ühendama mõte hakata taotlema noormeeste sõjaväeteenistust Eestis. Selle liikumisega ühinevad arvatavasti kõik Nõukogude Liidu vähemusrahvad. Nõukogude Liidu demokraatlike liikumiste koordineerimiskeskuse istungitel olen lõpmatuid jutte kuulnud sellest, kui raske on kõigi vähemusrahvaste noormeestel sõjaväes. On mitu korda arutatud, et rahvusväeosade moodustamine oleks äärmiselt vajalik. Ma pöördusin kõikide sõltumatute liikumiste poole kas me ei hakkaks seda üheskoos ajama. Kuidas, seda ma ei tea isegi, aga mõte on hea. Selle mõttega ühinevad arvatavasti ka kõik teised Nõukogude Liidu vähemusrahvad, sest probleem on kõigil. Näiteks grusiinlastel on see probleem väga terav. See on üks konstruktiivne lahendus, mis võiks ühendada meid kõiki.

Mõelge, milline oli olukord Eestis, kui me saavutasime iseseisvuse. Eesti sõjaväelased olid sõjaväes tollal põhiliselt Eestis. Oleks väga oluline, et teatud momendil meie meesterahvad ei oleks sõjaväes näiteks Kaug-Idas. Seda peaksime kõik toetama ja võiksime isegi luua vastava kõikide sõltumatute liikumiste komitee, kes hakkab seda taotlema. Töö on muidugi raske, aga väga oluline, ja ma loodan, et me saame üldise toetuse selleks.

A A R E   H Ö R N

(Setu Selts, Obinitza)

Toimetuselt. Kahjuks me ei saa avaldada Aare Hõrna võru keeles peetud sõnavõttu, kuna autorilt ei saanud selle toimetatud teksti, aga juba üksnes digekirjutuse probleemide tõttu ei julge toimetus seda omapoolses kirjapanekus esitada. Resümeerime sõnavõtu sisu.

Rahvaste läbisaamine oleneb väga palju suhetest ja läbikäimisest piirialadel. Eesti Vabariigi ajal Venemaa isoleeris oma rahva ja katkestas kõik sidemed ja läbikäimise sugulastega Setumaal. Ainuke riiklikul tasemel "sõprusside" oli agentide ja ületulijate varjajate palkamine, keda Setumaal kutsuti kahekümnekrooni-meesteks. Läti poolel selliseid probleeme ei olnud.

Petserimaa ja Pihkvamaa venelastest on väga paljud elama asunud Eestisse. Eestis teatakse vähe, mis Petseris sünnib. Venelaste ja eestlaste vastuolud on peamiselt olmelaadid. Olukord on ebanormaalne, peaksime olema tänulikud, et meil on piiri taga põhjatu turg. Oleks vaja, et vähemalt Lõuna-Eesti saaks otse kaubelda Pihkvamaaga. Praegu n.-ö. mustalt Pihkvamaale veetav kaup kaob mujale Venemaale edasi. Kui see jääks Pihkvamaale, oleks üks tüli lahendatud.

Iseseisvus- ja keelekõnnumise arutelude suhtes lööb välja vene rahva arusaamine, et Nõukogude Liit tähendab Vene impeeriumi, mida nüüd lahkulöömisega tahetakse lõhkuda. Meil, piiriäärseil, ei ole küllalt jõudu selgitustöö tegemiseks, on vaja abi. Seda saaksid anda Eestimaa venelased, juhul kui Eestisse saaks sisse tuua selgituskirjandust, vene omakirjastuse materjale ja älisvenelaste trükitooteid, samuti kui saaks Eestis massitiraadis välja anda venekeelset kirjandust, näiteks "Gulagi saarestikku".

Nende küsimuste lahendamine teeks kergemaks Tartu rahulepin-
piiride taastamise küsimuse Eesti Vabariigi taastamisel.

TOIVO UNIVER

(Rahvarinne)

Siin saalis vastandub suurriiklik ideoloogia väikese rahva omariiklikule ideoloogiale. Väikese rahva esindajad saavad toetada just omariikluse ideoloogiat, ainult neid ideid, mis on ühised enamikule eestlastele. See ongi eestlus.

Üheks näiteks võib tuua iibe. Siin on hulga noori inimesi ja ma küsiks in teilt: mitu last teil on preses? Esimesel ärkamisajal oli Eestis perekonna kohta umbes 5 kuni 8 last.

Veel ühendab kõiki eestlasi kultuur, sellepärast peavad ka rahvuslased just kultuuri arendamist toetama. Eriti tähtis on haridus, ainult haritud inimesed saavad võidelda endast tugevama. Jõuga ei võida, mõistusega on vahel võimalik.

Tuleb leida koostöö võimalusi kõikide organisatsioonide ja liikumistega. Meie kõige suurem ja paremini organiseerunud organisatsioon on Eestimaa kompartei. Kas on siin rahvuslastel mingeid koostöö võimalusi? Kindlasti on. Näiteks Tartu rahuleping. See andis Eestile tunnustuse, kuid samal ajal on see leninliku rahupoliitika ja rahvuspoliitika suurim võit. Seda on meile nõukogude koolis palju kordi selgeks tehtud.

Mispärast peab alati otsima liitlasi?. Ma arvan, et rahvuslaste mõjujõud on suhteliselt väike ja sellepärast nad siiski ei suuda mängida sellist rolli, nagu mitmed eelkõnelejad siin püüdsid väita.

Sini-must-valge lipp võiks olla ka riigilipp. Leedu rahvuslased said kompartei toetusel oma trikoloori riigilipuks. Tasuks kaaluda seda meilgi.

(Repliik saalist: rahvuslipp ei saa olla totalitaarse riigi sümboliks!)

Väga võimalik, kuid esimest sammu on ikka teha raske.

Valimiste boikoteerimine on minu arvates täiesti väär. Valimistest osavõttuga saab oma ideesid propageerida. Miks mitte seada Moskva Ülemnõukogu kandidaadiks sellist inimest, kes oma veendumustes ja ülesatümistes kaitseks eestluse põhimõtteid?

Kodakondsuse seadus on niisugune asi, kus saab palju kaasa aidata, et see oleks vastuvõetav just põhirahvusest inimestele. Ja kui meenutame võitlust keeleseaduse pärast, siis oleks väga huvitav, kui TV ekraanil näeksime hääletamise protseduuri: kes on selle poolt, et Eesti NSV kodanikeks loetakse need inimesed, kes olid 1940. aastal Eesti kodanikud? Niisugune parlamentaarse võitluse vorm on huvitav ja propageerib seda ideed.

Tuleks propageerida kõike seda tõesti väärtuslikku, mis oli enne 40. aastat. Haridustaotlus igale rahvusele, sellega me leiame paljude Venemaa väikerahvuste poolehoidu. Peame võimalikult suure häälega teadustama, et Eesti Vabariigis oli igal väikerahvusel võimalus saada ka keskkooli oma keeles. Aga nüüd on Valgevenes ainult üks valgevenekeelne keskkool Minskis.

Minnes teele tahaks öelda, et nähem igas kaaslases ainult seda, mis meid ühendab. Ainult siis võib kindel olla, et jõuame pärale.

A V O K I I R

(ERSP Jõhvi, Iisaku pastor)

Enne kui ma teen resüme, tahan repliigi korras vastata härra Ellerile, et ERSP ei ole kusagil nõudnud, et kooli sisse viia usupetetus kohustuslikus korras. On sellest juttu olnud küll, kuid rangelt vabatahtlikul alusel.

Eelkõneleja jutu kohta lipust. Meie, kaasaja inimesed, oleme vist ära unustanud, mida tähendab lipp. Kuna seda punast plagu ei ole kunagi õnnistatud ega pühitsetud, siis ei osata ka hinnata sini-must-valget. See on püha lipp. Ja et sini-must-valge lehviks praeguse võimu ajal ja sümboliseeriks Eestimaad, ma arvan, et kõik me oleme selle vastu.

Täna oli juttu palju. Mis sellest välja koorus? Ei tea, kas kõigi jaoks, aga minu jaoks vähemalt, et oma vastast või vaenlast ei pea me praegu otsima ei kusagilt Moskvast ega kaugemalt. Antud ajahetkel on eesti rahva peamine vaenlane Eesti kommunistliku partei, kes on NLKP ripats. Kui meil veel eelmisel aastal oli lootust, ja ka ERSP oli seisukohal, et ühendada ühised jõud, siis vähemalt alates 16. novembrist arvatavasti ei ole mõtlevatel inimestel enam mingisugust illusiooni Eesti kommunistliku partei suhtes. Olukord tuletab meelde tuntud juttu meestest Peipsi jääl, kes uppumisohus lubavad Jumalale kulda ja küünlajalad, aga kui pääsevad, ei raatsi anda midagi. Nii ka EKP möödunud aastal sügavas kriisis, uppumise äärel, viskas rahvale kondi, ja kui ta Rahvarinde toetusel sellest kriisist välja tuli, siis võeti see kont käest. Vaadake reaalselt, kellega meil on tegu ja kelle vastu tuleb võidelda.

Selle aasta peamise ülesandena näen ma sõltumatute rühmituste koalitsiooni moodustamist ainuvalitseva partei vastu. Ilma sellise koalitsioonita ei tee me sel aastal midagi. Kui koalitsioon on moodustatud, siis ehk taotlema kodakondsuse sisseviimist, mis on üsna raske ja mis võidakse ära nullida nagu keeleseadus. Kui tuleb demokraatlik valimisseadus, siis tuleb seda kasutada ja sõltumatutel rühmitustel minna ühise platvormiga valimistele ning

saavutada parlamendis enamus. Kui ei tule demokraatlikku valimis-
seadust, siis tuleb paraku kaaluda alternatiivset võimalust.

Kui tallelgi tekib hiire Si Lahtine, et meie jõud on väike-
sed, et niisugune läpelaits inimesi ongi siis see jõud, kes peab
saavutama Eesti vabaduse, siis ärge kartke. Kui teil tulevad
sellised pessimistlikud mõtted, siis võtke lahti Vana Testament.
Seal on üks ilus pilt, mis annab teile kindlasti jõudu. Kui Jumal
kutsus ühe mehe, Giideoni, ja käskis tal minna võitlusse rahva-
eest, võttis Giideon mitukümmend tuhat meest endaga kaasa. Jumal
ütles talle, küsi rahva käest, kes tahab või kes kardab. Pooled
kartsid, neid ei kasutatud. Ja pooltest, kes järele jäid, nendest
selekteeriti veel välja, nii et lõpuks jättis Jumal Giideonile
ainult 500 inimest. Sellepärast, et rahvas pärast ei arvaks, et
see tema enda tegu oli, et ta vabaduse sai. Jumal kasutab neid
inimesi, kes on julged, ja Tal ei olegi vaja masse. Nii et, olgem
julged, ärgem kartkem ja mingem vastu sellele saatusele, mis meid
ees ootab.

Aga et ei öeldaks meile homme, et siin ainult tehti sõnu ja
räägiti juttu, teeme siis ühe teo ka: mõtete koondamine, seda
nimetatakse muide palveks. Palve on tegu. Tõuskem püsti, võtkem
kätest kinni, sest see koondab meie üksikute mõtete jõu üheks
suureks jõuks.

Kõigeväeline Looja, Sa oled öelnud, öandsad on need, keda ta-
ga kasutakse õigluse pärast. Me palume Sind, aita meid meie õige
nõudmise teostamisel, aita meid meie rahvale, meie maale vabadu-
se saavutamisel.

Aamen.